

**EL-KENZU'T-TURKÎ
ROMANİ VE MEDİNE MÜDAFAASI**

Ahmet AKTAŞ

**Yüksek Lisans Tezi
Arap Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Selami BAKIRCI**

2021

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Ahmet AKTAŞ

EL-KENZU'T-TURKÎ ROMANI VE MEDİNE MÜDAFAASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Selami BAKIRCI

ERZURUM-2021

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "el-Kenzu't-Turkî Romanı ve Medine Müdafaası" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

29. 06.2021

Aslı ıslak imzalıdır

Ahmet AKTAŞ

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

.....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Selami Bakırcı danışmanlığında, Ahmet Aktaş tarafından hazırlanan bu çalışma 25/06/2021 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Ömer İSHAKOĞLU

İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Selami Bakırcı

İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Jüri Üyesi : Doç. Dr. İlknur EMEKLİ

İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

Aslı ıslak imzalıdır

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII

GİRİŞ	1
I. ROMAN NEDİR?.....	1
II. ARAP EDEBİYATINDA ROMAN.....	6
III. SUUDİ ARABİSTAN EDEBİYATINDA ROMAN	8

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYFULİSLÂM B. SU'ÛD'UN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. HAYATI.....	19
1.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ	20
1.3. ESERLERİ	20
1.3.1. Tenhîdetu'l-'Arabiyyi'l-Ahîre	21
1.3.2. Kâlbun min Bankâlân.....	21
1.3.3. Tanîn.....	22
1.3.4. el-Kenzu't-Turkî.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

EL-KENZU'T-TURKÎ ADLI ROMANIN TEKNİK İNCELENMESİ

2.1. ROMANIN TANITIMI	24
2.2. OLAY ÖRGÜSÜ	25
2.3. ANLATICI VE BAKIŞ AÇISI.....	59
2.4. ZAMAN.....	62
2.5. MEKÂN	64
2.6. KİŞİLER.....	66
2.6.1. Muhtar Bey.....	66
2.6.2. Muhenned es-Sa'dî.....	68

2.6.3. Fahreddin Paşa	70
2.6.4. Şerif Hüseyin.....	72
2.6.5. Tahsin Fevvâz	72
2.6.6. Fatma	72
2.6.7. Naciye.....	73
2.6.8. Şeyh Bender	73
2.6.9. General Necip Bey	74
2.7. DİL VE ÜSLUP.....	75
2.8. ROMANA DAİR DİKKATLER, ELEŞTİRİLER	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ROMANDA ANLATILAN TARİHİ OLAYLAR

3.1. MEDİNE MÜDAFAASI.....	86
3.2. FAHREDDİN PAŞA	94
3.3. ŞERİF HÜSEYİN.....	97
3.4. LAWRENCE	99
3.5. MEDİNE MÜDAFAASININ ANLATIM TEKNİĞİ VE KRİTİĞİ.....	101
 SONUÇ.....	 116
KAYNAKÇA	118
ÖZGEÇMİŞ.....	123

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EL-KENZU'T-TURKÎ ROMANI VE MEDİNE MÜDAFAASI

Ahmet AKTAŞ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Selami BAKIRCI

2021, 123 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Selami BAKIRCI

Doç. Dr. Ömer İSHAKOĞLU

Doç. Dr. İlknur EMEKLİ

Bu çalışmamızda konusu itibariyle tarihi olan *el-Kenzu't-Turkî* (Türk Hazinesi) adlı romanın; iç yüzü, yapısı, dil ve üslubu, estetik bütünü meydana getiren unsurları, bu unsurlar arasındaki ilişkileri ve niteliklileri ortaya koyduk. Romandaki örtülü tezleri anlaşılır kıldık. Romanın konularından olan Medine müdafaası ve Şerif Hüseyin İsyanını gerçek yaşanmışlıkla mukayese edip bir sonuca vardık. Yine Suudi Arabistan'da romanın gelişim sürecine değindik ve böylelikle romanımızın ait olduğu edebiyattaki konumunu tespit ettik. Bahsi geçen ülkenin siyasi tarihine ve toplumsal yapısına da yer verip romanımızın içeriğindeki hikâyenin Suudi Arabistan'ın siyasetiyle ve toplumuyla ilişkisini açıkladık. Böylece *el-Kenzu't-Turkî* romanını okura ve kamuoyuna tanıtmış, daha kolay anlaşılmasına olanak sağlamış ve edebî estetik değerini açıklamış olduk. İçeriğindeki tarihi olayların da Suudi prens ve akademisyen olan yazar Seyfulislâm bin Suud'un bakış açısıyla nasıl ele alındığını belirledik.

Anahtar Kelimeler: Roman, Arap Romanı, Suudi Arabistan Romanı, el-Kenzu't-Turkî, Medine Müdafaası, Fahreddin Paşa

ABSTRACT

MASTER’S THESIS

THE NOVEL AL-KANZ AL-TURKİ AND THE DEFENSE OF MEDİNA

Ahmet AKTAŞ

Advisor: Prof. Dr. Selami BAKIRCI

2021, page: 123

Jury: Prof. Dr. Selami BAKIRCI

Assoc. Prof. Dr. Ömer İSHAKOĞLU

Assoc. Prof. Dr. İlknur EMEKLİ

In this research, we revealed the texture and factors of the novel, the relationships and qualities between factors such as language and wording, aesthetic as a whole and the inside story of the novel *al-Kanz al-Turki* (Turkish Treasure), that is considered historical. We made the arguments in the novel understandable. We’ve drawn a conclusion by comparing the topics of the novel namely, Medina defense and the Revolt of Sharif Hussein with the real experience. Then again, we touched upon the process development of the novel in Saudi Arabia, thus detected the place that our novel stands in literature. We explained the relationships between Saudi Arabia and its society and politics within the novel along with including the political history and social relations of the country that is mentioned. Therefore, we have introduced the novel *al-Kanz al-Turki*, to the audience and to the public opinion, enabled it to be more understandable and also explained its value of literary structure. We also determined how the historical events in its context were taken into consideration by Sayf al-Islam bın Saud’s perspective who is a Saudi prince and also an academic.

Keywords: Novel, Arabic Novel, Saudi Arabic Novel, al-Kanz al-Turki, Medina Defense, Fakhri Pasha

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
b.	: ibn
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
gr	: Gram
mad	: Maddesi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
t.y.	: Tarih yok
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
yy	: Yüzyıl

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

ا	a-e	س	s	ل	l
ب	b	ش	ş	م	m
ت	t	ص	ş	ن	n
ث	s	ض	ḍ	و	v
ج	c	ط	ṭ	ه	h
ح	ḥ	ظ	ẓ	ي	y
خ	ḫ	ع	‘	ء	’
د	d	غ	ġ	أ, آ, ئ	â-ā
ذ	ẓ	ف	f	ي	î
ر	r	ق	q	و	û
ز	z	ك	k		

Bunlara ek olarak şu hususlar gözetilmiştir:

- Harf-i tarif ile gelen kelimelerin kamerî ve şemsî harflerle okunuşu belirtilmiştir. Yine harf-i tarif cümle başında da olsa küçük harfle yazılmıştır. Örnek: el-Kenzu't-Turkî, es-Suud.
- Kelimenin sonundaki i'râb (değişiklik) belirtilmiştir. Örnek: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye.
- Terkip halindeki yaygın isimler bitişik yazılmıştır. Örnek: Seyfulislâm.
- Su‘ûd, Su‘ûdî, Su‘ûdlu gibi kelimelerde karışıklığa sebep vermeyecek yerler hariç transkripsiyon uygulanmamış, yaygın kullanımları tercih edilmiştir.
- Transkripsiyon uygulaması sadece bazı yazar-eser isimlerinde ve karışıklığa sebep olması düşünülen yerlerde uygulanmıştır.

ÖNSÖZ

XVII. yüzyılda Batı’da ortaya çıkan roman, Arap edebiyatında da kendisine yer bulmuştur. Arap edebiyatının romanla tanışması ise Batılı eserlerden yapılan tercümelemler vasıtasıyla olmuştur. Bir müddet tercüme, uyarlama ve telif çalışmaları devam etmiştir. Modern anlamda ilk Arapça roman ise 1914 yılında kaleme alınabilmiştir. Suudi Arabistan’da ise roman ancak 1930 yılında edebiyat sahasına girebilmiştir. Bu tarihten sonra roman, Suudi Arabistan’da uzun yıllar süren bir adaptasyon ve ilgi sorunu yaşamış, 1959 yılı itibariyle yavaş yavaş hak ettiği değeri görmeye başlamıştır. Suudi Arabistan romanı içerik olarak da birtakım engellerle karşılaşmış, 1980 yılından sonra ancak gerçek anlamda toplumsal ve siyasal problemler romanda kendine yer bulabilmiştir.

Çalışmamıza konu olan *el-Kenzu’t-Turkî* romanının Suudi Arabistan gibi kapalı bir toplumda toplumsal ve siyasal problemleri ele alış biçimiyle özel bir yer işgal ettiği görülür. Yine Türk ve Arap tarihi açısından dönüm noktası olan Şerif Hüseyin İsyanını objektif bir perspektifle ele alması yönüyle de oldukça dikkat çekicidir. Birçok Arap tarihçinin ve edebiyatçının son derece tutarsız ve taraflı yaklaşımlarına karşın bu roman; anlatış biçimi ve tarihi vesikalara yer vermesi sebebiyle tarihi gerçekleri öğretmede önemli ve nesnel bilgiler içermektedir. Siyasal ve toplumsal problemlerin yanı sıra Şerif Hüseyin İsyanı ve Fahreddin Paşa tarafından Medine’nin müdafaa edilişi gibi hususların Suudi prens ve akademisyen bir yazarın kaleminden değerlendirilmesi konuya daha bir önem katmaktadır. Edebî estetik açıdan bakıldığında ise *el-Kenzu’t-Turkî* romanının, roman unsurları açısından da oldukça başarılı olduğu görülür. Nitekim 2008 yılında “Uluslararası Arapça Roman Ödülüne” aday gösterilen ilk romanlar arasındadır.

Bir giriş ve üç bölüm halinde tamamladığımız çalışmamızın giriş bölümünde; edebî tür olarak romanı kısaca ele alıp, tanımını hakkında bazı farklı yaklaşımları irdeledik. Arap romanının ortaya çıkış sürecine özetle değinip, Suudi Arabistan romanının gelişim sürecini ana hatlarıyla ele aldık. Suudi Arabistan’ın tarihine de değinip genel anlamda romanın, özel anlamda ise *el-Kenzu’t-Turkî* adlı romanımızın yazıldığı çevre hakkında bilgiler sunduk. Çalışmamızın birinci bölümünde; yazarın hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verdik. İkinci bölümde; bahsi geçen romanımızı teknik açıdan detaylıca inceledik. Romanda dikkat çeken unsurları Romana

Dair Dikkatler ve Eleştiriler kısmında açıklamaya çalıştık. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise romanda bahsi geçen Medine müdafaası ve Şerif Hüseyin İsyanının tarihi yaşanmışlıkla ne kadar tutarlı olduğunu ortaya koymaya çalıştık. Böylelikle anlatılanların tutarlılığına ve yazarın da tarihi yorumlamadaki kabiliyetine ışık tuttuk.

Çalışmam boyunca yardımları ve yönlendirmeleri sebebiyle danışman hocam Prof. Dr. Selami BAKIRCI'ya, kıymetli katkıları sebebiyle Doç. Dr. İlknur EMEKLİ'ye, lisans hayatımdan bugüne değin tüm destekleri için Doç. Dr. Ömer İSHAKOĞLU'na, diğer bütün hocalarıma ve süreç içerisinde sabrı ve teşvikleri için aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Erzurum-2021

Ahmet AKTAŞ

GİRİŞ

ROMAN VE ARAP ROMANI

Bu bölümde romanı; ortaya çıkışı, tanımı ve türleri bakımından genel çerçevesiyle tanıttık. Roman hakkında yapılan bazı farklı tanımları ve sebeplerini ortaya koymaya çalıştık. Sonrasında Arap romanının tarihi serüvenine değindik. Çalışmamıza konu olan romanın da mensubu olduğu Suudi Arabistan’da romanın gelişim serüvenini ise Arap romanından ayrı inceledik. Bu bilgilerin asıl konumuzun daha iyi anlaşılmasına hizmet edeceği kanısındayız.

I. ROMAN NEDİR?

Roman, bugünkü şekliyle çok uzun bir zamanın ürünü değildir. Fakat onun ortaya çıkmasında basamak niteliğinde olan edebî türlerden söz etmek mümkündür. Bu türler: Destan, masal, hikâye, romans, şövalye hikâyeleri, Boccacio tarzı hikâyeler, pikaresk romanlar gibi anlatı türleridir. Bu günkü haliyle ilk romanın ortaya çıkış tarihinde ise hayli tartışma ve farklı yaklaşımlar söz konusudur. Fakat ilk romanın XVII. yy’da İspanyol yazar Miguel de Cervantes (ö. 1616)’in yayınladığı *Don Kişot* (1605) adlı eseri olduğu; yine ilk ortaya çıkış yeri olarak da Batı’nın olduğu çoğunluk yazar ve edebiyat eleştirmeninin birleştiği noktalardır.¹ Bu tartışmalar ve farklı yaklaşımlar romanın tanımında da vuku bulmuştur.

Romanın tanımına yönelik birçok yazar, eleştirmen ve edebiyat kuramcısı tarafından pek çok tanım yapılmış olsa da kapsayıcı bir tanımın yapıldığı söylenemez. Bu durumun romanın yapısından yani zaman içerisinde devamlı değişmesi, gelişmesi, gelişimini henüz tamamlamaması, zamanla yeni türlerinin ortaya çıkması, tarihle ilişkisi gibi sebeplerden kaynaklandığı söylenebilir. Bu değişkenlik, roman hakkında yeni ve farklı tanımlar yapılmasını gerektirmiştir. Bu tanımların bazıları şu şekildedir:

¹ Konu ile ilgili geniş bilgi için: Şaban Sağlık, *Popüler Roman Estetik Roman*, Akçağ Yayınları, Ankara 2010, 22-26; Mustafa Ayyıldız, *Roman Tanım-Tarihçe-Teknik*, (1. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2011, 51-63; Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, (15. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2017, 26-36.

Roman, “İnsanın veya çevrenin karakterlerini, göreneklerini inceleyen, serüvenlerini anlatan, duygu ve tutkularını çözümleyen, kurmaca veya gerçek olaylara dayanan uzun edebî türe verilen addır.”²

Milan Kundera’nın tanımıyla: “Roman, yazarın deneysel egolar (kişiler) üzerinden varoluşa dair birtakım temaları sonuna kadar incelediği büyük düz yazı biçimi.”³

Namık Kemal’in meşhur klasik tanımıyla: “Güzeran etmemişse bile güzeranı mümkün olan olayların şahıs, zaman ve yer göstererek anlatımı.”⁴

Mısırlı, Nobel Edebiyat ödüllü usta romancı Necip Mahfuz’un tanımıyla roman: “Modern insanın hakikatlere olan tutkusu ve hayale ait sürekli arzusu arasında yine salt gerçeğin ve asi hayalin arasında uyum sağlayan sanattır.”⁵

Romanı edebiyat türleri arasında farklı bir tür olarak değil de destan olarak değerlendiren tanımlar da vardır. Bu bağlamda Fielding kısa ve net bir tanımla düşüncesini şu şekilde ifade eder: “Roman, nesir dilinde ifade edilen komik bir destandır.”⁶ F.R. Leavis ise yaptığı kısa tanımıyla romanı şiire benzeterek: “Roman dramatik şiirdir” der.⁷

Abdülhak Şinasi Hisar ise romanı tanımlamanın zorluğundan bahseder ve şöyle bir yorumda bulunur: “Roman; tarihin, destanın, felsefenin, şiirin, bilimin, masalın bir mirasyedisidir. İstekleri günden güne artan, sınırları günden güne genişleyen ve her yeni deha ile kendine bir kıta, bir dünya, bir bilim daha bulan romanı bütün kapsamıyla anlatan bir tanım bulmak güç değil; imkânsızdır.”⁸

Romanın tanımı hususunda bir tanım yapmanın imkânsızlığından ziyade ortak bir tanım bulmanın imkânsızlığından bahsetmek daha yerinde olacaktır. Örneklendirilen tanımlardan da anlaşılacağı üzere romana tanım yapanların kendi bakış açısı, kendi

² Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Roman”, Erişim (25 Ağustos 2020): <https://sozluk.gov.tr/>

³ Milan Kundera, *Roman Sanatı*, (Çev.: İsmail Yerguz), (1. Baskı), Afa Yayınları, İstanbul 1989, 166.

⁴ Ayyıldız, 15.

⁵ ‘Âdil Ferîcât, *Merâyâ er-Rivâye*, İttihâdu’l-Kuttâbi’l-‘Arab, Dimeşk 2000, 9.

⁶ Philip Stevick, *Roman Teorisi*, (Çev.: Sevim Kantarcıoğlu), (2. Baskı) Akçağ Yayınları, Ankara 2004, 19.

⁷ Terry Eagleton, *Edebiyat Kuramı Giriş*, (Çev.: Tuncay Birkan), (2. Baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004, 74.

⁸ Abdülhak Şinasi Hisar, “Edebiyatta Roman”, *Türk Dili Roman Özel Sayısı*, Sayı:154, Temmuz 1964, 641.

¹² Makāme: Hayali bir kahramanın başından geçen olayların yine hayali bir kahraman tarafından anlatıldığı kısa hikâyeler serisinden oluşan edebî türdür. Makāme (المقامة) ilk defa Bedi'uzzamân el-

eserlerde bir kahraman etrafında gelişen olayları izleyip aktarana râvî, yaptığı işe de rivâyeye denildiğinden “roman” anlamında “rivâyeye” teriminin doğuşunu bununla da irtibatlandırmak mümkündür.¹³

Roman türlerine gelince; konu ve temaların ağır basan özelliğine göre romanları bazı başlıklar altında sınıflandırmak mümkündür. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus, her roman yeni bir konu ve tema içermeye kabiliyetine sahip olduğu için her romanı farklı bir tür içinde değerlendirmeye çalışmak roman türleri konusunu nihayetsiz ve içinden çıkılmaz bir hale sokacaktır.¹⁴ Şunu da belirtmek gerekir ki bazı yazarlar da romanı edebiyat akımlarına göre tasnif etmişlerdir. Romanı realist, romantik, natüralist gibi edebiyat akımlarının isimleriyle adlandırıp, gelişim sürecini de bu akımlar içerisinde değerlendirmişlerdir.

Konuyu açıklığa kavuşturmak, ayrıntılara girmemek ve kolay sınıflandırabilmek maksadıyla çoğu yazar ve eleştirmenin kullandığı yöntemi kullanacağız. Konularına göre roman türlerini kısaca açıklamakla yetineceğiz.

Toplumsal (Sosyal) Roman: İsminden de anlaşılacağı üzere konusu toplumu ilgilendiren veya birey üzerinde toplumun etkisini belirtmeye çalışan romanlardır. İhtilaller, sınıf kavgaları, ırkçılık, köyden şehre göç, yoksulluk gibi durumlar bu romanların konusudur. Bu tür romanlarda olaylar bir toplumun başından geçmektedir. Kişiler ise bir sınıf insanı, bazı meslek gruplarını, bir milleti vb. temsil eden karakterler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu romanlarda toplumsal ve siyasal olaylar, inançlar ön plandadır. Romandaki çekişmeler sosyal sebeplerle açıklanır. Ruh tahlili ve duygu derinliği arka planda kalır. Bu tür romanlar bu başlık altında değerlendirilmektedir.¹⁵

Psikolojik (Tahlil Romanı) Roman: Kişilerin ruh hallerini veya ruhsal çözümlemelerini konu alan romanlardır. Tahlili veya ruhsal roman diye de adlandırılmaktadır. Yazarın, dış dünyada geçen olaylardan çok romandaki kişilerin iç

Hamedânî (ö. 1007) tarafından yazılmış sonra da giderek yaygınlaşmıştır. Hamedânî’den sonra bu türün en ünlü temsilcisi olan kişi Ebû Muhammed el-Harîrî (ö. 1122)’dir. *Makâmâtü'l-Harîrî* adlı eseri oldukça meşhurdur. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz: Erol Ayyıldız, “Makâme”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 417- 419.

¹³ Rahmi Er, “Roman”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 164.

¹⁴ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz: Ahmet Kabaklı, *Edebiyat Akımları*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2016; Çetin, 71-93.

¹⁵ Kabaklı, *Türk edebiyatı I*, 531.

dünyasını, duygularını ve olayların bu kişiler üzerinde yarattığı etkiyi öne çıkardığı roman türleridir.¹⁶

Macera Romanı: Günlük yaşam içerisinde sık rastlanılmayan olayların; farklı, heyecan uyandırıcı, beklenmedik veya gizemli bir şekilde anlatıldığı roman türleridir. Her şey bu tür romanların konusu olabilmektedir. Hayali unsurların korku ve heyecan verecek bir biçimde tasarlanıp, olayların çok hızlı değişip sarmal bir yapıya bürünmesi, beklenmedik çatışmaların meydana gelmesi, okurun bilincini daima açık tutup merakının ve heyecanın canlı tutulmaya çalışılması bu romanları diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerdir. Bu roman türünün fikir bakımından fazla bir zenginliği yoktur. Daha çok okura hoşça vakit geçirtmek, onu heyecanlandırmak, ona yeni bilgiler sunmak veya ona örnek kahramanlar göstermek bu tür romanların amacı arasında gösterilebilir.¹⁷

Tarihi (Tarihsel) Roman: İsminden de anlaşılacağı üzere konusunu tarihi bir olay, kişi veya kişilerden alan romanlardır. Yazarın geçmişte olan bir olayı veya olayları hayali veya gerçek tarihi kişiler üzerinden yeniden kurgulayıp, edebî estetiği dikkate alarak anlattığı roman türleridir. Tarihi roman yazarını tarihçiden ayıran en önemli husus kurgusu ve kullandığı estetize edilmiş dildir. Tarih kitabı, tarihi bir olayı aktarması veya olayları sebep sonuçlarıyla açıklaması ise tarihi roman da tarihin yeniden yorumlanması, yazarın muhayyilesinde onun bilgi birikimi ve hayal gücü kabiliyetinde yeniden kurgulanması, edebî estetik ve zevkin göz önünde bulundurulmasıyla yeniden meydana gelmesidir. Böylelikle iki eser veya iki alan birbirinden ayrılmaktadır. Fakat tarih, romana malzeme sunması bakımından romana katkısı ve romanla ilişkisi yadsınamaz. Romanda ise tarih yeniden canlanır. Olaylar o anda oluyormuşçasına okuyucuya aktarılmaktadır.¹⁸

Bu roman türlerine polisiye roman, biyografik roman, fantastik roman, köy romanı gibi türler de dâhil edilmekte veya bunlar açıkladığımız roman türleri içerisinde değerlendirilmektedir.¹⁹

¹⁶ Kabaklı, *Türk edebiyatı I*, 533.

¹⁷ Kabaklı, *Türk Edebiyatı I*, 528,529.

¹⁸ Hülya Argunşah, *Tarih ve Roman*, Kesit Yayınları, İstanbul 2016, 22-26; Kabaklı, *Türk edebiyatı I*, 527; Ayyıldız, 34.

¹⁹ İsmail Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş 2*, (1. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2004, 48.

II. ARAP EDEBİYATINDA ROMAN

Uzun bir geçmişe ve zengin bir edebî birikime sahip olan Arap edebiyatı, edebiyat tarihçileri tarafından bazı siyasi ve dini olaylar göz önünde bulundurularak birtakım dönemlere ayrılmıştır. Bunlar sırasıyla: Câhiliye dönemi (İslâm'dan önceki dönem), İlk İslâm dönemi (622-661), Emeviler dönemi (661-750), Abbâsiler dönemi (750-1258), Memlûkler dönemi (1258-1517), Osmanlı dönemi (1517-1798) ve Modern dönem (1798-...)’dir.²⁰ Romanın Arap edebiyatında ortaya çıkışını ve gelişim sürecini anlamak için ise Modern dönem Arap edebiyatından bahsetmemiz gerekmektedir.

Fransız komutan Napolyon’un Osmanlı hâkimiyetindeki Mısır’ı 1798 yılında işgal etmesiyle özelde Mısır edebiyatının genelde ise Arap edebiyatının gerçek manada Batı ile ilk teması olarak değerlendirilir. Aynı zamanda bu tarih Modern Arap edebiyatının da başlangıcı olarak kabul edilir. Nitekim Napolyon’un Mısır’ı işgal etmesi ile Mısır’da edebî hareketlilik başlamıştır. İşgalin getirdiği olumsuzluklar bir tarafa bırakılacak olursa bu hareketliliğin sebepleri arasında şunlar sayılabilir: Napolyon’un yanında getirdiği bilim adamları, kurduğu ilk matbaa, çıkardığı gazeteler, kurduğu bazı edebî ve kültürel meclisler ve düzenlediği tiyatrolar gibi hususlardır. Napolyon’un işgali esnasında Avrupa’yı tanımaya başlayan Mısırlılar, oradaki ilmî ve teknolojik gelişmelerden haberdar olmaya başladılar. Bu süreç Araplar tarafından “uyanış” olarak nitelendirilir.²¹

Üç yıl süren Fransız işgali Osmanlı Devleti’nin görevlendirdiği Kavalalı Mehmet Ali Paşa komutasındaki ordu ile son bulur. Batı’yı çok iyi tanıyan Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Mısır’daki kalkınma hareketlerini hızlandırarak devam ettirdi. Mısır’da eğitim ve kültürel faaliyetleri destekledi. Bu bağlamda birçok okul açtı, Avrupa’dan hocalar getirtti ve oraya öğrenciler gönderdi. Avrupa’ya giden öğrenciler oradan aldıkları birikimle ülkelerine döndüler. Yine Batı’yı tanıyan birtakım aydın kişiler bazı sebeplerle Lübnan ve Suriye’den Mısır’a göç etti. Böylelikle Mısır’da Avrupa’yı çok iyi tanıyan bir topluluk ortaya çıktı. Bu topluluk, Batı’daki yaşamı ve kültürel çevreyi

²⁰ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz; Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi I*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2012; Ahmet Suphi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1996; Corcî Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Lugati'l-'Arabîyye IV*, Muessetu Hindâvî, Kahire 2013; Ignâc Godlziher, *Klasik Arap Literatürü*, (4. Baskı), (Çev.: Rahmi Er-Azmi Yüksel), Vadi Yayıncılık, İstanbul 2019.

²¹ Zeydân, 11-12; Mehmet Yalar, *Modern Arap Edebiyatına Giriş*, Emin Yayınları, Bursa 2009, 44-104; Şevki Dayf, *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-Muâsır fî Mısır*, (10. Baskı), Dâru'l-Ma'ârif, Mısır 1992, 19-29; Golziher, 251.

lkelerine taşıma gayretinde oldular. Çeviri ve telif faaliyetlerinde bulundular. Mısır'daki bu hareketlilik bazı siyasi liderler döneminde duraksasa da gelişerek devam etti. İlk önceleri Batı'dan etkilen Modern Arap edebiyatı zamanla kendi kimliğine kavuşmayı başarmıştır. Bu yenileşme (modernleşme) hareketinin diğer Arap ülkelerine sıçraması ise ilk başlarda Mısır ile bağlantılı olmuştur.²²

Arap edebiyatında romanın ortaya çıkışı ise bazı Arap yazarlar tarafından Avrupa dillerinden Arapçaya tercüme edilip gazetelerde parçalar halinde yayınlanmasıylaır.²³ Bunlardan bazıları: Mısırlı Rifâ'a Râfî' et-Tahtâvî'nin (ö. 1873) Fransız yazar François Fénelon (ö. 1715)'un *Les Aventures de Télémaque* (1699) adlı romanına *Mevâkı 'u'l-Eflâk fî Veķâ'i'i Telîmâk* (1867) adıyla yaptığı çeviri Arapçaya çevrilen ilk romandır.²⁴ Ardından; Balzac (ö. 1850), Victor Hugo (ö. 1885) Molière (ö. 1673), Jean Racine (ö. 1699), Jean de La Fontaine (ö. 1695), Aleksander Dumas (ö. 1871), Walter Scott (ö. 1832) ve Jules Verne (ö. 1905) gibi Avrupalı yazarların romanları Arapçaya çevrilmiş veya uyarlanmıştır.²⁵

Sonrasında ise Avrupa'daki eserleri taklit niteliğinde diyebileceğimiz bir kısım uyarlama çalışmaları ile birlikte Arap edebiyatındaki Makāme türünü canlandırmayı hedefleyen telif eser denemeleri ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalarda öncü isimler: Rifâ'a Râfî' et-Tahtâvî (ö. 1873), Ali Mübârek (ö. 1893), Muhammed el-Muveylihî (ö. 1930), Corcî Zeydân (ö. 1914), Ahmed Fâris eş-Şidyâk (ö. 1887), Nâsîf el-Yâzicî (ö.1871), Selîm el-Bustânî (ö. 1883) gibi Arap yazarlardır. Tüm bu çalışmalar Arap romanının ortaya çıkmasına öncülük etmeleri veya kendi özgünlüğünü bulma gayretleri olarak değerlendirilmektedir. Çünkü bu eserler roman olmaktan çok eğitime, yönlendirme, eleştirme ve makāmeyi canlandırma amacıyla yazılmışlardır.²⁶

²² Ahmet Kâzım Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2015, 13-25; Yalar, 69-47.

²³ İlknur Emekli, *Çağdaş Suriye Romancılığında Halîm Bereķât ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013, 11.

²⁴ Muhammed b. Abdurrezzâk el-Ėaş'amî, "er-Rivâyetu'l-'Arabiyye ve Bidâyetuhâ fî'l-Memleke", [Arapça Roman ve Suudi Arabistan'da Başlangıcı], *Mecelletu'l-Cevbâ*, I. (35), İlkbahar 2012, 11.

²⁵ Davut Orhan, *Yirminci Yüzyılda Suudi Arabistan'da Romancılık*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2019, 11.

²⁶ Er, "Roman", 164.

Modern anlamda ilk Arap romanı başka bir deyişle Arapça roman ise Mısırlı yazar Muhammed Hüseyin Heykel (ö. 1956)'ın 1914 yılında yayınladığı *Zeyneb*²⁷ adlı romanıdır. Bu romanın ilk Arap romanı olarak kabul görmesi çoğu yazar ve eleştirmenin ortak kanaatidir.²⁸ Daha önce yapılan çalışmalar gerek muhteva gerekse edebî estetik açısından roman olarak değerlendirilmezler. Fakat *Zeyneb* adlı romanın ortaya çıkmasında hazırlayıcı süreç olmaları ve Arap nesrinin gelişmesine katkıları bakımından oldukça önemlidirler.

Heykel'in bu çalışmasından sonra roman yazma denemeleri artarak devam etmiştir. Arap romanı en verimli dönemine İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kavuşmuştur. Bu verimliliğindeki etki ise daha çok siyasi olaylar özelde ise Filistin-İsrail ilişkileri olmuştur. 1960 yılından sonra ise kadın yazarların Arap romanına girdiği görülür. Arapça roman yazımı gerek sayısal gerek yapısal açıdan günümüze değin gelişerek devam etmiştir.²⁹

Sonuç olarak ilk başlarda tercüme faaliyetleri ile Arap edebiyatına giren roman sonraları taklit ve uyarlama çalışmalarıyla kendini hissettirmiştir. Batı'dan oldukça geç bir tarihten sonra XX. yy'ın ilk çeyreğinde ilk modern Arap romanı ortaya çıkmıştır. Bu romanı başka romanlar izlemiştir. Arap romanı ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sayısal ve yetkinlik açıdan ivme kazanabilmiştir.

III. SUUDİ ARABİSTAN EDEBİYATINDA ROMAN

Suudi Arabistan'da romanın serüvenine geçmeden önce ülkenin siyasi tarihi ve toplum yapısı hakkında bilgi verdik. Böylelikle romanın ortaya çıktığı siyasi ve toplumsal ortamı tanıtmış olduk.

Suudi Arabistan ismi, bir millet ismi veya coğrafi bir tanım üzerine olmaktan ziyade Suud ailesinin hüküm sürdüğü bölgeler için kullanılmıştır. Bu aile, Yemen'den göç edip Riyad bölgesine yerleşmiştir. Klasik kabile hayatı üzerine yaşamlarını

²⁷ Romana ismini veren Zeyneb, Mısırlı bir köylü kızıdır. İstemediği bir kişiyle evlendirilen Zeyneb'in hazin hayatı ve verem nedeni ile ölümü dramatik biçimde anlatılır. Ayrıca romanda ikinci bir konu diyebileceğimiz toprak ağasının oğlu Hamîd'in hikâyesi de anlatılır. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz: Rahmi Er, *Modern Mısır Romanı-I*, Hece Yayınları, Ankara 2015, 90-91.

²⁸ Bu romanın modern anlamda ilk Arap romanı olmadığını savunan bazı yazar ve eleştirmenler de vardır. Lübnanlı Halil Hürî (ö. 1907), Suriyeli Fransis Marraş (ö. 1874) gibi kimseler Heykel'in bu romanından önce yayınlanmış modern anlamda romanlar olduğunu öne sürmüşlerdir. Bkz: Orhan, 15.

²⁹ Er, "Roman", 164.

sürdürürken XVIII. yy'da siyasi sahneye çıkmışlardır. Ülke ismini, Su'ûd b. Muhammed b. Mukrin (ö. 1725)'den almıştır. Ülkenin tam ismi *el-Memleketu'l-'Arabiyyetu'-s-Su'ûdiyye*'dir. Suudi Arabistan'ın tarihi Suudi tarihçiler tarafından üç dönem içerisinde ele alınmıştır.³⁰

Birinci Suudi Devleti dedikleri dönem; Muhammed b. Suud (ö. 1773)'un Muhammed b. Abdulvehhâb (ö. 1791)'ın davetini kabul etmesiyle başlar (1744).³¹ Onun daveti dinde yeni bir anlayışı beraberinde getiren Vehhâbîlik ekolüydü. İkili, Arap Yarımadası'nda bidat ve hurafeleri kaldırmak amacıyla anlaşma yaptılar. Böylelikle Muhammed b. Suud siyasi hâkimiyetini genişletmek için dini lider; Abdulvehhâb da davetini yaymak için siyasi bir güç bulmuş oldu.³² Riyad civarında bulunan Dir'iye'yi merkezleri yaptılar. Muhammed b. Suud da imam lakabını aldı. Dini hareketi siyasetlerine esas yaparak nüfuz alanlarını yavaş yavaş genişlettiler. Muhammed b. Suud'dan sonra yerine en yaşlı oğlu Abdülaziz geçti (1765). Necid ve Ahsâ'yı kontrolü altına aldı. Bağdat valisi ve bölgedeki kabileler ile mücadeleler verdi. Kerbelâ'ya saldırıp Hz. Hüseyin'in türbesini tahrip etti. Şîa mezhebinden iki bin kadar kişiyi öldürdü. 1803 yılında uğradığı suikast sonucu yerine oğlu Suud geçti. En geniş topraklara Suud zamanında ulaştılar. O, Asîr ve Hicaz bölgelerinde egemenlik sağladı. Mekke ve Medine'yi ele geçirip türbe, mezar ve kubbeleri tahrip etti. Gerek fikri gerek silahlı çatışmalar bölgede uzun süre huzursuzluklara sebep oldu. Olayların kontrolden çıktığını gören Osmanlı Devleti, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan bu harekete son vermesini istedi. Kavalalı Mehmet Ali Paşa bölgede etkin olan Reşîdîlerin³³ ve bazı kabilelerin de desteğiyle bölgede hâkimiyeti sağladı. Böylelikle birinci evre denen dönem kapanmış oldu (1818). Bu dönemim son lideri Abdullah b.

³⁰ Komisyon, "es-Su'ûdiyye", *Mevsû'atu's-Su'ûdiyye el-'Âlemiyye*, (2. Baskı), Muessesetu A'mâli'l-Mevsû'a lin-Neşri ve't-Tevzi'i, Riyad 1999, XII, 288; Zekerîya Kurşun, "Suudi Arabistan", *DİA*, İstanbul 2012, XXXVII, 581.

³¹ Komisyon, "es-Su'ûdiyye", 288.

³² Mehmet Ali Büyükkara, "Vehhâbîlik", *DİA*, İstanbul 2012, XXXII, 611.

³³ 1835-1921 yılları arasında Suudi Arabistan'ın Cebelu Şemmer bölgesinde hüküm süren ve Hâil şehrini merkezleri yapan Reşîdîler, Yemenden gelip bu bölgeye yerleşmişlerdir. Suud ailesinin bölgedeki rakibi olmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldılar. Savaştan sonra Osmanlı Devleti'nin bölgeden ayrılmasıyla Abdülaziz es-Suud tarafından bölgedeki nüfuzları etkisiz hale getirildi. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz: Medevî er-Reşîd, "Reşîdîler", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 19.

Suud b. Abdülaziz b. Muhammed tutuklanıp İstanbul'a gönderildi ve burada idam edildi.³⁴

İkinci Suudi Devleti olarak adlandırdıkları dönem, Kavalalı Mehmet Ali Paşa ordusunun Riyad'dan çekilmesi üzerine Turkî b. Abdullah'ın bölgeye gelmesiyle başlar (1824). O, bölgede Suud ailesinin hükmünü tekrar kurmak için uğraştı. Riyad ve etrafını hükmü altına aldı. Ancak amcasının oğlu Meşşârî b. Abdurrahman tarafından öldürüldü (1834). Meşşârî hükmünü ilan etse de kırk gün sonra Turkî'nin oğlu Faysal tarafından öldürüldü. Böylelikle idare Faysal b. Turkî'nin eline geçti. Tekrar Necid bölgesini ele geçiren Faysal, Mehmet Ali Paşa tarafından gönderilen Hurşit Paşa komutasındaki ordu tarafından tutuklanıp Mısır'a götürüldü (1838). Yerine Hâlid b. Suud kaymakam olarak görevlendirildi. Onun yönetiminden rahatsız olan halk, onun yerine Abdullah b. Sinyâni getirdi. Serbest bırakıldıktan sonra tekrar bölgeye gelen Faysal, idareyi yeniden ele geçirdi. Mısır ile iyi ilişkiler kurdu. Ölümü üzerine (1865) yerine oğlu Abdullah idareye geçti. Fakat Abdullah ile kardeşi Suud arasında yönetim kavgaları çıktı. İkili destekçileriyle beraber karşılıklı uzun süre kanlı mücadeleler verdiler. Yönetim kavgaları bölgede huzursuzluklara sebep oldu. Yönetimdeki zafiyeti fırsat bilen Reşîdîler, Abdurrahman b. Faysal zamanında Suud ailesinin bölgedeki hükmüne son verdi. Abdurrahman b. Faysal b. Turkî'nin ailesi ile beraber Kuveyt'e kaçmasıyla bu dönem son buldu (1891). Bu dönemim genel özellikleri iç karışıklıklar ve Reşîdîler ile verilen hâkimiyet mücadelesidir.³⁵

Üçüncü Suudi Devleti diye adlandırdıkları dönem Abdülaziz b. Abdurrahman b. Faysal b. Turkî'nin Kuveyt'ten Riyad'a gelip yeniden idareyi ele geçirmesiyle başlar (15 Ocak 1902). Bu dönem günümüzdeki Suudi Arabistan'ın da başlangıcı olarak kabul edilir.

İkinci Suudi Devleti'nin son bulmasıyla bölgede etkin olan Reşîdîler sınırlarını Yemen hududuna kadar genişletti. Abdülaziz, Kuveyt Emirinin de desteğiyle Reşîdîler ile yaptığı ilk mücadeleyi kaybetti. Muhammed b. er-Reşîd'in ölümü üzeri yerine geçen oğlu Abdülaziz er-Reşîd baskıcı bir politika izledi. Bölgenin ileri gelenlerinden Guneyze ve Bureyde şeyhleri bölgedeki ahali adına Abdülaziz es-Suud ile görüşüp

³⁴ Komisyon, "es-Su'ûdiyye", 289.

³⁵ Naci Kâşif Kıcıman, *Medine Müdafası Yahut Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı*, Sebil Yayınevi, Ankara 2009, 134-135; Kurşun, 582; Komisyon, "es-Su'ûdiyye", 289.

anlaştılar. Sonrasında Riyad halkı ayaklandı. Abdülaziz es-Suud da Kuveyt'ten altmış hecinli ile harekete geçti. Gece şehre girdi. Reşîdîlerin Riyad kaymakamını pusuya düşürüp öldürdü. Bunun üzerine idareyi ele alan Abdülaziz'e Riyad halkı biat etti. Bölgedeki diğer kabilelerin üzerine yürüyüp nüfuz alanını her geçen gün genişletmeye başladı. İki yıl boyunca Reşîdîler'e ve bölgedeki irili ufaklı diğer kabilelere karşı verdiği mücadele sonucu Riyad'ın etrafını kontrolü altına aldı. Bölgedeki bedevileri yerleşik hayata alıştırmaya çalıştı. Suudi Arabistan'ın diğer yerlerine göre verimli olan Riyad civarında tarım yapmalarını sağladı. Aynı zamanda onları yeri geldikçe asker olarak kullandı.³⁶

Abdülaziz'in bölgede tekrar hâkimiyet kurmaya çalışması Osmanlı Devleti'ni endişelendirdi. Bölgeye askerî harekâtlar düzenleyip durumu kontrol altına almaya çalışsa da uzun vadeli sonuçlar alamadı. Bunun sebepleri hem bölgenin coğrafi yapısı hem de Reşîdîler'in başarısızlıkları olmuştur. Osmanlı Devleti ile arasını iyi tutmak isteyen Abdülaziz es-Suud anlaşma yollarını seçti. II. Abdülhamit döneminde bölgenin idaresi kaymakamlık statüsünde kendisine verildi. Bölge adına İstanbul'a temsilci göndermesi kararlaştırıldı. Balkan Savaşı esnasında hâkimiyet alanına deniz ulaşımını katmak için fırsattan faydalanıp yönünü doğuya çeviren Abdülaziz, oldukça az sayıda Osmanlı askerini ve memurları Ahsâ'dan çıkardı (1913). Abdülaziz'in burayı ele geçirmesi üzerine Osmanlı Devleti, İngilizlerle anlaşması endişesiyle Abdülaziz'e Necid valisi unvanı verdi (1914). Abdülaziz, Birinci Dünya Savaşı'nda Reşîdîler'i bahane edip cihat çağrısına olumlu cevap vermedi. Şerif Hüseyin'in rakibi olmasına rağmen İngilizlerle karşı karşıya gelmek istemedi. Fahreddin Paşa'nın da Medine müdafaası esnasında ondan yardım talebi de sonuçsuz kaldı. Birinci Dünya Savaşı sonucu Osmanlı Devleti'nin bölgeden ayrılması ile Abdülaziz, Reşîdîler'i etkisiz hale getirdi. Necid Sultanı unvanını kullanmaya başladı (1921). İngilizlerle giriştiği pazarlık sonucu Irak ve Kuveyt sınırlarını belirledi (1922). Şerif Hüseyin'in kurduğu Hâşimî Krallığı'ndan rahatsızlık duyuyordu. Uyuşmazlıklarına sebep saydığı bazı yerleri bahane edip Şerif Hüseyin'in bölgelerini ele geçirmek için harekete geçti (1924). Hedefine 1926 yılında ulaşan Abdülaziz, Hâşimî Krallığı'na son verip kendisini Hicaz ve Necid kralı ilan etti. Türkiye ise kendisini tanıyan ilk ülke oldu. Sonrasında İngilizlerin de kendisini resmi olarak tanımasıyla unvanını Suudi Arabistan Kralı olarak

³⁶ Kıcıman, 136; Komisyon, "es-Su'ûdiyye", 289.

değiştirdi (1932). Yemen ile yapılan Tâif antlaşması ile ülkenin güney sınırları da netleşti. Böylelikle ülke bugünkü sınırlarına kavuştu.³⁷

Dînî bir hareket misyonuyla ortaya çıkan Suud ailesinin bölgedeki yönetim mücadeleleri yaklaşık iki yüz yıl sürmüştür. Suud ailesi, Vehhâbîliğin bazı görüşleri yüzünden fikri açıdan da tenkit edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin de yaklaşımı yeni Hâriciler³⁸ nitelemesi olmuştur.

Abdülaziz es-Suud'un 1953 yılında ölümü üzerine yerine en büyük oğlu Suud b. Abdülaziz tahta geçmiştir (1953-1964). Sonrasında ise krallık kardeşten kardeşe devam etmiştir. Bunlar sırasıyla: Kral Faysal b. Abdülaziz (1964-1975), Kral Hâlid b. Abdülaziz (1975-1982), Kral Fahd b. Abdülaziz (1982-2005), Kral Abdullah b. Abdülaziz (2005-2015)'dir. Kral Selmân b. Abdülaziz ise 2015'den beri günümüz Suudi Arabistan kralıdır. Kendisi hem kral hem de hükümet başkanı unvanlarıyla ülkeyi idare etmektedir. Suudi Arabistan 1930'lu yıllarda bölgede petrolün keşfi ile tüm dünyanın dikkatini üzerine çekmiştir.³⁹

Suudi Arabistan'ın kuruluş evreleri arasında bazı farklılıklar söz konusu olsa da değişmeyen ortak yönleri oldukça fazladır. Ülke yönetimindekilerin Vehhâbîliğin getirdiği katı dini kurallarla içerde her zaman baskıcı bir politika izlediği görülür. Din adı altında halkın özgürlük alanları kısıtlanır. Bu konuda kadınların durumu daha vahimdir. Onlar, toplumsal alan içerisinde bir kimlik bulmakta oldukça güçlük yaşamışlardır. Suudi Arabistan özgürlükler ve insan hakları konusunda her zaman tartışılan bir ülke olmuştur. Kapalı toplum yapısı ile bilinmiştir. Buna karşılık Suudi Arabistan yöneticilerinin Batı ile en baştan beri iyi ilişkiler kurma gayretinde olduğu görülür. İlk başlarda bu ilişkinin bağımsız bir ülke kurmak hayalinden kaynaklandığı anlaşılır. Sonrasında ise dış güvenlik ve ülkedeki petrolün dünyaya arzı gibi hususlar için Batı ile hep bir dirsek teması içerisinde olma gayretleri ön plana çıkar. Bu tutumları içerdeki dindar kesim tarafından oldukça eleştirilir. Günümüzde ise ülkede kadın merkezli özgürlükçü bir toplum oluşturulma çabası vardır. Birkaç asırdır Vehhâbîliğin getirdiği baskıcı bir yönetime, Vehhâbîlik temelli bir anayasaya, kalıplaşmış bir aile ve

³⁷ Komisyon, “ed-Devletu's-Su'ûdiyye es-Sâlise”, *Mevsû'atu's-Su'ûdiyye el-Âlemiyye*, (2. Baskı), Muessesetu A'mâli'l-Mevsû'a lin-Neşri ve't-Tevzi'î, Riyad 1999, X, 505-507; Kurşun, 584; Kıcıman, 138-147.

³⁸ Komisyon, “ed-Devletu's-Su'ûdiyye es-Sâlise”, 514-516.

³⁹ Kurşun, 583.

toplum yapısına alışmış bir milletin olduğu ülkede bu özgürlüklerin hayata geçirilmesinde güçlükler yaşandığı görülmektedir.⁴⁰

Suudi Arabistan romanına gelince; Suudi Arabistan'da romanın doksan yıllık bir geçmişi vardır. 1930 yılında Abdulkuddûs el-Ensârî (ö. 1983) tarafından yayınlanan *et-Tev'emân* (İkizler) adlı roman Suudi Arabistan'da ilk roman olma özelliği taşımaktadır.⁴¹ Yine Arap Yarımadası'nın da ilk romanıdır. Gerek Suudi Arabistan gerekse Arap Yarımadası'nda yayınlanan ilk roman olması hususunda ihtilaflar olsa da birçok eleştirmen ve yazarın ortak kanaati bu yöndedir. Tartışmaların odak noktası ise bu romanın; edebî estetik, zaman, mekân, şahıs kadrosu, olay unsurları ve diyaloglar gibi roman olguları açısından zayıf kabul edilmesidir.⁴² Fakat Suudi Arabistan'da o dönemde cılız denilebilecek edebî hareketlilik göz önünde bulundurulduğunda bu eserin ilk roman olarak değerlendirilmesi yerinde bir karardır denilebilir.

Suudi Arabistan romanı diğer edebî türlere göre oldukça geç ve yavaş bir gelişim göstermiştir. Romanın ortaya çıkışındaki gecikme ve gelişimindeki yavaşlık Suudi Arabistan'ın muhafazakâr ve sıkı toplum yapısıyla açıklanmıştır. Suudi Arabistan romanı ve roman yazarları ilk başlarda Mısırlı ve Lübnanlı yazarlardan etkilenmiştir. İlk ortaya çıkan romanlarsa eğitici türden romanlar olmuştur. Bu romanları kaleme alan yazarlar da eğitim camiasından kimselerdir. Örnek olarak: Abdulkuddûs el-Ensârî (ö. 1983) ve Ahmed es-Sıbâ'î (ö. 1984) gibi kimseler bu alandandır. Buradan hareketle Suudi Arabistan romanının doğuşunda en etkin sebep eğitimidir denilebilir. İkinci sırada sayılan etken ise gazete ve dergilerdir. Yayıncılık hareketlerinin yanı sıra gazete editörleri de roman kaleme alarak romanın gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Bunlara örnek olarak: Suud Radyosu'nda çalışan ve 1965-1967 yılları arasında genel yayın yönetmeni olan Hamza Bûkrî (ö. 1984) ve Mecelletu Kâfiletu'z-Zeyt genel yayın yönetmeni Seyfeddîn 'Âşûr gibi kimselerdir. Burada zikredilmesi gereken önemli bir dergi de 1936 yılında kurulan *Mecelletu Menhel* (Menhel Dergisi)'dir. Bu dergi gerek roman yayımlayarak gerek roman ödülleri düzenleyerek romana katkıda bulunmuştur.

⁴⁰ Adnan Arslan, *Çağdaş Suudi Romanında Arap Toplum Eleştirisi*, (1. Baskı) Emin Yayınları, Bursa 2018, 16-19.

⁴¹ Ali el-Kureyşî, *Tahavvulâtü'r-Rivâye fi'l-Memleketi'l-'Arabiyyeti's-Su'ûdiyye*, (1. Baskı) el-İntişârü'l-'Arabî, Beyrut 2013, 20.

⁴² Abdulazîz es-Sebil, *Buhûsu'l-Mu'temer es-Sânî lil-Udebâ'i's-Su'ûdiyyîn (el-Cuz'ul Evvel)*, Câmî'atu Ummu'l-Kurâ, Mekke 1999, 379; Bu romana uzun veya kısa hikâyeciliğin öncüsü diyen Suudlu edebiyatçılar da vardır. el-Kaş'amî, 11.

Sayılarında roman için özel yer ayırmıştır.⁴³ Romanın gelişmesine diğer önemli etkenler olarak matbaanın gelişmesi ve gelişen eğitimle toplumda kültürel bilincin oluşması sayılabilir.⁴⁴

Suudi Arabistan romanını 1930 yılı ile başlatan Suudi Arabistan edebiyat tarihçileri ve yazarlar, romanın tarihini; *ilk denemeler/doğuş dönemi* (1930-1959), *kendini ispat/olgunlaşma dönemi* (1959-1980), *yenilenme/dönüşüm dönemi* (1980-...) veya benzer isimlerle üç dönem içinde incelemiştir. 2000 yılından sonra ele alınan birtakım eserlerde ise bu dönemlere ek olarak *büyük dönüşüm* (2000-...) adı altında dördüncü bir dönem eklenmiştir. Böylece Suudi Arabistan romanın gelişim ve değişim süreci bazı özellikler göz önünde bulundurularak bu dönemler içerisinde ele alınmıştır.⁴⁵

• Doğuş Dönemi (1930-1959)

Yukarıda da bahsedildiği üzere bu dönemin başlangıç olarak sayılmasında hareket noktası *et-Tev'emân* (İkizler-1930)⁴⁶ adlı romandır. Bu tarihten 1959 yılına kadar Suudi Arabistan'da roman adına pek bir hareketlilik görülmez. Bu süreç içerisinde yayınlanan roman sayısı son tespitler neticesinde sadece on kadardır. Bunlar:

Abdulkuddûs el-Ensârî *et-Tev'emân* (İkizler-1930), Muhammed Nûr el-Cevherî (ö. 1998) *el-İntikâmu't-tab'î* (Doğal İntikam-1935),⁴⁷ Ahmed es-Sibâ'î *Fikretun* (Bir Fikir-1948), Muhammed Ali Mağribî (ö. 1996) *el-Ba's* (Diriliş-1948), Sâlih Selâm *Fetâtu'l-Busfûr* (İstanbul Boğazı'nın Genç Kızı-1932), Ahmed Rıdâ Hûhû (ö. 1956) *Ğâdetu Ummi'l-Kurâ* (Mekke'nin Genç Kızı-1947), Muhammed 'Umar Tevfik (ö. 1994) *ez-Zevcetü ve's-Sadîk* (Karısı ve Arkadaşı-1948), 'Abdusselâm Hâşim Hâfiz (ö. 1995) *Semrâ'u'l-Hicâziyye* (Hicazlı Esmer Kadın-1955), Muhammed Sa'îd Defterdâr

⁴³ el-Şaş'amî, 15.

⁴⁴ Muhammed Cellâ'u İdrîs, *el-Edebu's-Su'ûdiyyu'l-Hadis*, (1. Baskı) Mektebetu'r-Ruşd, Riyad 2002, 410.

⁴⁵ 'Ulyâ Abdullah el-'Umrî, "er-Rivâyetu's-Su'ûdiyye beyne't-Tenvîr ve't-Tefkîr: Kıra'e İctimâ'iyye Târîhiyye", [Aydınlanma ve Fikir Arasında Suudi Arabistan Romanı, Toplumsal ve Tarihsel Okuma], *Mecelletu'l-Mustakbeli'l-'Arabî*, 40 (463), 2017, 95.

⁴⁶ Romanın konusu: Yaşlı bir adamın Reşîd ve Ferîd adında ikiz çocuğunun eğitim hayatını ele alınmaktadır. Reşîd, Suudi Arabistan'da İslâmî bir okula kaydolar. Ferîd ise Avrupa'ya gider eğitim hayatını orada sürdürür. Reşîd eğitim hayatında başarılı olup ülkesine faydalı olur. Ferîd ise başarılı olamaz ve ülkesine başarısız biri olarak döner. Sonunda da Paris'te bulunan bir handa ölür. Yazar bu romanıyla Batılışmanın ve Batı ile antlaşmaların zararlı olduğu tezini savunur. İdrîs, 412.

⁴⁷ Suudi Arabistan'da basılan ilk romandır. *el-Matba'atu's-Şarkıyye* tarafından 1935 yılında Cidde'de basılmıştır. el-Şaş'amî, 11.

(ö. 1972) *ilâ Ğirnâta* (Gırnata'ya-1955) ve Mahmûd 'İsa el-Meşhedî'nin (ö. 1990) *İbtisâm* (Tebessüm-1958) adlı eserlerdir.⁴⁸

Bu çalışmalar daha çok Suudi Arabistan romanının gelişimine katkı sunmaları bakımından basamaklar mesabesinde değerlendirilmişlerdir. Modern roman unsurları açısından zayıf veya tam bir roman olarak değerlendirilmemişlerdir. Bu romanlar sanatsal yetkinlikten ziyade içerik olarak güçlü bir düşünceye sahiptirler. Eğitici yönleri ön plandadır. Batı etkisi karşısında milli birlik ve İslâmî kimliğin muhafazaya çalışılması gibi düşünceler ilk romanların konusunu oluşturmaktadır.⁴⁹

• Gelişim Dönemi (1959-1980)

Suudi Arabistan romanı, ilk romanın yayınlanmasından sonraki yaklaşık otuz yıllık süreç içerisinde pek bir gelişim gösterememiştir. Hatta geçen bu süre içerisinde yazılan romanlar birtakım eleştirmenler tarafından roman denemeleri olarak değerlendirilmiştir. Gerek sanatsal açıdan gerek içerik açısından Suudi Arabistan romanının gelişimi veya olgunlaşması denilen bu döneminin başlangıç tarihi 1959 yılıdır. Bunun nedeni ise Hâmid Demenhûrî (ö. 1965)'nin *Semenu 't-Tadhiye* (Kurbanın Bedeli-1959)⁵⁰ adlı eseridir. Bu roman modern anlamda bir romanda bulunması gereken özelliklere sahip olması nedeniyle gelişim döneminin başlangıcı sayılmıştır. Romanın gelişimine bu dönemde etki eden en önemli etkenler kültür alanında yaşanan gelişme ve tercüme faaliyetleridir.⁵¹ Sonrasında ise en az *Semenu 't-Tadhiyye* kadar sanatsal değere sahip İbrâhim en-Nâsır el-Humeydân (ö. 2013)'in *Sukbun fî Ridâi'l-Leyl* (Gecenin Elbisesinde Bir Delik-1961) adlı romanı yayınlanmıştır. Bu romanı aynı yıl yayınlanan Muhammed Sa'îd Defterdâr'ın (ö. 1972) *Kıssatu'l-Efendî* (Bey'in Hikâyesi-1961) adlı romanı izlemiştir. İki yıl sonra yayınlanan Hâmid Demenhûrî'nin ikinci romanı *Ve Merrat Eyyâm* (Ve Günler Geçti-1963) adlı romanı da bahsedilmesi gereken diğer önemli bir eserdir. İlk tarihi romansa Muhammed Zârî' *'Akîl'in Emîru'l-Hub* (Aşk Prensi-1960) adlı eseridir. Yine ilk kadın romancı da bu dönemin ürünüdür. Romantik

⁴⁸ Orhan, 57-59.

⁴⁹ Arslan, 22.

⁵⁰ Bu romanın Mısırlı Muhammed Hüseyin Heykel'in *Zeyneb* adlı romanına benzediği ve ondan etkilenerek kaleme alındığı ileri sürülmüştür. el-Ğaş'amî, 13.

⁵¹ İdrîs, 413.

romanın öncüsü olan Semîrâ Haşıkçı *Veda 'tu Emâlî* (Ümitlerime Veda Ettim-1961) adlı eseriyle Suudi Arabistanlı kadın romancılara öncülük etmiştir.⁵²

Suudi Arabistan edebiyatı; özgünlük, içerik ve sanatsal açıdan modern romana emsal eserlere bahsi geçen romanlarla kavuşmuştur. Bu dönem içerisinde yayınlanan diğer önemli romanların bazıları ise şunlardır: İbrâhim en-Nâsır Humeydân *Sefînetu'l-Mevtâ* (Ölümler Gemisi-1969) ve 'Azra'u'l- Menfâ' (Sürgündeki Bakire-1969), Hudâ er-Reşîd *Ğaden Seyekûn el-Hamîs* (Yarın Perşembe olacak-1977) Muhammed Abdullah Melîbârî (ö. 1992) *Ve Ğurubeti's-Şems* (Ve Güneş Battı-1966), Abdulmuhsin Ebâ Butayn (ö. 1981) *Semenu'l-Kifâh* (Mücadelenin Bedeli-1969), Abdurrezzak el-Mâlikî *İbnu's-Sahrâ* (Çölün Oğlu-1970) ve Emel Şatâ *Ğaden ensâ* (Yarın Unutacağım-1972).⁵³

• Yenilenme ve Dönüşüm Dönemi (1980- ...)

1980'li yıllar Suudi toplumu için gerek ekonomik gerekse toplumsal açıdan büyük değişimlerin yaşandığı bir zaman dilimi olmuştur. Petrol sayesinde bir anda ekonomide yaşanan sıçrama toplumsal hayatın tüm alanlarında etkisini göstermiş, Suudi toplumu büyük bir değişim geçirmeye başlamıştır. Bu etkiden genelde edebî faaliyetler özelde ise roman da payını almıştır. Nitekim bu yıllarda yayınlanan romanların ve roman yazarlarının sayısında ciddi artış yaşanmıştır. Bununla beraber çok daha çeşitli konularda romanlar yazılmaya başlanmıştır. Roman yazarları toplumun problemlerine yavaş yavaş değinmeye başlamıştır.⁵⁴

Muhammed Abduh Yemânî'nin *Fetâtun min Hâil* (Hâilli Genç Kız-1980) adlı romanı üçüncü dönem için başlangıç kabul edilir. Seksenli yıllardan sonra farklı bir iklim içine giren Suudi Arabistan romanı büyük bir değişim geçirmiştir. Roman yazarları alışagelmış geleneklerden sıyrılıp romanın tüm kurallarına uymaya uğraşmışlardır. İçerik olarak ise fikri açıdan yabancılarla özellikle Batı düşüncesiyle etkileşim kurmaya çalışmışlardır. Bu konuda zikredilmesi gereken en önemli kişilerden biri de akademisyen ve yazar olan Turkî el-Hamed'dir. Onun, *Atyâfu'l-Ezikkati'l-Mehcûra*, (Metruk Sokakların Hayaletleri) adıyla ilkinin 1995 yılında yayınladığı

⁵² el-'Umrî, 97; Zeynelâbidîn B. K, *Tatavvuru'r-Rivâye fî'l-Memleketi'l'Arabiyyeti's-Su'ûdiyye*, Erişim (10 Kasım 2020): https://www.nidaulhind.com/2016/12/blog-post_76.html

⁵³ Orhan, 63.

⁵⁴ İdrîs, 416; Arslan, 23; Zeynelâbidîn B. K, 1.

üçlemesi oldukça önemlidir. Bu eserleriyle Suudi Arabistan'daki mevcut kalıplaşmış fikrî ve örfî yapıyı yıkmaya kalkışmıştır.⁵⁵ Ayrıca Ğâzi el-Kasabî'nin *Şakkatu'l-Hurriye* (Hürriyet Dairesi-1994) adlı eseri de Suudi romancılarını harekete geçiren, onları toplumsal ve siyasi konularda roman yazmaları hususunda cesaretlendiren ilk roman olmuştur. O, daha önce kimsenin değinemediği siyasi konulara romanında yer vermiştir.⁵⁶ Bu sebeplere ek olarak medyanın da edebî faaliyetlere ciddi anlamda destek vermesiyle beraber roman okur sayısında ciddi bir artış olmuştur. Yine bu süreç içerisinde kadın yazarların da roman sahasında sayılarının artışı görülür. Roman alanında kadın okur sayısı da ciddi şekilde artmıştır. Bunun sebebi Suudi kadınının yaşadığı sıkıntılar karşısında problemlerini dile getirebildiği veya kadın okurun teselli bulabildiği nadir araçlardan olan romana başvurmalarıdır.⁵⁷

Bu dönemin önemli roman yazarları ise Turkî el-Hamed, Gâzî el-Kusaybi, Abdullah el-Cefrî, Abduh Hâl, Yûsuf el-Muhaymîd, Recâ'Âlim, Abdulazîz Meşrî, İbrahim en-Nâsır, Recâ es-Sânî', Umeyme el-Hâmîs, Abdullah et-Te'za, Muhammed 'Alvân, Yûsuf el-Muhaymîd, Nesrîn Gendûrâ, İbrâhim el-Hıdır, Abdulhafız eş-Şemmerî, İbrâhim Şehbî, Nûrâ el-Ğâmidî, Munzir el-Kabbânî, Hacer el-Mekkî, 'Avvâd el'Useymî, Mufid en-Nuveysır, Muhammed ed-Dâvûd, Tâhir ez-Zehrânî, Abdülkerîm el-Muhannâ, Hânî Nakşibendî, Hacer el-Mekkî, ve Makbûl el-'Alevî gibi yazarlardır.⁵⁸

Bahsi geçen önceki iki döneme kıyasla bu dönemde sayısal ve edebî estetik bakımdan ivme kazanan Suudi Arabistan romanı 1980-2000 yılları arasında 161 adet roman sayısına ulaşmıştır. Sayısal ve yetkinlik bakımından asıl gelişmeyi ise 2000 yılından sonra yakalayan Suudi Arabistan romanı, bu gelişimine sebep her ne kadar yetmiş yıllık birikimi olsa da 11 Eylül 2001 olaylarının da etkisi göz ardı edilmemelidir. 2000-2011 yılı arasında yayınlanan roman sayısına bakıldığında (578 roman) bu gelişme açıkça görülmektedir.⁵⁹

⁵⁵ Türkî el-Hamed bu üçlemesini yazma sebebini şu şekilde açıklar: "Yaşadığım yerde üç tabu var: Din, siyaset ve cinsellik. Bu üçünden bahsetmek yasaktır. Bu üçlemeyi bu konulara hayat vermek için yazdım." Erişim (16 Mart 2021): https://www.marefa.org/تركي_الحمد

⁵⁶ el-Kaş'amî, 14.

⁵⁷ 'Âişe Sâlim el-'Atîk, *Menâhîcu'd-Dirâse fî r-Rivâyeti'l-'Arabîyye fî'l-Memleketi'l-'Arabîyyeti's-Su'ûdiyye*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Câmiâtü Mu'te, Ürdün 2010, 30-31; Arslan, 19.

⁵⁸ Orhan, 70-80.

⁵⁹ Zeynelâbidîn B. K, 5.

Sonuç olarak 1930 yılında romanla tanışan Suudi Arabistan edebiyatı otuz yıl süren deneme ve taklit çalışmalarından sonra 1959 yılında özgünlüğüne kavuşmaya başlamıştır. Gelişim dönemi dediğimiz 1959 yılıyla başlayan bu dönemde modern anlamda romanlar telif edilmiştir. Asıl değişim ve yenilenmeyi ise seksenli yıllarda yakalamıştır. Doksanlı yıllarda ise Batı fikri romanlarda kendine yer bulmuş, yazarlar siyasal ve toplumsal problemlere daha rahat değinmeye başlamıştır. 2000 yılından sonra ise roman hatırı sayılır derecede bir değer kazanmış, yayınlanan eser ve okur sayısında ciddi artış meydana gelmiştir. Suudi Arabistan romanının bu yükselişi günümüzde de devam etmektedir. Öyle ki Arapların divanı diye adlandırılan şiirle yarışır hale gelmiştir.⁶⁰

⁶⁰ el-Ğaş'amî, 16.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYFULİSLÂM B. SU'ÛD'UN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

Suudi Arabistanlı olan yazarın tam künyesi; Seyfulislâm b. Su'ûd b. Abdulazîz b. âli Su'ûd'dur. Kral Su'ûd b. Abdulazîz'in⁶¹ otuz altıncı çocuğu olarak 1956 yılında Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Riyad'da tamamladı. Lisans eğitimini medya alanında Melik Suud Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde, yüksek lisansını yine aynı üniversitede yaptı. Doktorasını ise Mısır'da bulunan Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde tamamladı.

1981 ve 1998 yılları arasında Suudi Arabistan İşleri Bakanlığı'nda farklı mevkilerde çalıştı. Daha sonra Melik Suud Üniversitesi'nde Doçent olarak çalışmaya başladı. Bu süreç içerisinde üç adet roman yayınladı. Bunlar sırasıyla; *Kalbun min Bankalân* (2004), *Tanîn* (2006) ve *el-Kenzu't-Turkî* (2007)'dir. Ayrıca haftalık olarak yerel gazete ve dergilerde yayınladığı makalelerinin bir kısmını *Tenhîdetu'l'Arabiyyi'l-Ahîre* (2002) adlı eserinde topladı. Bazı spor kulüplerinde yöneticilik vazifelerinde bulundu. Yazar şu an Kraliyet Divan Kurulu'nda müsteşarlık yapmaktadır. Çeşitli radyo ve televizyon kanallarında kültürel ve edebî programlara katılan yazar aynı zamanda yine edebiyat alanında çeşitli konferanslar düzenlemektedir. Edebiyatçı kimliğinin yanı sıra tarihçi yönü tarihi romanlarından ve makalelerinden gözlemlenirken, ekonomist yönü de bazı şirket kuruluşlarında yer almasından anlaşılmaktadır.

İki evlilik yapan yazar ilk eşinden boşanmıştır. Biri ilk eşinden olmak üzere altı çocuğu bulunmaktadır. Seyfulislâm şu an yaşamını Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'da sürdürmektedir.⁶²

⁶¹ Yazarın babası Suud b. Abdulaziz, Suudi Arabistan'ın ikinci kralıdır. 1902 yılında Kuveyt'te doğdu. Babasının ölümü üzerine 1953 yılında tahta çıktı. Onun krallığı süresince bazı reform hareketleri yapıldı. Tahta çıktığında İngilizler ve Fransızlarla ilişkileri kesti. Filistin davasını savundu. Suudi Arabistan'da ilk üniversite olan Melik Suud Üniversitesi'ni kurdu. Kız çocuklarına eğitim hakkı tanıdı. Kız çocuklara özel okullar açtı. Aile içi taht kavgaları sonucu 1964 yılında üvey kardeşi Faysal b. Abdulaziz tarafından darbeye tahttan indirildi. Bu olaydan sonra kalan ömrünü sürgünde geçirdi. 1969 yılında Atina'da vefat etti. Cenazesi Riyad'a defnedildi. Komisyon, "Su'ûd b. Abdulazîz", XII, 264-265.

⁶² Erişim (10 Kasım 2020), <http://raffy.me/author/2065/سيف-الإسلام-بن-سعود-بن-عبد-العزيز-آل-سعود>

1.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Yazarlık hayatına yerel gazete ve dergilerde yayınladığı haftalık makaleleri ile başlayan Seyfulislâm, ilk romanını 2004 yılında yayınlarak roman sahasına giriş yaptı. Yazdığı eserlerde tarihin izleri ve tarihe olan merakı ön plana çıkmakta ve tarihi olayları yorumlamada ustaca davrandığı görülmektedir. Yazılarında hep bir amaç gütmektedir. Okuyucuyu eğlendirmekten çok bilgilendirmeyi hedeflemektedir. Bu durum tezli roman diyebileceğimiz romanlarından anlaşılmaktadır. Eserlerinde olayları yoğun ve sarmal bir yapıya büründürüp içeriğini ise zengin fikirlerle donatmaktadır. Romanlarında zaman ve mekân tasvirlerine çok önem vermeyen yazar, kurgusallığı gerçeklikle mümkün olduğunca özdeşleştirmeye çalışmaktadır. Dil olarak fasih Arapça denilen Arapların ortak yazı dilini kullanmaktadır. Zengin içerikli, kendine öz bir üslup edinmeyi başaran yazar, yazılarında daha çok uzun cümleler kurmayı tercih etmektedir. Yazılarına konu olarak tarihi olayları seçmesi onun tarihçi kimliğini ortaya koymaktadır. Yazar eserlerinde kaynak bildirmesiyle verdiği bilgileri sağlam zemine oturtma gayretindedir. Romanı tarihten ve romancıyı tarihçiden ayıran hususları anlatmıştı. Romancının tarihçi gibi bir tutum içinde olması bazı roman eleştirmenleri tarafından eleştirilirken, yazarın tarihçi yönünü ortaya koyması bakımından önemlidir. Üç romanının konusu da Suudi Arabistan ile ilgilidir. Yine annesinin hayatını öne çıkardığı *Kalbun min Banḡalân* adlı eserin de bile birtakım siyasi olaylar kendine yer bulmuştur. Üç yılda üç roman yayınlarak romancılık alanına hızlı bir giriş yapan Seyfulislâm, 2007 yılından günümüze değin roman veya herhangi bir kitap yayınlamamıştır.

1.3. ESERLERİ

Yazarın şu ana kadar telif ettiği üç adet yayınlanmış romanı vardır. Ayrıca Suudi Arabistan'daki çeşitli gazete ve dergilerde haftalık olarak yayınladığı bazı makalelerini bir araya getirdiği bir eseri mevcuttur. Bu eserler hakkında yayın sırasına göre bilgi vereceğiz.

1.3.1. Tenhîdetu'l-'Arabiyyi'l-Ahîre

Suudi Arabistan'daki gazetelerde haftalık olarak yayınladığı bazı makalelerini Kahire'de (2002) bir araya getirdiği eseridir. Yazarın bu kitabına yazdığı bir açıklaması şöyledir:

“Tarihimizden farklı parçaların okunması için yeni bir girişimdir. Geçmişte olan, bize ulaşan tüm bilgilerin ve bize söylenen gerçeklerin veya bu tarihtir denilenlerin bazen birbiriyle uyum gösterdiği bazen de farklılık gösterdiği bir okumadır. Benim ve senin tarihin. Arap'ın doğuda ve batıdaki tarihidir.”⁶³

1.3.2. Kalbun min Bankalân

Kalbun min Bankalân (Bankalanlı Bir Kalp) yazarın yayın sayısı itibariyle ilk romanıdır. Farâbî Yayınevi tarafından 2004 yılında yayımlanmıştır. Oldukça hacimli bir yapıya sahip olan roman 410 sayfadır. Sekiz bölümden oluşan roman, ilk bölümden yedinci bölüme kadar sırasıyla “*Perşembe, Cuma, Cumartesi, Pazar, Pazartesi, Salı, Çarşamba*” son bölüm ise “*Mazi İçin Bir Şarkı*” şeklinde adlandırılmıştır. Romanın konusu; İran'ın Belucistan Eyaleti'nin Bankalan Köyü'nden saygın ve maddi durumu iyi olan bir ailenin kızı Meryem'dir. Meryem, babasını ve ardından da annesini kaybeder. İkisinin ölümü üzerine üvey kardeşleri tarafından miras yüzünden baskılara maruz kalır. Onlardan kaçmak için civar bir köyde yaşayan halası ve arkadaşının yanına gitmek üzere yola çıkar. Yolda esir tüccarlarının eline düşer. Oldukça meşakkatli bir süreç sonrası deniz yoluyla Arap Yarımadası'na getirilir. el-Ahsâ şehrinin yöneticisi olan b. Celvâ'ya hediye edilir. Bu kişinin verdiği bir ziyafete katılan Melik Suud'un dikkatini çeken Meryem, ona hediye edilir...

Kölelikten saraya uzanan gerçek bir kadının hayatı, Melik Suud'un hayatı, kraliyete dair bazı olaylar ve Suudi Arabistan'da yaşanan siyasi olaylar yine bu romanın konuları arasındadır. Yazarın annesinden dinlediklerini anlattığı romanın başkahramanı Meryem, yazarın annesidir. Meryem'in anlatıldığı kısımlar biyografik roman; Suudi Arabistan'ın siyasi ve tarihi olaylarının anlatıldığı bölümler ise tarihi roman olma özelliği taşımaktadır. Yazar, romanında bazı hayali kahramanlara yer verse de romanı

⁶³ Erişim (10 Kasım 2020): <https://freshbooks2u.com/تنهيدة-العربي-الاحيرة/>

boyunca tarihsel gerçeklikten kopmama gayretinde olduğu görülmektedir. Romanın sonunda ise ortaya koyduğu bilgilerin ispatı ve faydalandığı eserleri bildirmek için elli beş adet kaynak eseri detaylı olarak bildirmiştir.⁶⁴

Roman yayınlandıktan kısa bir süre sonra yazar tarafından piyasadan toplatılmıştır. Sebep olarak ise romanın içeriğinin aile içinde bazı huzursuzluklara sebep olduğu tahmin edilmektedir. Toplatılması ve basımı durdurulmasına rağmen gerek piyasadan gerekse internet aracılığıyla romana ulaşmak oldukça kolaydır.⁶⁵

1.3.3. Tanîn

Tanîn (Uğultu), yazarın 2006 yılında yayınladığı ikinci romanıdır. Farâbî Yayınevi tarafından yayımlanan roman 349 sayfadan oluşmaktadır. “*Birinci mektup, ikinci mektup...*” sıralamalarıyla yedi bölüme ayrılmıştır. Konusu itibariyle tarihi romandır. Romanın içeriğinde ise; XVIII. ve XIX. yy. da Suudi Arabistan’da meydana gelen siyasi çatışmalar merkeze alınmaktadır. Olaylar yazarın amcasının oğlu Hâlid b. Suud’un çevresinde geçmektedir. Vehhâbîlik hareketinin kuruluşu, Dir’iye olayları, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın Suudi Arabistan’da kontrolü sağlama çabaları, I. ve II. Suudi Arabistan Devleti’nin geçirdiği siyasi sorunlar, savaşlar ve taht kavgaları anlatılmaktadır. Olayların sebepleri ortaya konulmakta, okurun bunlardan ders çıkarması hedeflenerek geleceğe yönelik tavsiyelerde bulunmaktadır. Ülkedeki fanatik dini grupların oluşumundaki etkenlerin de kaynağına inilmeye çalışılmaktadır.⁶⁶

Yazar, anlattığı bilgilerinin kaynağını göstermek, olayların gerçekliğini okura ispat etmek amacıyla altmış bir adet eser adını bu romanında da detaylı olarak sıralamıştır.⁶⁷

⁶⁴ Seyfulislâm b. Suud b. Abdulazîz, *Ķalḃun min Banĵalân* (1. Baskı) Dâru’l-Farâbî, Beyrut 2004, 411-414.

⁶⁵ Ahmed el-‘Arabî, al-Ayyamsyrianet, Erişim (17 Kasım 2020): <https://ayyamsyria.net/-رواية-قلب-من-ينقلان>; Erişim (17 Kasım 2020): http://malikaljabri.blogspot.com/2013/04/blog-post_29.html

⁶⁶ Râşid Ebû Şâvir, Savtu’l-‘Ūrûbe, Erişim (19 Kasım 2020): <https://arabvoice.com/51772/-رواية-مالم-ليروده-التاريخ>

⁶⁷ Seyfulislâm b. Suud b. Abdulazîz, *Tanîn*, (1. Baskı) Dâru’l-Farâbî, Beyrut 2006, 347-349.

1.3.4. el-Kenzu't-Turkî

Yazarın sayı itibariyle üçüncü romanıdır. 2007 yılında Farâbî Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. İkinci baskısı yine aynı yayınevi tarafından 2008 yılında yayımlanmıştır. Konusu itibariyle tarihi romandır. Birinci Dünya Savaşı'nda Medine müdafaası ve savaş sonunda Osmanlı Devleti'nin sakladığı iddia edilen hazine efsanesinin peşinden giden maceracılar anlatılmaktadır. Roman hakkında detaylı bilgiler bir sonraki başlık altında verildiği için tekrarına lüzum görülmemiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

EL-KENZU'T-TURKÎ ADLI ROMANIN TEKNİK İNCELENMESİ

2.1. ROMANIN TANITIMI

*el-Kenzu't-Turkî*⁶⁸ (Türk Hazinesi) adlı roman, Seyfulislâm'ın kaleme aldığı üçüncü romanıdır. Roman ismini hikâyede anlatılan “hazineden” almaktadır. İlk baskısı Beyrut'ta Farâbî Yayınevi tarafından 2007 yılında yapılmıştır. 238 sayfadan oluşan romanın yazım yılı ise 2006'dır. 2008 yılında ise aynı yayınevi tarafından romanın ikinci baskısı yayımlanmıştır. Her yıl düzenlenen *el-Câizetu'l-Âlemiyye li'r-Rivâyeti'l-Arabiyye* (Uluslararası Arapça Roman Ödülü)⁶⁹ adlı ödüle aynı yıl Farâbî Yayınevi tarafından aday gösterilen romanlar arasındadır.

Romanın konusu; Türklerin, Arap Yarımadası'nın son kalesi olan Medine'yi terk ederken arkalarında bıraktıkları söylenen hazinenin aranması hikâyesidir. Fakat romanda önemli olan hazine değildir. Daha önemlisi bu efsanenin insanların içinde uyandırdığı etkinin anlatılmasıdır. Ayrıca bu hazineyi arayanların bir bilinmezlik peşinden koşmaları sonucu boşa çıkan emellerinin gösterilmesidir. Yine bu hazine hikâyesi çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin yıkılışı, Medine şehrinin tüm zorluklara rağmen Fahreddin Paşa tarafından müdafaa edilişi, sevgi ve ihanet, aşk ve ölüm, kendini ve zenginliği arayış, benzerlikler ve zıtlıklar, Arap toplumunun içine düştüğü siyasi ve toplumsal sıkıntılar romanda anlatılan diğer önemli konulardır.

Roman, isimlendirilmiş başlıklar halinde sekiz bölümden oluşmaktadır. Bölümler sırasıyla şunlardır: *en-Nihâyât* (Sonlar), *Harâ'itu Yevmi's-Selc* (Karlı Günün Haritaları), *Hikâyâtu'l-Hubb ve'l-Harb* (Aşk ve Savaş Hikâyeleri), *Muḥridātu'l-Büsḫûr* (İstanbul

⁶⁸ Seyfulislâm b. Su'ûd b. Abdulazîz, *el-Kenzu't-Turkî*, (2. Baskı) Dâru'l-Farâbî, Beyrut 2008. (Çalışmamızda romanın bu baskısı esas alınmıştır. Romana dair yapılan göndermeler parantez içi sayfa numaraları ile gösterilmiştir. Yine romandan yapılan alıntılar italik olarak yazılmıştır.)

⁶⁹ Man Booker Ödülü (The Man Booker Prize)'nin Arapça şekli gibi görülmesinden “*Arabic Booker Ödülü*” olarak da nitelendirilen “*International Prize for Arabic Fiction*” (الجانزة العالمية للرواية العربية) 2007'de Birleşik Arap Emirlikleri'nin başkenti Abu Dabi'de kurulmuştur. Arap âleminin en saygın edebiyat ödüllerindendir. Ödül 2008 yılından beri her yıl düzenlenmektedir. Finansmanı Abu Dabi Kültür ve Turizm Kuruluşu tarafından sağlanmaktadır. Merkezi Londra'da bulunan Booker Ödülü Vakfı (The Booker Prize Foundation) ile beraber yönetilmektedir. Erişim (17 Şubat 2021): <https://arabicfiction.org/ar/about-the-prize>

Boğazının Cazibeleri), *Fuķide* (Kayboldu), *Beyne'n-Nuķab* (Seķkinler Arasında), *Fî Bilâdi'l-Afgân* (Afganistan Ülkesinde), *Lâ Şey* (Hiç).

Tek sayılı bölümlerde Başmühendis Muhtar İsmail Bey ve Fahreddin Paşa merkeze alınmaktadır. Bu bölümlerde Birinci Dünya Savaşı'nda Medine'de gösterilen olağanüstü direniş ön plandadır. Şerif Hüseyin'in Osmanlı Devleti'ne isyanı hilafet üzerinden değerlendirilmekte ve bu isyanın sebebi ve şekli ortaya konulmaktadır. Savaşın getirdiği zorluklar, Osmanlı Devleti'nin yıkılışı, İngilizlerin Şerif Hüseyin İsyanına desteği ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yapısı hakkında bilgiler ele alınmaktadır.

Çift sayılı bölümler ise yeni bir konu, zaman ve kişilerden oluşmaktadır. Bu bölümlerin olayları Muhenned es-Sa'dî ve arkadaşlarının ilk konuda anlatılan hazineyi arama macerasından oluşmaktadır. Bu macera hikâyesi çerçevesinde özelde Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin genelde Orta Doğu Arap ülkelerinin siyasi ve toplumsal sorunları neden ve sonuçları ile ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

İki farklı konunun anlatıldığı romanda olay örgüsünün halkalarının birleştiği nokta ise romana ismini veren hazinedir. Bu hazinenin; Osmanlı askerlerinin Medine'den ayrılırken arkalarında bıraktığı saklı altınlar olduğu bilgisi verilir. Romanın olayları gerçek hayattan alınıp kurgulanmıştır. Kahramanlar birtakım gerçek ve hayali kişilerden oluşmaktadır. 1917 yılını başlangıç olarak alan yazar, romanı Şam'dan Medine'ye gitmekte olan bir trende başlatır. 2006 yılında Medine'de bulunan bir otelde bitirir.

2.2. OLAY ÖRGÜSÜ

Olay örgüsü, “Romanın hikâyesinde yer alan olayların sıralanış ve düzenleniş biçimidir. Bir başka ifadeyle olaylar zincirinden oluşan vakadır.”⁷⁰ Romanda; hikâye, olay, kişiler, mekân gibi unsurlar edebî bir değer gözetilerek sistematik bir biçimde sunulur. Bu unsurlar gerçek hayattan alınmış olsa da kurgulanan hikâyenin anlatımında hayattaki gibi kronolojik bir anlatım beklenemez. Romanı gerçek hayattan ayıran da budur. Yazar, kendi muhayyilesinde oluşturduğu kurmaca öyküsünü ister olduğu gibi anlatır isterse de kâh geri giderek kâh ileri giderek olayların sıralanışını değiştirir. Bu

⁷⁰ Çetin, 17.

değişimi yaparken de romanın bütünselliğinin bozulmamasına önem verir. Çünkü romanın okuyucuda bırakacağı anlam ve estetik bütünsellikte gizlidir.

“Bütünsellik, romanın organizmasını oluşturan elemanların uyumlu beraberliğinden doğar. Bu bütünselliğin doğmasında rol oynayan en etkili eleman ise kuşkusuz olay örgüsüdür.”⁷¹

el-Kenzu't-Turkî romanının olay örgüsü tam da bu tanımlar üzerinedir. Romanın vakası; tarih, savaş, macera, aşk, dram, toplumsal ve siyasi problemler, kişinin gerçeği ve mutluluğu arayışı gibi birbirinden farklı ve karmaşık olaylardan meydana gelmektedir. Olaylar anlatılırken sıklıkla geri dönüşler ve ileri gidişlerle olaylar iç içe geçirilip zamana ve mekâna hareketlilik verilmiştir. Kahramanların iç dünyasına girilerek daha sonra devam ettirmek üzere olaylar yarıda kesilmiş, böylelikle merak unsuru devreye sokulmuştur. Asıl olaylara çerçeve hikâyeler oluşturulup anlatılmak istenenler sığ bir öykülemekten arındırılmıştır. Bu gelgitler arasında karmaşık bir yapıya bürünen olaylar arasındaki bağı kuran, bir nevi olaylar silsilesinin organizmasını ayakta tutan olay halkası ise “Türk Hazinesidir.” Birden fazla ve karmaşık olaylar, kullanılan farklı anlatım teknikleri, olayların sunuluş biçimi gibi unsurlar romanın olay örgüsünün helezonik yapıda oluşturulduğunu ortaya koymaktadır.

Romanın yapısına uygun olarak olay örgüsünü bölümler halinde inceleyip, yine bölümler arasındaki ilişkilere ihtiyaç duydukça atıflarda bulunduk. Gerekli görülen yerlerde romandan alıntılar yaptık. Yazarın takip ettiği zamanı göz önünde bulundurarak olay örgüsünün romanla bütünsellik oluşturmaya gayret ettik.

• Birinci bölüm: *en-Nihâyât* (s. 17-38)

“Sonlar” adlı birinci bölüm, romana dair ipuçların verildiği ve romanın başkahramanı Başmühendis Muhtar İsmail Bey’in eşi Fatma’nın mektubuyla tanıtıldığı giriş mahiyetindeki birtakım bilgiler içermektedir. Mektup yöntemi kullanılarak olaylar, geri dönüş tekniği kullanılarak da zaman geri alınmıştır. Mekân olaraksa hareket halindeki tren vagonu seçilmiştir. Tüm bunlar bu bölümü oldukça akıcı ve hareketli kılmıştır. İlk bölümün hikâyesi şu şekilde anlatılır:

⁷¹ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı*, (16. Baskı) Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, 73-74.

26 Mart 1917 yılında Şam'dan Medine'ye hareket eden tren, Medine'ye asker ve erzak yardımı götürmektedir. Trende Hicaz Demiryolunun Başmühendisi Muhtar İsmail Bey de vardır. Muhtar Bey'in, Hicaz Demiryolu ve telgraf hattının açık tutulmasının yanında gizli de bir görevi bulunmaktadır. Bu görev; Osmanlı Devleti'nin henüz tarafını seçmeyen Arap kabilelerini yanında tutmak ve askerler arasında paylaştırmak için gönderdiği altınları Medine Komutanı Fahreddin Paşa'ya ulaştırmaktır. Ayrıca altınların onlar arasında nasıl paylaşılacağı, yolculuk esnasında oluşabilecek bir problem halinde altınların nasıl ve nereye saklanacağını yazılı olduğu bir mektup ve haritaları muhafaza etmektir.

Muhtar Bey; kafası karışık, ruhu incinmiş ve gözleri yaşlı bir şekilde trenin geçmekte olduğu istasyona önceki gece yapılan saldırının bıraktığı tahribata bakmaktaydı. Yolcular da Şerif Hüseyin b. Ali'nin Türklere ve yıkılmakta olan hilâfetlerine karşı bir yıldan az bir zaman önce yaktığı isyan ateşine yardım ettiklerini iddia eden -onlar, gözleri ve simaları kendilerinden tamamen farklı kişilerden altınlar alarak- Lawrence'in Urbân (çöl bedevileri)'ının yaptığı bu şiddete şahit olmaktaydılar. (s. 17-18)

Muhtar Bey, Şam'daki evinden ayrılırken eşi Fatma'nın cebine sıkıştırdığı mektuba bakmaktadır. Fatma, Medine'ye yaklaşmadan mektubu açmaması için yemin ettirmiştir. Muhtar Bey elinde tutması bile kalbinin şiddetle çarpmasına sebep olan bu mektubu ikisi arasındaki sözü tutmak için okumama gayretindedir. Fakat yolda başka tehlikelerin olabileceğini ve Medine'ye de fazla mesafe kalmadığını düşünerek titrek ve terli elleriyle mektubu açar. *Sevgili eşim*, diye başlayan mektupta Fatma, Muhtar Bey'in bu mektup hakkında hiçte zamanı değildi diye düşünebileceğini fakat kendisi açısından bu mektubun yazılması ve okunması için geç bile kalındığını söyler. Ayrıca mektubu yazmak için korkusundan çok tereddüt ettiğini ve bu korkunun ne zamana kadar süreceğini, neden korktuğunu, korktukları ve çekindikleri her şeyin kendilerinin ve devletlerinin başına geldiğini, kendilerinin de ümitlerinin ve hayallerinin rüzgârlar arasında savrulup gittiğini anlatır.

Yazar, Muhtar Bey hakkında bilgi vermek ve olayların hareket noktasını oluşturmak için zamanı geri alarak Fatma'nın mektubuyla devam eder.

Tanıştıkları yılı anlatmaya başlayan Fatma, Muhtar Bey'e Dârülfünun'un⁷² Mühendislik bölümünden mezun olduğu ve kendisinin ise öğretmenlik okuluna kayıt olduğu yıl tanıştıklarını hatırlatır. Muhtar Bey, Fatma'nın ailesi ile tanışmaya gider. O; çekici, karizmatik ve başarılı birisidir. Fatma'nın Yıldız Sarayı'nda çalışan babası Sabri Oğlu için ise bunlar yeterli değildir. Babası; devletine ve İslâmî geleneklere bağlı, devlete karşı çıkan Batı yanlısı gruplarla zerre miktar ilgisi olmayan birisiyle kızını evlendirmek istediğini söyler. Muhtar Bey, tam olarak böyle birisi olduğunu ifade eder ve Sabri Bey'e şöyle karşılık verir:

- ... *Görüşünüz ve onayınızdan sonra ailenizden biri olmaya geldim*, der. (s. 21)

Konuşmaları perdenin arkasından dinleyen Fatma, Muhtar Bey'in hayallerini süsleyen beyaz atlı prensi olduğunu ve onunla en güzel yıllarını geçireceğini düşünür. Evlikleri, Sultan İkinci Abdülhamit'in tahta çıktığı yıla denk gelir.⁷³

Muhtar Bey çok çalışmaya ve işini en iyi şekilde yapmaya gayret eder. Bu durumu Yıldız Sarayı'nın dikkatinden kaçmaz. Onu saraya davet ederler. İlk görevi Balkanlarda çıkan milliyetçi isyanlara karşı askerlere destek amacıyla tren hattının açık tutulması için oluşturulan mühendis gruba başkanlık etmektir. Bu görevi başarıyla yerine getirir.

O, artık saraydaki işlerden haberdardır. Balkan Harbi'nden birkaç ay sonra Hicaz Demiryolu inşaatı yapılması gündeme gelir. Bazı mühendisler ve saraydaki kişiler coğrafi, güvenlik ve ekonomik sebeplerden dolayı bu projenin başarılamayacağını öne sürer. Muhtar Bey projeyi iştir. En büyük hayali bu projeyi gerçekleştirmek olur. O sıralar Jön Türklerle mücadele eden Sultan II. Abdülhamit'in de hayali budur. Bu demiryolu sayesinde Müslümanlar kolayca hacca gidebilecek ve o bölgede bulunan askerlere gerektiğinde kısa sürede destek verilebilecektir.

Muhtar Bey'in tek düşüncesi bu demiryolunu yapmaktır. 1900 yılının başlarında sevinçten uçarcasına evine gelir. Sultan, Hicaz Telgraf Hattı yapımında onu görevlendirmiştir. Yine aynı yılın mayıs ayında Hicaz Demiryolunun yapılması için bir heyet kurulmasını kararlaştırmıştır. Bu heyetin başkanı Arap olan Suriyeli İzzet Âbid Paşa olur. Muhtar Bey devletine ve İslâmî geleneğe bağlı birisidir, fakat bunun yanında

⁷² Şu an ki İstanbul Üniversitesi'nin eski adıdır.

⁷³ Bu tarih 1876 yılıdır.

da bir Türk milliyetçisidir. İzzet Âbid Paşa'nın bu kurula başkanlık etmesi onun hayalini gerçekleştirmesi için hiçte önemli değildir. Başmühendis olarak bu projede görev alacaktır. Başarılarına bir başarı daha eklemek için bu vazifeye atılır.

1900 yılında başlanılan tren yolu inşaatı Şam'dan Amman'a kadar biter. Daha sonrasında ise Hayfâ'ya ek hat yapılacaktır. Muhtar Bey için önemli olan demiryolunun Medine'ye kadar ulaşmasıdır. 1908 yılında hayaline kavuşan Muhtar Bey, önce Şam'da daha sonra da Medine'de yapılan istasyon açılışında omuzlar üzerinde taşınır. Halk, Sultan II. Abdülhamit'e ve Başmühendis Muhtar Bey'e övgü dolu sloganlar atar. O artık siyasi bir yıldız ve işinde de dâhi biri olarak bilinmektedir.

Bütün bu yaşananları heyecanla eşi Fatma'ya anlatan Muhtar Bey, kendileri için Şam'da ev tuttuğunu ve artık orada yaşayacaklarını söyler. Çocukları Şefik ve Sait ile Şam'da yaşamaya başlarlar.

Muhtar Bey tren yolunda çalışmaya devam etmektedir. Kimi zaman yol tamiri kimi zaman istasyon inşaatı gibi işler için uzun süre evine dönemez. Bu süreçte eşini çok fazla ihmal eder. İş seyahatlerinde farklı kadınlarla evlendiği yönündeki söylentiyi Fatma işitir fakat inanmaz. Zamanla eşinin soğuk davranışlarından bunun gerçek olabileceğini düşünür. Yavaş yavaş bu söylentilerden emin olmaya başlar. Artık eşinin tanıdığı eski Muhtar Bey olmadığını anlar.

Birinci Dünya Savaşı başlar. Muhtar Bey, Medine Muhafızı Fahrettin Paşa'ya yardım etmek için Medine'ye gideceğini söyler. Fakat Fatma inanmaz. Mektubunda şöyle cevap verir:

Şu an başkentlerdeki ve şehirlerdeki her şey yanıp tutuşurken, her şey korkuyu çağırırken, âsilerin kurşunları milliyetçi gösterilere ve isyanlara karışırken, ey eski sevgilim! Fahreddin Paşa'nın zor görevinde onunla olmayı bahane ederek Medine'ye gitmen gerektiğini söylüyorsun. Sen inkâr etsen de Medine-i Münevvere'de bulunan, ona deliler gibi âşık olduğun söylenen son eşinin yanında olmaya gidiyorsun. (s. 28)

Fatma mektubunu şu veda sözleriyle bitirir:

... Farz et ki öğretmenlik okulundaki saçları çift örgülü öğrenciyi hiç tanımadın. Ben de yakışıklı, uzun boylu ve bana binlerce aşk hikâyesi anlatan cezbedici gözlere

sahip genç mühendisi hiç sevmedim... Ya da sözlerimi boş ver. Birbirimizi hiç tanımadık say. Çünkü hilelerine daha fazla tahammül edemeyeceğim... (s. 28-29)

Sanki olayların arkasındaki sırları bilir gibi şu soruyu sorar:

- Niçin şu an ölümle ve eski hayallerin yıkılmasıyla karşı karşıyasın? Sana cevap vereyim: Sebepler farklı olsa da -yüksek olasılıkla- daha sonra âsilerin saldırıları sana haber vereceği gibi bu mektupta haber veriyor ki: Yeter artık! Her şeyin bir sonu var. Devletin ömrünü uzatma hayalinin ve aşkın serabının. (s. 29)

Mektubu okuduğu anlarda Muhtar Bey'in gözlerinden yanaklarına yakıcı damlalar süzülür. Hatalı olma hissi ve bu ani ayrılık onu çok mutsuz eder. Bu sırada tren, Buvvât İstasyonu'ndan geçmektedir. Medine'ye kırk mil mesafe kalmışken âsi Araplar trene saldırır. Kurşunlar Muhtar Bey'in kafasının üstünden geçer. Herkes bir anda yere yatar. Saldırı şiddetlenirken Muhtar Bey, yüzüstü halde yerde iki önemli şey aramaktadır. Bunlardan biri eşi Fatma'nın mektubu diğeri ise "hazine" hakkındaki gizli mektuptur. Muhtar Bey, eşinin mektubunu bulur fakat "hazine" hakkındaki mektup kayıptır.

• İkinci Bölüm: *Harâ'îtu Yevmi's-Selc* (s. 31-52)

"Karlı Günün Haritaları" isimli bu bölüm; farklı kişiler, farklı zaman ve yeni bir hikâye içermektedir. İlk bölümde bahsi geçen hazinenin aranması hikâyesi bu bölümde başlatılır. Bu bölümün olay örgüsü şu şekildedir:

Muhenned es-Sa'dî kırk yaşlarında, Suudi Arabistanlı ve iki evlilik yapmış birisidir. İlk eşinden ikiz çocuğu olur ve sonrasında da boşanırlar. İkinci evliliğinden de erkek ve kız çocukları olur. Evliliği diğer evliliklerden pek de farklı değildir. Bazen mutlu bazen mutsuzdur. Üniversitede hocalık yapmaktadır. Ayrıca yazarlıkla beraber iş dünyasıyla da meşguldür. Ancak pek çok sıkıntılar yaşamış birisidir.

Samimi arkadaşı Tahsin Fevvâz; Ürdünlü, eski siyasetçi ve iş adamıdır. Son görüşmelerinden iki yıl sonra Muhenned'i arayıp acil bir şekilde Amman veya Riyad'da görüşmeleri gerektiğini ve konunun çok önemli olduğunu söyler. Tahsin sözünde hiçbir zaman şakaya yer vermeyen birisidir. Muhenned bu yüzden konunun son derece önemli olduğunu düşünür. Ona iki gün sonra Amman'a geleceğini söyler.

22 Aralık 2001 yılı sabahı, Amman'da bir otelin odasında uykusundan uyanan Muhenned bitkin bir haldedir. Zaman ve mekân farklı olsa da o, uykularından endişeli şekilde uyandığında kısa veya uzun bir süre şu cümleleri tekrar eder:

Ben kim olduğumu biliyorum. Ben Muhenned es-Sa'dî, sabahım karlı ve soğuk. Ürdünlü bu günüm yarı başarılar, felaketler ve başarısızlıklarla dolu bu yılın son günlerinden bir gündür. (s. 33)

Muhenned yatağında önceki gece yaşadıklarını düşünmeye başlar. Amman'a gelmeden önce Kıbrıs'ın Larnaka şehrinde kendisi şerefine verilen kutlamaya katılmıştır. Birçok iş adamının katıldığı bu kutlamanın sebebi ortakları Muhenned'in Irak'ta kazandığı boru ihalesidir. Kutlamanın ihtişamı Muhenned'in ilgisini çekmemektedir. O derin düşünceler içerisinde. Kıbrıslı arkadaşı Yorgo, onu bu düşüncelerden çıkarmaya çabalar ve şöyle der:

- Doktor Muhenned, şu an ne düşündüğünü biliyorum. Irak'ta bitmekte olan projeden aldığın kazançlar kalbini mutlu etmeye yetmedi. Sen ülkende olanlarla ve ülkenin diğer ülkelerle olan kriziyle meşgulsün. Arkadaşım sen bunlardan sorumlu değilsin. Yaratıcı da ruhumuzu ve aklımızı gereğinden fazlası için yıpratmamıza bizi zorlamıyor. Haydi! Birlikte kazandığımız başarının şerefine içelim. Şu an sadece mutlu olalım... (s. 35)

Arkadaşının söyledikleri doğru veya yanlış olsa da o, ülkesini düşünmektedir. Muhenned için şahsi ve umumi meseleler arasında bir fark yoktur. O, ülkesinin sıkıntılarını, 11 Eylül saldırılarının getireceği yeni sıkıntıları ve ikinci edebî eserini yayımlayabilecek mi diye düşünmektedir. Yunan arkadaşı Tolatus, Amman'a gidecekleri uçağın saatinin yaklaştığını ve gitmeleri gerektiğini hatırlatır. Muhenned'e göre kalkmak istemeleri arkadaşlarından bazılarının hoşuna gitmeyecektir. Sebebi ise onları yolcu etmek için eğlencelerini bölecek olmalarıdır. Onlar kutlamanın büyüüne kapılmış, kadınlarla dans etmekte ve birbirlerine aşk sözleri fısıldamaktadırlar. Muhenned kendi kendine ne kadar da mutlular diye düşünür. Sonrasında, onların da kendisi gibi sıkıntıları ve kaygıları olduğunu fakat bu davranışlarıyla gizlemeye çalıştıklarını düşünür.

Düşüncelerden sıyrılarak yatağından güçlkle kalkan Muhenned, pencerenin kenarında durup dışarıya bakar. Gördüğü kar manzarası karşısında adeta büyülenir.

Amman'ın sokaklarına, evlerin çatılarına ve karın yağışına dalıp gider. Kalan ömrünü tek başına bu şehirde geçirmeyi temenni eder. İçinden şu düşünceler geçer:

Yıl boyunca karın kapladığı şehirde kalan ömrümü -tek başıma- yaşamayı ne çok isterdim. Şüphesiz bu rüya şehrin halkının bembeyaz kalpleri -iklimleri gibi- saf ve temizlikten başka bir şey bilmez. Gerçekten de kar şehrinin evlerinin çatıları altında acılar, öfkeler ve suçlar yok mudur, diye düşünür. (s. 39)

Sakin ve göz alıcı bir şekilde yağan kara bakarken tekrar düşüncelere dalar.

Amerika 11 Eylül 2001 olaylarından Suudi Arabistan'ı da sorumlu tutmuştur. İkiz kulelere saldıran el-Kaide Lideri Usame b. Ladin'in de isteği budur. O kurnaz biridir ve Suudi Arabistan'ın kendisi için verimli bir yer olduğunu biliyordur. Çünkü orada aşırılık ve cihat çağrısı karşılık bulacaktır. Ülkesinden bazı insanlar Usame b. Ladin'in örgütüne katılmıştır. Farklı yerlerde terör saldırıları olmaya başlar. Bir orada bir burada bombalar patlamaktadır. Ülkesi, Suudi terör asrı diye anılmaktadır. Tarih, kum, tuz ve zeytin ülkesi olan Suudi Arabistan'ın içine düştüğü sıkıntıları düşünür. Eski parlak İslâm Medeniyeti ile şu an ki durumu kıyaslar. Nasıl bu hale geldiklerini sorgular. Karmaşık duyguların kendisini iyice bağladığının farkına varır. Hızlıca hazırlanıp otelin lobisinde bekleyen arkadaşı Tahsin ve Tolatus'un yanına iner.

Otelin lokantasının önünde Muhenned ve Tahsin kucaklaşırlar. Orta Doğu'yu hedef alan Amerikan tasarısı hakkında konuşurlar. Yarım saat süren kahvaltının sohbeti ise hava durumu, bölgenin sıkıntıları, gelecekte beklenenler ve kadınlardır. Kahvaltı sonrasında Tahsin toplantı odasında görüşmeleri gerektiğini söyler. Gerçi etrafta 11 Eylül olayları ve Afganistan Savaşı sebebiyle hiç turist yoktur. Tolatus'un gelmemesi gerektiğini Muhenned'e işaret eder. Durumu anlayan Tolatus, onları baş başa bırakır. Tahsin sözü uzatmadan konuya girer. Muhenned'e çok sıkıntılar atlattığını bildiğini ve boru ihalesinden aldığı az miktar paradan da haberi olduğunu anlatır. Acil bir şekilde görüşmek istemesinin ise maddi çıkarla ilgili olduğunu söyler. Sonra Muhenned'e:

- Ülkenizin batısında bir yerde bulunan ve şu an milyarlarca riyal değerinde olan altından sikkelerin yerini biliyorum. Karşında oturan arkadaşınla bu altınları paylaşmak ister misin? Bize gerekli olan altın arama detektörü, yüzeye yakın bir derinlikte kazı yapmak, üç kamyon, üç adet dört çeker araç, işçiler, çokça sabır, cesaret ve istektir, der. (s. 46-47)

Sonra sözlerine şöyle devam eder:

- 1917 yılının ne ifade ettiğini, o zamanlar eski halkımızdan kimlerin yaşadığını biliyor musun? (s. 47)

Tahsin; Birinci Dünya Savaşı'ndan, o tarihte Osmanlı Devleti'nin durumundan, ülkeyi yöneten İttihat ve Terakki'den ve onların elinde kukla olan halifeden bahseder. İtilaf Devletleri'nin Şerif Hüseyin'in askerlerine isyanda yardım ettiğini söyler. Âsi Araplara ve Lawrence karşı Fahreddin Paşa'nın ülkesi yenilmesine rağmen Medine'yi savunmaya devam ettiğini anlatır. Sonrasında bahsettiği altınların Birinci Dünya Savaşı esnasında Osmanlı Devleti tarafından Fahreddin Paşa'ya trenle gönderilen altınlar olduğu bilgisini verir. Muhtar Bey'in altınlarla ilgili mektup ve haritaları trende çaldırdığını, çalınan bu mektup ve haritaların elinde olduğunu söyler. Tahsin konuşmasına devam ederken Muhenned sözünü keser. Bir an sağlık problemi yaşadığını öne sürer. Özür dileyerek odasına döner. Tahsin ise anlattıklarının arkadaşının kafasına yattığını düşünür.

Odasına çıkan Muhenned, tekrar pencereden kar yağışını izlemeye başlar. Kafasını kurcalayan şey bu sefer önceki gece yaşadığı çelişkiler ve ülkesinin durumu değildir. Onu bu defa meşgul eden şey tarihi hurafe olabilecek bu hazinedir. Bu acayip hikâye karşısında derin düşüncelere dalan Muhenned, tüm gücüyle “Türk hazinesini” aramak için hazır olduğunu düşünür.

• **Üçüncü bölüm: *Hikâyâtü'l-Hubb ve'l-Harb* (s. 53-130)**

“Aşk ve Savaş Hikâyeleri” adlı üçüncü bölüm yetmiş yedi sayfadan oluşmaktadır ve romanında en uzun bölümüdür. Ayrıca yazar, bu bölümü kendi hikâyesi içerisinde sondan başlatır. Böylelikle okuyucuda bundan sonra ne oldu sorusu yerine, olaylar nasıl gelişti izlenimi uyandırılmak istenmiştir. Bu bölüm, zamanın sık sık ileri-geri alınıp olayların sarmal bir yapıya dönüşmesiyle adeta okura son derece dikkatle okuması gerektiğini bildirir.

Muhtar Bey'in Naciye ile olan aşk hikâyesi, Birinci Dünya Savaşı'nda Medine'de yaşanan mücadele ve savaşın getirdiği sıkıntılar bu bölümde detaylıca anlatılır. Yazarın bu bölümde anlatmak istediği asıl hikâye Fahreddin Paşa'nın ne tür zorluklarla İngiliz destekli âsi birtakım Araplara karşı Medine'yi savunduğu ve bir kısım Arapların neden

ve nasıl Osmanlı Devleti'ne isyan ettiğidir. Bunları anlatırken de gerçek tarihi bilgilere ve belgelere yer verir.

5 Ocak 1919'da kül rengi bulutlardan benzersiz şiddette yağan yağmurlu ve kederli bir kış sabahı, Albay Necip Bey, Albay Abdurrahman Bey, Albay Ziyaeddin Bey ve Başmühendis Muhtar Bey, Fahreddin Paşa'nın Mescid-i Nebevî'nin kuzeybatı yönünde bulunan üst kattaki odasına girer. Üç komutan gözleri yaşlı şekilde, komutanlarını selamlayıp ona bir telgraf uzatır. Telgraf, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'dandır. Telgrafta Fahreddin Paşa ve askerlerine hitaben mücadelelerinden övgüyle bahsedildikten sonra Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri ile ateşkes imzaladığı, daha fazla kan akmaması için Medine'yi boşaltmaları ve en yakın İngiliz birliğine teslim olmaları gerektiği yazılıdır. Fahreddin Paşa okumaya bile tenezzül etmeden reddeder. Çünkü bu ilk değildir. İki ay önce de bu telgraf ona getirilmiştir. Teslim olmak onun için utanç verici bir durum veya düşmanın bir hilesidir. Ayrıca Osmanlı Devleti yaklaşık iki yıldır ondan Medine'yi boşaltmasını istemektedir. O, tüm zorluklara rağmen bu emirleri reddetmektedir. Fahreddin Paşa telgraf üzerinde bir kez bile düşünmez. Teslim olup kalan ömrünü zillet ve utanç içerisinde geçirmek istemez. Reddetme sebebini karşısındakilere kısık bir sesle şöyle ifade eder:

- Silah arkadaşlarım ve din kardeşlerim!

Mücadele ettiğimiz bedevilere teslim mi olalım? İki buçuk yıldan beri savaştığımız şu adamlara bir bakın, onlar kaçarken bile hiçbir zaman yaralılarını ve ölülerini arkalarında bırakmadılar.

Keder ve hüznün pençelerine mi düşelim? Gidelim mi? Zavallı hastalarımızı bırakıp nereye gidelim? Onları kime emanet edelim? Buraya beraber gelmedik mi? Öyleyse onlarla dönmek görevimiz değil mi?

Onlarla uzun zaman bir sofradan yemek yedik ve bir hendekte savaştık. Şimdi onlardan nasıl ayrılalım ve onlar sıtma hastalığıyla yanarken nasıl terk edelim? Humma hastalığı sebebiyle ölen emanetlerimize karşı aklanmadan nereye kaçalım? Allah dünyada karşılaşmamızı yazmadıysa bile onlarla ahirette yüz yüze karşılaşmayacak mıyız?

Ey arkadaşlar!

Çekilmek ve esir olmak bize bir şey sağlamaz. Sözümüzden dönmeyelim, birliğimizi bozmayalım. Yoksa hepimiz rezil rüsva olacağız. Omuz omuza verip direnelim. İşte kumanyamız arttı, kablosuz haberleşme şu an çalışıyor, cevabı bekleyelim! Birkaç yıl savaştık ve direndik birkaç gün daha sabrederim. Muhakkak ki Allah sabredenlerle beraberdir. (s. 59-60)

Üç komutan duymaya alışık oldukları bu sözler karşısında hiç de şaşırmazlar. Çılgınlığın da bir sınırı var diye düşünürler. Fahreddin Paşa'nın huzuruna gelmeden önce kendi isteğiyle görevden ayrılır diye ümitlenmişlerdir. Necip Bey, Fahreddin Paşa'ya yaklaşarak hastalığının ona bulaşmasından korkması sebebiyle daha önce yanına gelemediği için özür diler.

Fahreddin Paşa:

- *Maşallah, Necip Bey tam vaktinde iyileştiniz. (s. 60)*

Necip Bey içindeki çelişkili duyguları saklayamaz:

- *Efendim, askerler cepheyi peş peşe terk ediyorlar. Dayanmak ve savunmak için imkân kalmadı. Paşam, askerlere ve bize merhamet edin. (s. 60)*

Fahreddin Paşa tüm dünyanın şaşkınlığı yüz hatlarında belirmiş bir şekilde:

- *Ben görüyorum ki isyancıların önde gelenleri Halife'ye karşı geldiler. Ben onlarla anlaşmada bulunmam. (s. 61)*

Necip Bey:

- *Kumandan Efendimiz, bize acıyın. (s. 61)*

Fahreddin Paşa:

- *Şayet istiyorsanız sizler onlara gidebilirsiniz. Fakat bana ve samimi kişilere gelince, hayır! Bin defa hayır! (s. 61)*

Tüm ısrarlara rağmen Fahreddin Paşa onlardan yüz çevirir. Üç komutansa kesin karardır. Necip Bey, ikisi arasında mesafe kalmayacak kadar Fahreddin Paşa'ya yaklaşır. Hepsinin de yıllardır hayranlık duyduğu Fahreddin Paşa'ya karşı ağızda cümleler birbirine karışarak şöyle der:

- *Harbiye Nazırı'nın emrine göre, kuşatan savaşın konumu gereği ve tam bir şekilde idareye güç yetiremediğiniz kanaatiyle ben ve silah arkadaşlarınızdan yüksek*

rütbeliler komutanlıktan azledildiğinizi size tebliğ ediyoruz efendim. Askerlik hizmeti dışına çıkarılmanızdan dolayı bundan sonra Medine'den ayrılmanız ve yiyeceğinizi talep etmeniz dışında hiçbir emriniz yerine getirilmeyecektir. (s. 62)

Fahreddin Paşa'nın silah arkadaşlarından asla beklemediği bu ihanet ve başarısızlık karşısında hissettiği hayal kırıklığını anlatmaya kelimeler yetmez. Bu sırada Muhtar Bey'in hıçkırıkları duyulur.

Fahreddin Paşa:

- Teslim... Teslim olmak. Komutanı savaşımadan azletmek. Zafersiz, yenilmeksizin ve düşmanla savaşmaksızın? Allah ve tarih önünde ne kadar da aciz konumdasınız. İstedığınızı yapın, bütün bunlarda ben sizin arkadaşınız değilim. (s. 62-63)

Üç komutan gözlerini Fahreddin Paşa'nın gözlerinden kaçırarak odadan çıkarken Fahreddin Paşa şöyle seslenir:

- Durun! Önemli bir şey unuttunuz!

- Sizden Paşa'yı neden azlettiniz diye sorulmayacak mı? Bu konu hakkında dedikodular olmayacak mı? Sizin yaptığınız bu isyana karşı size isyan edilmeyecek mi? Tüm bu soruların çözümü için alın şu kâğıdı. Askerlere ve halka duyura bilirsiniz... (s. 63)

Hızlıca bir şeyler yazdığı küçük bir kâğıdı yüzlerine bakmaksızın onlara doğru fırlatır. Kâğıtta şunlar yazılıdır:

Sağlık sorunlarım sebebiyle yerime 58. Fırka Komutanı Albay Necip Bey'i tayin ediyorum. Yarın Bi'ri Dervîş'e gideceğim. Şayet tarafımdan yapılan bir hata varsa herkesten affımı istiyorum. (s. 64)

Bunun üzerine üç komutan isteklerine ulaşmış olarak Fahreddin Paşa'nın odasından ayrılır. İngiliz destekli Arap isyancılar ve Osmanlı güçleri arasında uzun zamandır süren savaşın da sonucu belli olur. Fahreddin Paşa ise olanlardan ötürü oldukça üzgündür. Askerleri ile son kurşuna son damla kana kadar savaşma sözlerini hatırlar ve adeta yıkılır.

Buradan sonra yazar, okurda oluşan “olaylar nasıl gelişti” sorusunu cevaplamak için Muhtar Bey’in hayalinde zamanı geri alır. Birinci bölümle bu bölümü birbirine bağlar.

Odanın karanlık bölümünde oturan Muhtar Bey’in hayalinde son yıllarda yaşadıkları film şeridi gibi canlanır. 1917 yılında Medine’ye destek getiren son trene yapılan saldırıyı ve orada yaşadıklarını hatırlar. Hazineyle ilgi kaybolan gizli mektubu aradığı anı düşünür. Sanki her şey az önce olmuş gibidir. Onu, onca tehlikeye rağmen Medine’ye getiren neydi diye düşünür. Geliş sebebi Fahreddin Paşa’ya destek olmaktır. Bu yüzden altınları ve mektupları ulaştırmak gibi tehlikeli bir görevi kabul etmiştir. Onu, Medine’ye getiren bir diğer sebepse Naciye’dir.

İki bölüm arasında bağlantı kurulduktan sonra Muhtar Bey’in Naciye ile olan ilişkisi hakkında bilgi vermek için zaman daha da geri alınır.

Muhtar Bey, 1908 yılı sonbaharının başında Şam’dan gelen ilk trenle Medine’ye geldiğinde halk onları büyük bir sevinçle karşılar. Çünkü tren halk için ulaşım, ticaret ve erzak gibi olanakları ifade etmektedir. Tren yolu inşaatının başladığı günden beri Başmühendis Muhtar Bey’i tanıyan Medine halkı ona özel ilgi gösterir. Onu omuzlarında taşırlar ve hakkında övgü dolu sözler söylerler. Muhtar Bey gördüğü manzara karşısında çok mutludur. Trenle gelen kafil e  arşıdan geçerken kalabalık içinde bir kargaşa meydana gelir. Bu kargaşa Muhtar Bey’in dikkatini çeker. Yanındakilere kargaşanın nedenini sorar. Onlar da bıkkın bir tavırla kargaşanın sebebinin Naciye olduğunu söyler.

Naciye, iki defa evlenmiş dul bir kadındır. İlk e i ölmüş ve ikinci e i olan eski Medine Muhafızı Hasan Hüsni Pa a ise onu boşamıştır. Naciye’nin bu iki evlikten de çocu ı olmamıştır. O; benzersiz güzellikte, çekici, otuz iki yaşında ve oldukça zeki bir kadındır. Eski eşlerinden kalanlar ile rahat bir hayat yaşamaktadır. Medine’de erkeklerin aklını başından alan kadın olarak tanınmaktadır. Onu gören herkes büyü üne kapılır. Kişili i güçlü, etkileyici hatta tehlikelidir. Bu gerçekleri inkâr edecek tek bir kişi bile yoktur. Kargaşa çıkarmasının sebebiyse Esm a adında ebelik yapan bir kadındır. Naciye, onu her gördüğünde çocuk sahibi olma özlemi canlanır ve onunla tartışmaya başlar.

Naciye hakkında duyduklarından etkilenen Muhtar Bey, hayalindeki kadının o olabilece ini düşünür. Göz göze gelmeleri uzun sürmez. Birbirlerinden etkilenirler. Kısa

süre sonra da evlenirler. Evlilikleri, Medine’de dedikodulara sebep olur. Muhtar Bey gizlemeye çalışsa da onun milliyetçi birisi olduğunu bilen Medine halkı bu evliliğe pek anlam veremez. Aralarındaki yaş farkı, Naciye’nin Muhtar Bey’i ayarttığı hatta Muhtar Bey’in büyüünün Naciye’nin büyüünden daha kuvvetli olduğuna dair haklarında birçok şey söylenir. Fakat Muhtar Bey tüm bu dedikodulara aldırmaz. Zamanla bu sözler de unutulur.

Muhtar Bey, Naciye’ye delicesine âşık olur. Fatma ve diğer evliliklerinde bulamadığı tüm arzularını Naciye’de bulur. Bu sıralar istasyon inşaatı, telgraf ve tren hattındaki işlerle oldukça meşguldür. Osmanlı Devleti’nin durumuna da çok üzülmemektedir. Eve döndüğünde Naciye’nin yanında iş yorgunluğunu ve üzüntülerini unuttur. Gündüzleri ciddi çalışkan adam, akşamları Naciye ile adeta çocuklaşmaktadır. Naciye ile evliliğinden iki yıl sonra Abdülhamit ve Feyza adında ikiz çocukları olur.

Buraya kadar başkahramanın Naciye ile olan ilişkisine değinen yazar, konuyu artık savaşa getirmek ister. Farklı bir olay olduğu için olay örgüsünde kopukluk olmasın diye tekrar sona gelir ve yeniden geriye döner.

Muhtar Bey, odada baş başa kaldığı Fahreddin Paşa’nın gözlerine kaçamak bakışlarla bakarken yeniden düşüncelere dalar.

Fahreddin Paşa 4. Ordu Komutan Vekili olarak Şam’a ulaştığında o sıralar Medine Komutanı olan Basri Paşa ile bir toplantı yapar. Toplantıya mühendisleri temsilen Muhtar Bey de davet edilir. Muhtar Bey’in toplantıya katılma sebebi; demiryolu hattında çalışan mühendislerin istihbarat toplamaları ve bu istihbaratları ona bildirmeleridir. Şerif Hüseyin’in Arapları, isyan hakkındaki sırları Hicaz Demiryolu ve telgraf hattı gibi işlerde çalışan mühendislerle açıklamaktan kaçınmaz. Bu sırları ifşa etmelerinin sebebi; sır saklayamamaları ve mühendislerin kalplerine korku salarak kaçmalarını istemeleridir. Hatta bu sebepten ötürü bazı mühendisler de kaçmıştır. Osmanlı Devleti’nin artık tarih olacağı, Türk milliyetçiliği üzerine yeni bir devlet kurulacağı, yeni devletin siyasi ve dini yönelimlerinin güçlü ülkeler tarafından belirleneceği gerçeği belirtmeye başlamıştır. Tüm bunlara rağmen çoğu mühendis ise görevlerine ve isyan hakkındaki bilgileri Muhtar Bey’e ulaştırmaya devam etmektedir. Şerif Hüseyin’in yakalanan bir adamından alınan bilgiye göre; Mekke ve Medine başta olmak üzere tüm Hicaz topraklarında Türklere ve hilafetlerine karşı isyan başlayacaktır.

Bilgiler bununla sınırlı değildir. İsyan destekçilerinin isimleri, isyanın ne zaman başlayacağı ve nasıl olacağı da öğrenilir. Toplantıya katılan Muhtar Bey, Medine Muhafızı Basri Paşa'ya ve Fahreddin Paşa'ya bunları iletir.

Bu toplantıdan sonra Muhtar Bey ile Fahreddin Paşa arasında güçlü bir bağ oluşur. Çok fazla ortak yönleri olan bu ikili Osmanlı Devleti'ndeki İttihat ve Terakki yönetiminden rahatsızdır. En büyük gayeleri Osmanlı Devleti'ni ve hilafeti yıkmaktan kurtarmaktır. 1916'da Fahreddin Paşa Medine Muhafızı olarak görevlendirilir. O günlerde ikisi açısından da her şey Osmanlı Devleti içindir.

Arap isyanı başlamadan iki yıl önce İstanbul'da Turancılık (Türk birliği) fikri ortaya çıkmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda kaybedecek tarafı seçmiştir. Bu durum İtilaf Devletleri'ne özellikle de İngiltere ve Fransa'ya yıkılmakta olan Osmanlı Devleti'nin son direğine saldırmaları için fırsat vermiştir. O zamanlar İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki nüfuz alanlarını yutmaktadır. Aynı zamanda Arap vilayetlerinin de etrafını kemirmeye başlar. Bu devletler emellerine ulaşmak için özellikle dinin etkili olduğu bölgeleri ve soyu son Peygamberin nesebine mensup kişileri seçer. Böylelikle isyan, siyasi amacın yanında dini bir mana kazanır. Araplara, Türkleştirme ve Turancılıkla mücadele fikrini aşılamaaya çalışırlar. Türklerin bazı Arapları katlettiği ve İslâm Hilafetinin başkentine de birtakım ırkçı Türklerin hâkim olduğu söylentilerini yayarlar. Uzun zamandır Arapların göğsüne tüneyen bazı cahiller de bunlardan etkilenir. İtilaf Devletleri; Arap isyanına lider olarak Osmanlı Devleti Emiri Şerif Hüseyin'i, ilk kurşunu atmak için de Hicaz'ı seçerler.

İlk başlarda Şerif Hüseyin'in amacı silahlı bir mücadele değildir. Maksudı; Hicaz, Şam, Irak ve Arap Yarımadası'nın diğer bölgelerini de içine alan bir ülke kurup tahtına oturma hayalini gerçekleştirmektir. Yine bu bölgelerden Anadolu halkını çıkarmaktır. Fakat daha sonraları Şerif Hüseyin; İngilizlerin dâhi Subayı Lawrence'in yolundan giden, top ve silahlar ile mücadele eden ve İngilizlerin belirlediği haritalar üzerinde hareket eden birisi olur.

İsyanın başlayacağını anlayan Medine Muhafızı Fahreddin Paşa, 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa'dan Şerif Hüseyin'in oğulları Ali ve Faysal'ı yakalamak için izin ister. O sıralar Mescid-i Nebevî'ye bir saat uzaklıkta bulunan Uhud Dağı'nın eteğindeki Hamza Mescidi'nin yanında karargâhını kurmuş 500 gönüllü Arap vardır. Ali ve Faysal

bunlara liderlik etmektedir. Bu birlik, Mekke'den hareket edip Süveyş Kanalı'ndaki İngilizlere saldırmak bahanesi ile Medine'ye gelmiş ve karargâhlarını buraya kurmuştur. Asıl amaçları ise Şerif Hüseyin'in Mekke'de isyanı başlatmasıyla harekete geçip Medine'yi kuşatmaktır. Cemal Paşa'nın cevabı merkezden beklenen emirler sebebiyle gecikir.

1916 yazının ilk günlerinde Mekke'de isyan başlar. Medine'deki bu birlik el-‘Âsî tepesini, el-‘Âvâlî kuyusunun etrafını ve Medine'ye yakın Cehennem Dağı'nı işgal eder. İlk saldırıları Muhtar Bey'in en çok sevdiği eserine yani trene olur. İsyancılar bununla da yetinmez. Beklendiği gibi rayları sökmeye ve telgraf tellerini kesmeye başlarlar.

Bu olaylar üzerine Osmanlı Devleti, Hicaz'daki birlikleri Hicaz Kuvve-i Seferiyesi adı altında birleştirir. Komutan olarak da Fahreddin Paşa'yı görevlendirir. Fahreddin Paşa, isyancılara karşı harekât hazırlıkları yapar. Harekâtın hedefi; isyancı birlikleri ile Ali ve Faysal'ı yok etmektir. Fahreddin Paşa harekât başlamadan önce askerlerine şu sözlerle seslenir:

- Şu an İslâm ve Osmanlı Devleti adına savaşıyorsunuz. Sizler canlarınızı ve kanlarınızı Erzurum ve Irak'ta feda ederken isyancılar harekete geçti. Onlar düşmanlarımızın malına meyletiler (İngiliz altınları). Medine etrafında ve demiryolu hattı üzerinde toplandılar. Demiryolunu tahrip etmeye ve telgraf tellerini kesmeye başladılar. Temiz beldenin kapılarına ateş açtılar ve yol muhafızlarını vurdular.

Âsiler silahlarını İngilizlerden aldılar ve topları da beklemekteler. Bu sebeplerden ötürü Allah'ın yardımıyla isyancılara karşı hücum emrini veriyorum. (s. 90)

Osmanlı askerleri ve isyancılar arasındaki ilk çarpışma 24 Haziran 1916 yılında el-‘Âvâlî bölgesinde meydana gelir. Bu savaşta âsilerin çoğu ölü veya yaralı olarak ele geçirilir. Geri kalan kısmı da kaçır. Bu saldırıdan iki ay sonra farklı bölgelerde küçük çaplı çatışmalar yaşanır. Fahreddin Paşa, âsileri her defasında ya öldürür ya da çölün kavurucu sıcaklığında farklı yerlere kaçmalarını sağlar.

İsyancılar, Türklerin hakikatte Müslüman olmadıkları ve Mescid-i Nebevî'de Alman Hristiyanlarla beraber oldukları iddialarını yaymaya başlar. Fahreddin Paşa bu iddialarla mücadele etmek için “Hicaz” adında Arapça bir gazete çıkarır. Fakat bu gazete, sayısının az olması ve içeriğinin zayıf olmasından dolayı başarılı olmaz. İşler

yavaş yavaş zorlaşır. Osmanlı Devleti'nin de Şerif Hüseyin'i görevden azletmesi gecikmiştir. Yerine Hz. Hüseyin'in soyuna mensup ileri gelen kişilerden birini getirmek yerine Şerif Haydar'ı tayin eder. Onu, kimin atadığına ve niçin onun seçildiğine hiç kimse anlam veremez.

1917 yılının şubat ve mart aylarında önceki çarpışmalara nazaran savaş diyebileceğimiz ciddi çarpışmalar meydana gelir. İngiliz uçakları Medine semalarında uzun süre yoğun bir şekilde uçuş yapar. Bazı bölgeleri bombaladıktan sonra meydan okurcasına Mescid-i Nebevî üzerinde uçarlar.

Medine'ye desteğin devam edebilmesi için demiryolu hattı boyunca güvenlik önlemleri artırılır. Ancak hat boyunca saldırılar devam etmektedir. Asker devamlı savaş halindedir. Erzak sıkıntısı, sıcak iklim şartları ile de mücadele etmek zorundadırlar. Osmanlı komutanları savaş şartlarının zorlaşması, Medine'nin konumu ve diğer cephelerdeki sıkıntılar sebebiyle Medine'yi boşaltmak ister. Fakat inatçı Komutan Fahreddin Paşa bu fikri düşünmeyi bile reddeder. Sanki bu mücadelenin tek lideri kendisiymiş gibi şu açıklamalarda bulunur:

İslâm şeriatını tatbik etmek için Hüseyin'in oğulları Zeyd, Faysal ve Abdullah'tan silahları bırakıp yaptıkları cinayetlerden tövbe etmelerini istedim. Fakat bunun karşılığında aldığım cevap sadece top atışları, Medine demiryolu raylarını kesmek, Medine'yi isteyerek veya zorla teslim almak amacıyla açlığın başlaması için Medine'ye yiyecek sokmak isteyen Araplara mâni olmak olmuştur.

Fakat ey insanlar!

Biliniz ki cesur askerlerim, Hilâfetin göz bebeği olan Medine-i Münevvere'yi son damla kan, son asker ve son kurşun kalıncaya kadar savunmakla sorumludur. Mescid-i Nebevî'nin yeşil kubbesinden ve minaresinden Osmanlı'nın asil ve kırmızı bayrağı asla inmeyecektir.

Bu isyancılar İngilizlere yaltaklık için dünya savaşına karıştılar. Âsilerin İngiliz bayraklı uçakları bir defasında şerefli Mescid-i Nebevî üzerinde uçtu. Bu âsiler Medine'nin surlarını yıkmaktan ve Mustafa (sav)'nın kabrine doğru toplar atmaktan bir gün bile kaçınmadılar. Muhtemeldir ki aciz kalmamız ve yaşamın zorlaşması için en-Nevâsî ve etrafla iletişimimizi kesecekler. Bu sebeple âsilere ve hedeflerine mâni olmak

ve Allah'ın yardımıyla Medine'yi savunmak için üzülererek şu bildiriği paylaşmak zorundayım.

Bizimle gönüllü olarak çalışanlar ve kendi rızalarıyla hedefimize ortak olanlar Medine'de kalabilirler. Şu şartla ki bir yıl boyunca benden yiyecek istemesinler. Bunlar dışındakilerin ilkbaharın sonuna kadar istedikleri yere gitmeleri gerekmektedir. Çünkü savaş sebebi ile yazılması muhtemel büyük destanın zorluklarına ve aynı şekilde açlığa maruz kalmasınlar. (s. 93-94)

Bu açıklamadan birkaç hafta önce Muhtar Bey, Medine'ye gelen son trende henüz kaybetmeden önce Fatma'nın mektubunu okumaktadır. Kaybolan altınlarla ilgili mektup ise şu ana kadar bulunamamıştır.

Bu meşhur açıklamadan birkaç saat sonra Medine'den hicret etmeyi tercih eden aileler Şam ve Anadolu'ya doğru hareket eden trene biner. Bazı aileler de Mekke'ye gitmeyi tercih eder. İsyancılar Medine'nin boşaltılması için geçici olarak trenin tek yönlü olarak seferlerine izin verir. Osmanlı güçleri yanında yer alarak mücadele suçuna ortak olmakta ısrar eden halk için bunun son fırsat olduğunu Medine'deki gizli adamları aracılığıyla duyurur. Er ya da geç Medine'yi teslim alacaklarını söylerler.

Tren seferleri tek yönlü olarak kuzeye doğru artmaya başlar. Halk, canları gibi sevdikleri Medine'yi terk etmenin ve hatıralarından ayrılmanın üzüntüsüyle kahrolur. İlk hicret hareketinin başlaması aynı dinin evlatları arasındaki savaşın çirkin yüzünü açıkça ortaya çıkarır. Meşakkatli ve tehlikeli tren yolculuğu esnasında Medineliler ceset yığınlarına, daha anneleri ilk ağlamalarını duymadan ölen çocuklara şahit olurlar. Medineliler Şam ve Türkiye'de güler yüzle ve hoşnutlukla karşılanır. Fakat daha sonraları hicretin zorlukları belirir. Gittikleri yerde yeni bir hayat kurmak ve yabancı yerlere alışmak, Medine'ye özlem duymak gibi sıkıntılara maruz kalırlar. 1917 yılında başlayan bu hicret Türkçe bir isim olan “seferberlik”⁷⁴ diye isimlendirilir ve bundan sonra da bu ad ile bilinir.

Medine'de kalan askerler ve az sayıda yerliler, âsilerin uyguladığı sıkı ambargo sebebiyle birçok sıkıntılara maruz kalır. İspanyol gribi, humma ve kolera gibi ölümcül salgın hastalıklar yayılır. Tıbbi malzeme tükenir. Medine'de kıtlığın başlamasıyla da halk ve askerler adeta perişan olur.

⁷⁴ Seferberlik kelimesine “Romana Dair Dikkatler, Eleştiriler” kısmında detaylı bir şekilde değinilmiştir.

Medine çevresinde bir grupla yaşayan Habeşli biri hakkında bazı iddialar yayılır. Askerler, Habeşliyi takip edip akşamleyin yakalar. Onun, aynı gün ölen bir kadının mezarını açtığı, cesedi bir torbaya koyduğu, parçalayıp bir tencereye doldurup pişirdikten sonra halk pazarında açlara sattığı anlaşılır.

Kuşatma gitgide sıkılaşır ve Medine’de durum iyice kötüleşir. Caddelerde köpeklerin havlaması, kedilerin miyavlaması kesilir. Şerif Hüseyin’in adamları ara sıra baskınlar yapar. Medine civarında birçok yeri özellikle su kuyularını ele geçirir. Askerler ilkel yöntemlerle kuyular kazıp su bulmaya çalışır. İnsanlar ve hayvanlar açlık, salgın hastalıklar ve gıdasızlıktan ölmeye başlar. Tıbbi malzemeler tükenmiş ve hastane koridorları bile hastalarla dolmuştur. Günden güne artan zorluklar askerlerin ve halkın moralini iyice tüketir.

Bu sıralar Başmühendis Muhtar Bey, kendi sıkıntılarıyla meşgul olan İstanbul ve Şam’a Fahreddin Paşa’nın yardım çağrılarını iletmek için uğraşır. Az sayıdaki mühendisiyle birlikte durmaksızın demiryolu ve telgraf hattında çalışır. Fahreddin Paşa’nın her sabah düzenlediği toplantılara da katılmaktadır. 1918 yaz mevsiminin başlarında Muhtar Bey, henüz on yaşındaki oğlu Abdülhamit’i yanına alarak Fahreddin Paşa’nın bulunduğu kışlaya gider. Sabah yapılan toplantıların da sıradan olmadığının farkındadır. Fakat Muhtar Bey’in başka çaresi yoktur. Eşi Naciye, İspanyol gribi olmuştur ve ölüm döşeğindedir. Kızı Feyza’yı da hastalık bulaşmaması için teyzesine göndermiştir.

Fahreddin Paşa, gerekli planlamaları ve vazifelendirmeleri yapar. Savunma hakkında bilgiler alır. Halka ve askere dağıtılacak yiyeceğin miktarına karar verir. Duhâ vakti toplantı biter. Herkes görev yerine dağılır. Muhtar Bey çarşıdan bir şey alması gerektiğini hatırlar. Oğlu ile çarşıya doğru yürür. Birkaç dükkânın ancak açık bulunduğu yere yaklaştıklarında Abdülhamit babasının elini bırakıp koşmaya başlar. O esnada büyük bir patlama olur ve ortalık toz dumana karışır. İsyancılar hedef gözetmeksizin Medine’yi dört bir yandan top ateşine tutar. Muhtar Bey endişeyle oğlunu aramaktadır. İnsanların çığlıkları arasında oğlunu aramaya devam eder. Abdülhamit diye bağırır fakat hiçbir cevap işitmez. Herkes çığlık çığlığadır. Hayatta kalanlar sevdiklerini aramaktadır. Toz bulutu dağılınca acı manzara ortaya çıkar. Muhtar Bey sol elinden derin yara almıştır. Çok uzak olmayan bir mesafede oğlunu

beyni dışarı saçılmış bir şekilde bulur. Baba bir semaya bir oğluna bakar. O esnada ne bağırabilmiş ve ne de ağlayabilmiştir. Bir süre öylece kala kalır. Sonra dizleri üstüne çöker ve yerde yatan cesede doğru sürünmeye başlar. Kafası paramparça cesedi kucaklayıp uzun uzun ağlar. Etrafı da kendisi gibi ağlayan ve inleyen insanlarla doludur. Parçalanmış cesedi sarmak için beyaz bir örtüyü nasıl bulacağını, param parça cesedi nasıl toplayacağını ve bu cesetle nereye gideceğini bilemez. Oğlunun parçalanmış cesedini alıp, insanın vahşetini düşmana gösterip savaşı durdurmanız için bu yeterli değil mi demeli? Ya da komutanlarına gidip, Sultan'ı ve saltanat koltuğunu idare eden mason cemiyetleri razı etmek uğruna faydasız savaşları için oğlunu şehit verdiğini mi söylemeli? Ya da mühendis arkadaşlarına gidip onlara olup bitenlerin bir önemi yok, görevimiz hüznümüzden ve kaybettiklerimizden daha önemli mi demeli? Yoksa herkesin huzurunda metanet gösterip bundan daha büyük bir olay bekleyenler hiçbir şey olmamış gibi hayatlarınıza devam edin mi demeli, bilemez. Hayır! O, sabah evden ayrılırken elinden tutup terli alnından öptüğü hasta yatağındaki sevdiğinin yanına gidecektir. Fakat ne söyleyecektir bilemez. Eşini nasıl teselli edeceğini düşünerek kucağında oğlunun parçalanmış cesediyle evine doğru yürür.

Evini uzaktan gördüğünde evin önünde bir kalabalık olduğunu ve kadınların ağlaştığını fark eder. Oğlunun ölüm haberinin ne kadar da çabuk duyulduğunu düşünür. Eve yaklaştığında çocuklarının teyzeleri ve bakıcının ağlaştığını görür. Fakat bu duruma bir türlü anlam veremez. Kara haber bu kadar çabuk duyulur mu ki diye düşünür. Muhtar Bey birden ayılır. Naciye'nin ölüm döşeginde olduğunu hatırlar. O esnada bir kez daha yıkılır. Abdülhamit'i kapının eşiğine yakın bir yere bırakır ve koşa koşa evine girer. İçeri girdiğinde yas tutan kadınları görür. Onlara bakarken kendi kendine şöyle der:

Onun mu yoksa benim mi yasımı tutuyorlar? Onlar Naciye'nin ayrılığından dolayı mı hüznülüler yoksa hüznülerin yaşayan ölümlere daha yakıştığını ve onlarda daha şiddetli olduğunu mu ilan ediyorlar? (s. 107-108)

Ölüye gösterilen hürmete aldırış etmeden, etrafındakilerin besmele ve istiâze taleplerini dinlemeden kendini Naciye'nin sağ yanına atar. Üzerindeki örtüyü açarak Naciye'nin cesedine sarılıp hıçkırığa hıçkırığa ağlamaya başlar. Titrek bedeninin içinde fırtınalar kopar. Artık kim için yaşayacaktır, dertlerini ve hüznlerini kime anlatacaktır.

Hiçbir şeyin önemi yoktur. O, acısı ile kahrolmaktadır. Sonra bu durumun neresinde merhamet ve hikmet var diye sorar. Bu vesveseden istiğfar eden Muhtar Bey, hayatın iç yüzünü ve nasıl idare edildiğini bilmediği için kendi nefsinden Allah'tan af dilemesini ister. Etrafindakiler, onu içine düştüğü bu sıkıntıdan çekip çıkarmaya uğraşır. Dışarıda bekleyen diğer sevdiği Abdülhamit'in cesedini hatırladıktan sonra etrafindakilerin de çabasıyla Naciye'nin cesedinden ayrılır. Çünkü dışarıda onu başka hüznler ve gözyaşları beklemektedir.

1918 yılının yaz mevsiminin ortalarında Medine'de sıkıntılar dayanılmaz bir hâl alır. İsyancıların saldırılarıyla beraber açlıkta daha şiddetli bir şekilde Medine'yi kuşatır. Yiyecekler artık tükenir. İnsanlar ve askerler çekirge yemeye başlar. Bu, Fahreddin Paşa'nın emridir. Paşa'nın çekirge yemekten çok lezzet aldığı ve tadının serçelere benzediği askerlere duyurulur. Tren seferleri de tamamen durmuştur. Ambargo her geçen gün daha şiddetlenir ve yardım çağrılarına kimse cevap veremez. Osmanlı Devleti de yıkılmaktadır ve yardım eli uzatamaz.

Hicaz'ın batı bölgesindeki Medine hariç her yer İtilaf Devletleri'nin desteklediği âsi Arapların eline geçer. Medine'nin etrafını kuşatan âsiler, içerdeki herkese saldırmak için sabırsızlıkla beklemektedir. Çünkü hakkında çokça bahsedilen altınlara kavuşmak için sabırları iyice tükenir.

Günler geçer, bayram bayramı izler ve sıkıntılar daha da ağırlaşır. İnsanlar ve hayvanlar açlıktan ölmektedir. Açlığı bastırmak için hurmadan başka bir şey yoktur. Bunu fırsat bilen âsiler etrafa zehirli ekmekler bırakıp aç askerleri zehirlemek çabasıdadır.

6 Kasım 1918 yılında askerlerin tüm maneviyatını sarsan bir olay olur. Arap Yarımadası'ndaki son Osmanlı kalesi olan Medine'yi kuşatan âsileri sevindiren bir telgraftan İstanbul'dan geldiği duyulur. Bu telgrafta; Fahreddin Paşa'ya kesin bir dille en yakın İtilaf Devletleri komutanına ya da onlara tabi olanlara Medine'yi teslim etmesi emrediliyordur. Fahreddin Paşa ve Muhtar Bey dışında herkes savaşın ağır şartlarından dolayı istemeyerek de olsa bu telgrafla bir rahatlama hisseder.

Böylelikle yazar, olayları başlattığı yerle birleştirmiş ve okurda oluşan olaylar nasıl gelişti sorularına cevap vermiştir. Bölümün başındaki olayın kronolojik devamı ise şu şekildedir:

5 Ocak 1919 sabahı üç komutan odayı terk ettikten bir saat sonra Fahreddin Paşa ve Muhtar Bey bazen ortak bazen yalnız daldıkları hatıraların hayalinden uyanır. Derin acılarla göz göze gelirler.

Fahreddin Paşa:

- Muhtar! Her şey bitti mi? Mücadele hayallerimiz, saltanatın ve hilafetin şerefi için beklenmedik zaferle dönme hayallerimiz son mu buldu? Hristiyanlara ve adamlarına esir mi olduk? Tarihin seyrini basit bir eylemle değiştiremez miydik? Ne kadar da rezil durumdayız. -Ben, sen ve az sayıda kişi- Biz bu uğursuz güne şahit oluyoruz. (s. 112)

Ciddi çehreli bu büyük adamın sesi titrer. Engel olmaya çalışsa da gözlerinden iki damla yaş süzülür. Muhtar Bey, acısını yaşaması için araya girmez. Bir müddet sonra onu teselli etmeye uğraşır.

Fahreddin Paşa, trende altınlarla ilgili mektubun kaybolduğunu duyduğunda çok sevindiğini söyler. Sebebi ise Arap kabilelerin sevgisini kazanmak için dağıtacakları bu altınların faydasız olacağını bilmesidir. Mektubun kaybolmasında Muhtar Bey'in bir planının olduğunu anlamıştır. Muhtar Bey, İstanbul'da artık birçok şeyin gizli kalmadığı gibi bu gizli görevin de açığa çıkıp düşmanın haber alacağını bildiği için bu tedbiri almıştır. Kimsenin fark edemeyeceği şekilde sahte belgeler ve haritalar düzenler. Bu haritaların gösterdiği yerlere de az miktarda altın saklatır. Fahreddin Paşa'ya Osmanlı milletin altınlarının yerini siz ve ben dışında kimse bilmiyor diye yemin eder.

Fahreddin Paşa:

- Muhtar! Biliyorum ki sen sözüne asla ihanet etmezsin. Bu yüzden haritanın bir nüshası sende diğeri bende kalacak. Ölüm suyunu içene kadar onu bizden kimse alamayacak. Altınları sakladığımız yeri babalarına ve eski atalarına benzeyen Osmanlı ailesinden olacak sultan ve halifeden başkasına bildirmeyeceğiz... (s. 116)

Böylelikle altınlar saklı kalacaktır. Anadolu'daki Batı yanlısı yönetim ve gruplarla mücadele etmek için gizli cemiyetler kuracaklardır. Görünüşte onlar gibi olup gizliden gizliye Osmanlı Hilafetini yeniden canlandırmaya uğraşacaklardır. Bunu başardıktan sonra Medine'de sakladıkları altınları halifeye teslim edeceklerdir. Ayrıca altınların saklandığından haberi olan açgözlü âsiler bunun peşine düşeceklerdir. Halkın hicret

ederken evlerine sakladıkları değerli eşyaları ve paraları yağmalamadan önce bu altınları aramakla oyalanacaklardır. Böylelikle uzun bir süre âsilerin dikkatlerini dağıtmış olacaktırlar.

Muhtar Bey konuyu kutsal emanetlere getirir:

- *Efendim biliyor musunuz? Osmanlı cepheleri çökmeye başladığında, Osmanlılara ait eserleri İstanbul'a göndermekle tüm vazifelerimizden daha önemli bir vazifeyi gerçekleştirmiş olduk. Böylelikle, Müslümanların mirasının Arap Yarımadası'ndaki cahillerin eline ya da bugünlerde onların kaderlerini belirleyen kâfirlerin eline düşmekten kurtardık. Tarih bunu hatırlayacaktır pašam...* (s. 117)

5 Ocak 1919 yılı sabahı ikilinin konuşması devam ederken dışarıdan Fahreddin Paşa'ya teslim olmak için hazırlanmasını isteyen âsilerin komutanının sesi duyulur. Fahreddin Paşa, Muhtar Bey'den yanlarına gidip son isteği olan Mescidi Nebevî'de halka son bir kez hitap etmek istediğini söylemesini ister. Aksi takdirde kılıcını kimseye teslim etmeyeceğini söyler. Zorlu ve uzun görüşmeler neticesi şartı kabul edilir. Öğle namazı akabinde Fahreddin Paşa'nın veda konuşması yapacağı halka duyurulur.

Öğle vaktine kadar Fahreddin Paşa ve Muhtar Bey iki belge haricinde tüm belgeleri yakıp yok ederler. İkisi de kemerleri arasındaki gizli bölmeye hazine ile ilgili haritayı saklar. Kalan bu iki belgenin karşılığı ancak ölüm olacaktır manasını ifade eden bakışlarla birbirlerine son kez bakarlar.

Öğle namazından sonra insanlardan Fahreddin Paşa'nın hutbesini dinlemeleri istenir. Fahreddin Paşa hutbe okumak için minbere çıkmak yerine yaşlı gözlerini mendili ile silerek Hz. Muhammed'in (sav) kabrine doğru yürür. Kabrin karşı tarafında durur. Ellerini açarak kendisi ve savaşta kaybedilen askerleri için dua eder. Daha sonra kabrin sağ tarafına yönelip Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in kabirleri önünde, onu izleyen yaşlı gözlerin bakışları altında gözyaşları içinde duasını tamamlar.

Fahreddin Paşa'nın teslim tarihinden dört gün sonra atlı ve hecinli âsi Araplar, Medine'ye girip oradaki Osmanlı Devleti'ni simgeleyen her şeyi yok edip gasp ve yağma yaparlar. Fahreddin Paşa tutuklanır ve Arapların kontrolünde İngilizlere teslim edilmek üzere 23 Ocak 1919'da Yenbu' denilen yere götürülür. Buradan İngiliz gemisiyle Mısır'a götürülür ve orada altı ay esir edilir. Muhtar Bey ise bir hafta boyunca

sorgulandıktan sonra İngilizlerden izinsiz siyasi ve mesleki hiçbir şey yapmamak şartıyla İtilaf askerlerinin işgali altındaki Şam'a gönderilir.

Allah'ın geniş yeryüzünde ayrılan bu iki kişi, kendilerinin ve devletlerinin başına gelen hüznün, yıkımların ve hezimetin henüz son bölümünün tamamlanmadığını bilir. Arkalarında kimsenin aklına gelmeyecek bir yere sakladıkları Osmanlı hazinesiyse daha sonra "Türk hazinesi" diye anılıp hakkında birçok hikâye anlatılacaktır. Efsaneler ve gerçekler! (s.130)

• **Dördüncü bölüm: Muḥriḍātu'l-Bûsfûr (s. 131-150)**

"İstanbul Boğazının Cazibeleri" adlı dördüncü bölüm, konu itibariyle ikinci bölümün devamıdır. Zaman 2005 yılı mekân ise İstanbul'da bulunan Çırağan Sarayı'dır.

2001 yılından sonraki dört senede Muhenned'in dış görünüşünde ve ruhunda büyük değişimler olur. Onu gerçek yaşından daha büyük gösterecek kadar yüzü solar, başının ön kısmındaki kellik daha fazla genişler ve omuzları iyice çöker. Son dört yılda başına oldukça büyük felaketler gelir. Muhenned'i tanıyanların yemin ederek söylediklerine göre; onun başına gelenlerin küçük bir kısmı başka birinin başına gelmiş olsaydı; o kişi kesinlikle delirirdi.

Muhenned bu süreç içerisinde özel sektörde çalışır, üniversitelerde konferanslar verir ve bazı yerel gazetelerde ara sıra makaleler yayınlar. 2004 yılında yayınlanan ilk romanı çok beğenilir. Roman içeriği sebebiyle birtakım baskılar görür. Çünkü romanın kahramanları söylenmemesi gerekenleri söyler. Roman yayınlanmasından iki ay sonra basımı ve satışı durdurulur. Kitap kara borsaya düşer ve astronomik rakamlara satılır. Karaborsacılar bu işten çok para kazanır. Muhenned ise kaybeden taraftır.

Bütün olanlara çok üzülen Muhenned bu durumdan kurtulmak, ruhunu ve bedenini dinlendirmek için ailesi ile tatil için İstanbul'a gitmeye karar verir. İstanbul'a gitme kararında etkili olan iki neden daha vardır. İlki; İstanbul boğazına nâzır saraylarda oturan sultanlar ile Arap Yarımadası'nın kurak vadilerine bakan toprak evlerde oturanlarla ilgili romanını yazmaktır. Diğer ve hepsinden önemli sebep ise konaklamak için tercih ettiği otel, arkadaşı Tahsin'in genellikle kaldığı oteldir.

Tahsin ile Amman'daki görüşmelerinden sonra bazı şartlar tekrar görüşmelerine mâni olur. Yalnız iki yıl önce Mescid-i Nebvî'de tesadüfen karşılaşırlar. Kısa süreli

görüşmelerinde Tahsin, “Türk hazinesi” hakkında yeni bilgiler verir. Muhenned hazine konusunda oldukça isteklidir. Fakat hazine hakkındaki anlatılan hikâyelere inanmakta zorlanır. Tahsin’e Amman’da olduğu gibi yine bir cevap vermez.

Ailesi ile İstanbul’a ulaştıkları günün ertesinde iki arkadaş otelin gösterişli lobisinde alışıldık samimiyetleriyle kucaklaşır. Bu seferki görüşmelerinde başka kişiler de vardır. Muhenned onları tanımamaktadır. Tahsin; Suudi Arabistan’da iş insanı Abdullah el-Fehd ve Cemil el-Meshebî, Türk iş insanı Kenan Sersiroğlu ve Ecfet Bûcâr, Suriyeli iş insanı Ğassân el-Mısırî’yi tanıtır. Tahsin, Muhenned’in ailesi için ayırdığı tatil vaktinden çok almak istemediğinden direkt konuya girer. Amman’daki otelde hazine ile ilgili anlattıklarına değinir. Onun verdiği tepkiyi hatırlatır. Sonrasında neler yaşadığını ve bu kişilerle nasıl tanıştığını anlatmaya başlar.

Tahsin, Amman’da görüşmelerinden iki ay sonra iş için gittiği Şam’da Ğassân’a uğrar. Hazine ile ilgili düşüncelerini ona anlatır. Ğassân, Suudi iki genç iş insanının da bu hazine ile ilgilendiklerini ve onların iki hafta sonra Şam’a geleceklerini söyler. İki hafta sonra Tahsin onlarla görüşür ve tüm bilgileri paylaşır. İkisinin hazineye olan rağbeti daha da artar. Bu görüşmeden sonra Abdullah ve Cemil onları Suudi Arabistan’a davet eder. Tahsin ve Ğassân oraya gittiklerinde hazineyi aramak için gerekli her şeyi çölde hazır olarak bulur. Oldukça meşakkatli kazıdan sonra emekleri boşa gider. Tahsin’in tüm hayalleri yıkılır. Başmühendis Muhtar Bey’den trende çalınan haritaların sahte olduğunu, Muhtar Bey’in kurnazlık yapıp sahte haritalar hazırladığını ve elindekilerin de onlar olduğunu anlar.

Başarısızlıkla sonuçlanan bu kazıdan bir ay sonra Ğassân, Tahsin’i arar. Türkiyeli iki arkadaşı ile Amman’da onunla görüşmek istediklerini söyler. Kenan ve Ecfet gizli bir şekilde yeni haritalar ve belgeler elde etmiştir. Bu belge ve haritalar Muhtar Bey’in Şam’da iken çaldırdığı belgelerdir. Bu haritalar, hazinenin saklandığı yeri gösteren bir başka haritanın yerini göstermektedir. Ayrıca başka bir harita daha vardır. Bu da Suudi Arabistanlı oldukça zengin ve maceracı bir adamdır. Tahsin, bu kişi ile görüşüp belgeleri karşılaştıracaklarını, birbiriyle uyumları halinde hazinenin yerinden emin olup aramaya başlayacaklarını söyler. Bu önemli kişi ile görüşme Fransızlara ait bir bankanın Körfez ülkeleri ve Suudi Arabistan’daki çalışanlarına her yıl düzenlediği kutlamada olacaktır. Bu kutlama 14 Aralık günü Dubai’deki Cumeyra Oteli’nde gerçekleşecektir.

Abdullah ve Cemil, Suudi Arabistan’da iş insanları oldukları için gerekli malzeme ve arama ekipmanı hazırlayacaktır. Muhenned’in ülkesindeki etkisi sebebi ile yönetimin dikkati çekilmeyecektir. Tahsin, Muhenned’e bu ekibe katılması için ısrar eder. Kaybedecek bir şeyi olmadığını hatta binlerce altın kazanacağını söyler. Ayrıca ülkelerinde yazıya ve yazarlığa kıymet verilmediğini; sadece altına, mala ve servete değer verildiğini belirtir. Son romanında başına gelenleri hatırlatır. Ülkelerinde yazarların ve fikirlerinin karşılığı türlü sıkıntılar ve belalar olduğunu söyler.

Tahsin:

- *Şu an cevabın nedir, diye sorar. (s. 146)*

Muhenned oturuşunu düzeltir ve maceracı arkadaşı Tahsin’in durmaksızın anlattıklarını şevkle dinlediği yumuşak sandalyenin kenarlarına ellerini koyar. Bu davranışından dolayı masadakiler cevabın beklenildiği gibi hayır olacağını düşünür. Birden beklenmedik cevap gelir.

Muhenned:

- *Yarın sabah aynı saatte ve aynı yerde cevabımı alacaksınız. İnanıyorum ki cevabım olumlu olacak. (s. 147)*

Toplantıdan sonra Muhenned ve ailesi İstanbul’un tarihi mekânlarının tümünü gezer. Gece yarısı tüm aile bitkin bir şekilde uykuya dalar. Fakat Muhenned uyumaz. O, her zaman ki gibi günlüğünü yazmaktadır. O, adet edindiği üzere gün içinde yaşanan olaylarla ilgi görüşlerini yazar, onları yorumlar, eleştirir ve başkalarının ayıplarını ortaya çıkarır. Fakat bu sefer durum farklıdır. Toplantının konusu kafasını meşgul eder. Onlarla benim hiçbir benzerliğim yok diye düşünür. Fakat bu düşüncesi onların kötü olduğu için değil, kendi yapısının ve konumun farklı olmasındandır. Bu düşünceler içerisinde uykuya yenik düşer.

Masanın üzerinde hatıra defterini kapatıp yanına koymuş ve yüzünü bir kâğıdın üzerine kapamış şekilde uykuya dalar. Kâğıtta etrafı tren raylarıyla çevrili büyük bir şekilde “evet” yazmaktadır. Ayrıca kâğıtta bazı altın sikke, somurtan ve gülen adam resimleri ile anlaşılmayan birçok işaret çizilidir.

• **Beşinci bölüm: *Fukide* (s. 151-164)**

“Kayboldu” adlı beşinci bölüm, konusu itibari ile birinci ve üçüncü bölümün devamıdır. Olaylar daha çok anlatıcının bakış açısıyla anlatılır. Başkahramanın iç dünyası tahlil edilir. Olaylar 16 Ocak 1919 tarihinde Şam’da geçmektedir.

Muhtar Bey, kızı Feyza ile Şam’daki eski evine gelir fakat kimseyi bulamaz. Etraftakilerden eski eşi Fatma’nın Şamlı Semih Abdülmelik ile evlendiğini öğrenir. Semih Bey’in evinin önüne gelir ancak uzun bekleyişine rağmen kapıyı açan olmaz. O sokakta oturan Hacı Halit adında bir kişi ona yaklaşır. Çoğu Şamlı gibi Muhtar Bey’i tanımaktadır. Yokluğunda yaşananları Muhtar Bey’e anlatır.

Semih Bey zengin ve muhterem birisidir. Yirmi yıl boyunca dul kalmış ve onca ısrara rağmen evlenmemiştir. Osmanlı Devleti’ne ve Muhtar Bey’in hizmetlerine çok saygılıdır. Bu yüzden Fatma’ya ve çocuklarına sahip çıkmak için onunla evlenir. Hacı Halit, onların şu an İstanbul’da olduklarını söyler. O esnada şiddetli bir yağmur yağmaktadır. Hacı Halit onları evine davet eder. Çok ısrar etmesine rağmen Muhtar Bey kabul etmez. Kalmak için uygun bir yer göstermesini rica eder. Hacı Halit, onları yakında bulunan bir hana götürür. Çorba, biraz peynir ve biraz zeytin yedikten sonra Muhtar Bey derin düşüncelere dalar. Kendisinin ve ülkesinin başına gelen sıkıntılara oldukça üzülür. Şam’da Osmanlı askerleri yerine İtilaf Devletleri’nin askerlerini görmesi de onu derinden etkiler. Bu düşünceler içerisindeyken banyo yapmanın kendisine iyi geleceğini düşünür. Feyza ile arasını ayıran perdenin arkasında kıyafetlerini çıkarır. Elbiselerini, kemerini ve şapkasını Feyza’nın önüne bırakır. Sonra hanın hamamına gider. On dakika süren sıcak bir banyodan sonra döndüğünde kızını korku içinde bulur. Muhtar Bey neler olduğunu sormadan Feyza:

- *Baba, izinsiz bir şekilde almak için geldiler.*

- *Neyi almak için geldiler? Kim onlar?*

- *Yabancılar, sadece kemeri çaldılar baba! (s.164)*

• **Altıncı bölüm: *Beyne’n-Nuhab* (s. 151-164)**

“Seçkinler Arasında” adlı bu bölüm, ikinci ve dördüncü bölümün devamıdır. 14 Aralık 2005 yılında Dubai’de bulunan Cumeyra Oteli’nde geçen olaylar şu şekildedir:

Muhenned, ulusal bir Fransız bankasının çalışanlarına düzenlediği kutlama için otele girdiğinde büyük bir şaşkınlığa uğrar. Bu kadar farklı kesimden insan, meşhur Fransız bankasının çalışanı mı diye sorar. İş insanları, müzisyenler, gazete editörleri, hukuk danışmanları, televizyon kanalı sahipleri, ekonomi ve dış ilişkiler bakanlıklarında eski ve yeni çalışanlar, şiir, roman ve hikâye yazarları karışık gruplar halinde oradadır. Muhenned tüm bu kişiler arasındaki ortak paydanın ne olduğunu düşünür. Bu kadar zıtlıkların bir arada olmasına anlam veremez. İnsanları güldürmek için palyaço kılığına girenler ile ekonomik piyasa aracılarını; savaş zenginlerini ile iş kadınlarını spor kulübü sahipleriyle bir araya getiren şartların ne olduğunu sorgular. Muhenned'in aklına sorular hücum ederken başka grup insanlar da görür. Din adamları, siyaset, ekonomi, sanat ve medya ile uğraşanlar ve servet duvarlarını tırmanan yeni kişiler arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışır.

Muhenned, Arap kıyafetini düzeltip apaçık uyumsuz bu durumu yorumlamaya başlamışken kırk yaşlarında çok güzel bir kadın ona doğru yaklaşır:

- Doktor hoş geldiniz. Şeyh Bender sizinle ilgilenmem için beni görevlendirdi. Ne isterseniz seslenmeniz yeterli. Şeyh Bender ve arkadaşları yarım saat sonra burada olacaklar. Hiç endişelenmeyiniz. Banka çalışanları olarak hepimiz hizmetinizdeyiz. Çalışanlarımızdan hoşunuza giden gruba katılınız. Garson isteğiniz yiyecek ve içecekleri size getirecektir. (s.168-169)

Muhenned ilk olarak sağ tarafında bulunan Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin devlet kurumlarında görevde olanlar ile azledilenlerin arasına katılmayı tercih eder. Onların bir kısmı, haftalık yayınladığı makalelerden ve şöhreti her yere yayılan yasaklı romanından tanıdıkları Muhenned'i selamlar. Bir süre sohbet ederler. Muhenned, bu insanların görevlerini ve Arap ülkeleri üzerindeki etkilerini yorumlar. Ülkelerinin ağır borçlarla zincirlenmesine onların sebep olduğunu düşünür. Muhenned tüm grupları tek tek ziyaret ederek çıkarımlarda bulunur. Aslında o, hiçbirini beğenmez. Tüm bu zıt grupların bir araya gelme sebebinin maddi çıkar olduğunu ve bu çıkarların ülkelerine olumsuz etkilerini gözler önüne serer. Bununla beraber Arap ülkelerindeki bir kısım terör olaylarının sebeplerini de bu grupların çıkarlarıyla bağdaştırır. Bazı bankaların İslâmî bankayız diye insanları kandırdıkları kanaatine varır. Dış ülkelere dinlerine sınıksız bağlı gibi görünmelerinin gerçeği yansıtmadığını, buna delil olarak oradaki

insanların eşleriyle katıldıkları partiyi ve diğer yılbaşı gibi kutlamaları örnek gösterir. Tüm altın, elmas ve bakır gibi madenler yerel veya yabancı bankaların stoklarına akmaktadır. Medya özgür değildir ve yazılanlar birilerinin çıkarıdır. Tüm bunların Körfez ülkelerinin ikinci yüzü olduğunu düşünür.

Muhenned, kendi kendine sorup cevapladığı sorularına devam ederken onu karşılayan kadın tekrar yanına gelir. Şeyh Bender ile arkadaşlarının geldiklerini ve onu beklediklerini söyler. Kalabalıktan biraz uzakta bulunan bu grubun yanına doğru beraber giderler. Şeyh Bender ile İstanbul'da tanıştığı kişilerin hepsi masadadır. Muhenned önce Şeyh Bender sonra da diğerleriyle kucaklaşır. Şeyh Bender televizyonda ekonomi programı sunan birisidir. Şeyh Bender; harita ve belgeleri konuşmadan önce Muhenned ile edebiyat, felsefe, tarih ve insan hakkında sohbet etmeye o gelmeden önce arkadaşlarını ikna etmiştir.

Şeyh Bender, Muhenned'e onunla uzun zamandır tanışmak istediğini ve kendisini makale ve romanlarından tanıdığını söyler. Romanlarındaki olaylar ve kişilerle hedefinin ne olduğunu sorar. Romanları hakkında fikirlerini beyan eder. Muhenned'e "Türk hazinesi" adında yeni bir roman yazacağını bildiğini söyler. Geç kalmalarına kasıtlı şekilde kendisinin sebep olduğunu amacınısa davetlilerin bilinmeyen gerçek yüzlerini görmesini istediğini söyler. Bu şekilde yeni yazacağı roman için kendisine malzeme sağladığını ifade eder. Şeyh Bender orada bulunan erkek ve kadınların kötü insanlar olarak doğmadıklarını, yaşadıkları asrın neticesi olduklarını, eğer insan vatanında zengin olma fırsatı bulamazsa kumar veya macera gibi yollarla zenginliği arayacağını belirtir. Birtakım yorumlara devam eden Şeyh Bender, son olarak kendisinin geceleri Muhenned ve diğerlerinin kitaplarını okurken gündüzleri ise macera peşinde olduğunu söyler.

Muhenned, Şeyh Bender'in sorularına ve yorumlarına cevap vermek istemez. Hazine hakkındaki konuya giriş yapmak ister. Kimsenin vaktini almak istemediğini öne sürerek Şeyh Bender ve Tahsin'in elindeki belgelerin uyuşup uyuşmadığını sorar. Tahsin, toplantıdan önce belgeleri karşılaştırdıklarını ve iki belgenin birbirine hiç benzemediğini belirtir. Altınları aramak için iki farklı yerin olduğunu, Muhenned'e iki kat daha fazla gayret etmesi gerekeceğini anlatır. Onsuz Türk hazinesi diye bir şeyin olmayacağını, böyle olursa kimsenin de bu efsanenin hikâyesini yazmayacağını söyler.

Toplantının sonucunda; 2006 yılı şubat ayının sonlarında ilk bölge kazılacak, olumsuz bir sonuçta hemen ardından ikinci kazıya geçilecektir. Kazının tehlikeleri ve gereken ihtiyaçlar göz önüne alınarak ocak ayının ortalarında Amman'da son kez bir toplantı daha yapmayı kararlaştırırlar.

Toplantıdakiler dağılır. İlk ayrılansa Muhenned'dir. Lüks bir kafede kendisini bekleyen arkadaşı Tolatus'un yanına gider. Muhenned, Tolatus'u hiç olmadığı kadar mutlu halde bulur. Masasının etrafında bir grup genç vardır. O, etrafındakilere Yunan adalarından, Yunan halkının neşesinden, hayata bakış açılarından ve felsefenin eski başkenti Atina'nın eski halkından bahsetmektedir. Gençlerse büyülenmişçesine onu dinlemektedir. Muhenned gidecekleri otelin oldukça uzak olduğunu ve geç kaldıklarını söylemek için masaya yaklaşır. Tolatus, kafası oldukça karışık görünen arkadaşına yaklaşır ve şöyle der:

- Diğerleriyle yaptığın toplantının içeriği ve sonucu ne olursa olsun, yapmacık ve monoton kutlamanızda yediğiniz yemeklerin çeşidi ya da lüks içecekleriniz ne olursa olsun, benim bu gece zirvesine ulaştığım mutluluğa sen ulaşamadın ve asla ulaşamayacaksın. Toplantıların ve işlerin yalnızlıkları batsın!

Bana inan; hayat burada, kalpte, iki dudak arasında, gözlerde, kulaklarda ve bütün duygularımızda. Mutluluk altın ve servette değil. Mutluluk; samimi insanlarla sohbet etmek ve arkadaş olmakta...

Neden büyüleyici insanların etkileyici grubuna beni geri göndermiyorsun? Sen niçin orada bizden biri olmuyorsun? Dilsiz ve sağır kitaplarının ve toplantı masalarının sana öğrettiklerinden çok daha fazlasını neden benden ve onlardan öğrenmeyesin? (s. 196-197)

Muhenned, Yunan arkadaşı Tolatus'un söylediklerinden rahatsız olmuş tavırla onu istisnai mutluluğuyla baş başa bıraksa da ruhu büyüleyici bu sözlerden etkilenir.

• Yedinci bölüm: *Fî Bilâdi'l-Afgân* (s. 201-219)

"Afganistan Ülkesinde" adlı yedinci bölüm; birinci, üçüncü ve beşinci bölümde anlatılan olayların devamıdır. Bu bölümlerde süregelen hikâyenin de son bulduğu kısımdır. Olayların akışından tahmin edileceği gibi yazar, bu bölümlerde anlattığı

hikâyeyi dramatik bir sonla bitirir. Olaylar 1925’de Afganistan’ın başkenti Kâbil’de bulunan Türk Konsolosluğu’nda geçmektedir.

Fahreddin Paşa ve Muhtar Bey için asırlar gibi süren altı yıl ayrılığın sonrasında ikili, konsolosluk odasında uzun uzun kucaklaşır. Fahreddin Paşa, Afganistan ve Hindistan Büyükelçisi olarak atanır; bir müddet sonra da Muhtar Bey imar işleri ve ekonomik faaliyetler gibi bazı vazifelerle Afganistan’a gönderilen grubun başkanı olarak görevlendirilir.

Yazar, yine zamanı geri alarak Medine’yi teslim gününden bu tarihe kadar neler yaşandığını anlatmaya başlar.

Fahreddin Paşa teslim olduktan sonra Mısır’da İngilizler tarafından bir yıl seksen sekiz gün hapsedilir. Daha sonra İtilaf Devletleri tarafından savaş esiri olarak Malta Adası’na götürülür. 30 Nisan 1921 yılında da serbest bırakılır. Fahreddin Paşa; İtalya, Almanya ve Rusya üzerinden Kars’a gelir. Savaşların yoramadığı Fahreddin Paşa çok geçmeden Mustafa Kemal önderliğindeki milli mücadeleye katılır. Kazım Karabekir komutasındaki 12. Taburun başına geçer. Ermenilere karşı mücadelede yer alır. Sakarya Meydan Savaşı’na katılması için çağrılır. Sakarya’ya ulaştığında kendisine ihtiyaç kalmadığını görür. Çünkü Yunanlılar hezimete uğratılmıştır. Mustafa Kemal, Ankara’ya yolculukta kendisine eşlik etmesini ister. Osmanlı’nın ilk padişahlarına verilen gazilik unvanı bu sefer Mustafa Kemal Atatürk’e verilmesi için Ankara’da büyük bir kutlama hazırlığı vardır. Bu sıralar Fahreddin Paşa karışık düşünceler içindedir. Türkiye’nin hayatta kalma seçeneği için mücadeleden başka seçeneğinin olmadığını bilir. Fakat diğer taraftan da eski tarihin ve simgelerinin silinmesine karşıdır. Hilafet, saltanat, halifeler, sadrazamlar, İslâm âlemi için gönderilen Haremeyn-i Şerîfeyn Hizmetkârı isimli fermanlar ve saldıran ama saldırılamayan, kuşatan fakat kuşatılamayan büyük Türkiye nerede diye kendi kendine sorar.

O yıllarda iki önemli olay olur. Lozan Antlaşması imzalanır ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde gizli bir oturumla Halife’nin görevine son verilir ve saltanat kaldırılır. Osmanlı Hanedanı olan herkes Türkiye topraklarından sürgün edilir. Fahreddin Paşa, bu durum karşısında hilafeti yeniden kurma çalışmaları için iki farklı rol oynamaya başlar. İlki; Türk milliyetçisi ve laik biri gibi görünmek, diğeri ise çok iyi yaptığı şey yani eski halini gizlice sürdürmektir. Görünüşte Türkçülüğe ve laikçiliğe

sımsıkı bağı “Türk Kanı” adlı cemiyeti kurar. Asıl hedefi ise Osmanlı Hilafetini yeniden kurmaktır. Fakat bu hilafet eski şeklinde değil, XX. asrın gerektirdiği yönetim ve hukuk biçiminde olacaktır. Mustafa Kemal Atatürk bu hileye kanmaz. İngilizler tarafından “Çöl Kaplanı” diye adlandırılan Fahreddin Paşa’yı, Osmanlının son dönemlerindeki büyük hizmetlerine bir mükâfat ve onu Anadolu’dan uzaklaştırmak için 1922 yılında dört seneliğine Afganistan ve Hindistan Büyükelçisi olarak atar.

Muhtar Bey ise Şam’da bir hafta kaldıktan sonra kızı Feyza ile İstanbul’a gider. Yoğun uğraş sonucu eski eşi ve çocuklarının adresini bulur. Fatma’nın eşi Semih Bey çok latif bir insandır. Bu ziyareti hoş karşılar. Oldukça duygusal çöküntüler yaşayan Muhtar Bey, Feyza’yı burada bırakır. Kendisi, ızdıraplarla dolu hayatının geri kalan günlerinin anlamını aramak için Türkiye’yi kuzeyden güneye, doğudan batıya gezer. Birkaç ay İnebolu’da kaldıktan sonra İzmir’e yerleşir. O da hilafeti yeniden kurma çabasıdadır. Atatürk tarafından gönderilen telgrafla Ankara’ya çağrılır. Afganistan’a mühendislik işleri için görevlendirilir. Bu görev Muhtar Bey’in Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde gösterdiği mühendislik dâhiliklerine karşılık bir ödül değil, yeni Türkiye’de Osmanlı Devleti’nden tanınan hiç kimsenin kalmaması isteğidir.

Büyükelçilik odasına sessizlik hâkim olur. Bir süre sonra aralarında uzunca bir konuşma geçer. Geçmiş günleri ve olayları değerlendirirler. Osmanlı’nın, yeni Türkiye’nin, İslâm toplumlarının ve kendi başlarına gelen sıkıntıları konuşurlar. Bunca olayın niçin olduğunu anlamaya çalışırlar. İkisi de derin üzüntü ve hayal kırıklığı içerisinde. Ömürlerini feda ettikleri devletleri ve aile yaşamları artık yoktur. Tüm çabaları boşa çıkmıştır. Çektikleri onca zorluklardan sonra kendilerine acı ve kederden başka bir şey kalmamıştır.

Acı hatıraların bahsi bittikten sonra Muhtar Bey sözü hazineye getirir. Şam’da başına gelen hırsızlık olayını anlatır. Kemerinin arasına koyduğu harita Şam’daki bir handa çalınır. Fakat kendisinin takip edildiğini anlar. Sahtelerini yapıp gerçeklerini şapkasının içine koyar. Çalınanlarsa sahte olanlardır. Asıl haritayı İzmir’deki evinin içerisinde kimsenin bulamayacağı bir yere gömer. Fahreddin Paşa da tutuklandıktan sonra başına gelecekleri tahmin ettiği için Medine’deki Bâki Kabristanlığında kimsenin bulamayacağı bir yere haritayı saklar. Fahreddin Paşa da aynı şekilde yaptığı sahte haritayı kemerinin içine koyar. Malta Adası’nda kim olduklarını bilmediği kişiler

tarafından onun da kemeri çalınır. Bu konuşmalar bittikten sonra Fahreddin Paşa sakladıkları altınları kastederek şöyle der:

- *Muhtar! Beraber yaptığımız bu işi; yenilginin vahşetine, hayatın tuzaklarına, dost görünümlü düşmanların hilelerine ve kaybedilen sıcak aile ilişkilerine karşı attığımız son ok olarak sayabilir miyiz?* (s. 219)

Fahreddin Paşa sözlerini bitirirken eski iki dost birbirine yeniden bakarlar. Bu bakışlarda hafif bir ıslaklık ve soruların gizemi vardır. Bu soru ise:

Ey keder! Sırada ne var? (s. 219)

• Sekizinci bölüm: *Lâ Şey* (s. 223-238)

“Hiç” adlı bu bölüm romanın son bölümüdür. Yine ikinci konuyu oluşturan bölümdeki olaylar silsilesinin de neticelenmesidir. Bu bölümde beklenildiği gibi trajik bir sonla bitmiştir. Olaylar 2006 yılının şubat ayında Medine’de geçmektedir.

Muhenned, Mescid-i Nebevî’de bulunduğu sırada önünden bir cenaze geçer. Cenazenin etrafındaki herkes “hiç” diye mırıldanmaktadır. Muhenned bu sözden çok etkilenir. Dilinde ve hatıralarını yazdığı kaleminde artık hep bu söz vardır. İnsanın dünyadaki yolculuğunu ve mücadelelerini düşünürken bir taraftan da bu sözü tekrar eder.

Medine’ye gelmeden önce Dubai’de anlaşılan hazine maceracısı tüm arkadaşlar, Muhenned ile Tahsin’in 2001 yılında hazineyi ilk defa konuştukları Amman’daki otelde toplanır. Altınları aramak için gerekli hazırlıklar planlanır. Suudi Arabistan vatandaşı olmayanların ülkeye girişleri için vize işlemleri yapılır. Tahsin ve Şeyh Bender’de bulunan haritalar tekrar gözden geçirilir. 1917 yılında Osmanlı Devleti tarafından gönderilen altınları korumak için görevlendirilen askerler ve Muhtar Bey’in isyancıların saldırılarına rağmen altınları Medine’ye ulaştırarak büyük bir görevi başarmaları hakkında konuşurlar. Fahreddin Paşa ve Muhtar Bey’in çok zeki kişiler olduğunu ve altınların peşine düşüleceğini tahmin etmeleri sebebiyle birçok sahte harita hazırlayabileceklerini düşünürler. Tahsin’deki haritanın Şam’da Muhtar Bey’den çalınan harita; Şeyh Bender’de bulunanın ise Malta’da Fahreddin Paşa’dan çalınan harita olduğuna karar verirler. İki harita da birbirinden tamamen farklıdır. Tahsin kendisinde bulunan haritanın doğruluğundan oldukça emindir. Bu sebeple Muhtar

Bey'in haritasının gösterdiği bölgeden kazıya başlanacaktır. Gerekli planlamalar yapılır ve Cidde üzerinden Medine'ye gitme kararı alınır. Muhenned, arkadaşlarından özür dileyerek bazı gerekçelerle bir gün sonra onlara katılmak istediğini söyler. Hakikatte bir mazereti yoktur fakat son kez olayları gözden geçirmek ister.

Muhenned, 2001 yılında karlı bir Amman günü derin düşüncelere daldığı aynı odanın penceresinden bakmaya başlar. Yaptığı bu işin delilik olduğunu fakat her insan gibi onu da bu macerada cezbeden bir şey olduğunu düşünür. Başına gelenleri, kaybettiği sevdiklerini ve yasaklanan ikinci romanını da düşünür. Sonuç ne olursa olsun kaybedecek bir şeyi kalmadığına karar verir.

Medine'de bir araya gelen maceracılar, kendileri için Medine'nin merkezinde bir otel ve işçiler için de biraz uzakta farklı bir otel tutarlar. Çalışanlara kurşun kalıplar içinde İslâmî belgeler ve bazı sikkeler aradıkları söylenir. Sabah namazı vaktinden sonra ilk kazı alanına gidilir. İşçiler sabit telefon hattı şirketine ait kıyafetleri giyerler. Zorlu kazı öğle vaktine kadar devam eder. Muhtar Bey'in ikinci hilesi anlaşıldığında ise kazı durdurulur. Elleri geçense bazı heykeller ve son kurşununa kadar savaşıran Osmanlı askerlerinin isimlerinin yazılı olduğu bir belgedir. Ertesi günün sabahı Şeyh Bender'de bulunan ve Fahreddin Paşa'dan çalınan haritanın gösterdiği bölgeye giderler. Bu sefer işçiler kanalizasyon tamircisi kıyafetlerini giyerler. Kazı başlar fakat yine bir şey bulamazlar. Böylece iki haritanın da sahte olduğu anlaşılır.

Hayallerini yıkan başarısız kazılardan sonra maceracı arkadaşlar son kez bir araya gelir. Kazı için yaptıkları harcamaları paylaşırlar. Muhenned, onların bu deliliklerine ortak olmasına karşılık küçük bir ödül olarak şişe içinde saklanmış bazı eski belgeleri ister. Bu belgeler; Fahreddin Paşa'nın Osmanlıca olarak kendine hitaben yazdığı bir yazı, askerlerine yazdığı kısa bir bildiri ve Muhtar Bey'in bir gün ona okuduğu Ömer b. Hayyâm'ın Osmanlıcaya çevrilmiş bir dörtlüğüdür. Arkadaşları bunu kabul eder.

“Türk Hazinesi” macerasının hazin sonu Muhenned'i derinden etkiler. İçinde her şeye karşı isyan ateşi başlar. Tüm yaşananları günlüğüne kaydeden Muhenned'in defterine yazdığı son söz ise şöyledir:

Hiç! (s. 238)

2.3. ANLATICI VE BAKIŞ AÇISI

“Roman sanatı, esas karakteri itibariyle anlatılacak bir ‘hikâye’ ile bu hikâyeyi sunacak bir ‘anlatıcı’ya dayanır. Romanın genel yapısını şekillendiren diğer unsurların varlığı, bu iki elemana bağlı olarak önem ve değer kazanır.”⁷⁵ Romanın kurmaca (fiktif) dünyasında yer alan anlatıcının görevi, okuyucu ile eser arasında alışverişi sağlamak, olaylara ve kişilere tanıklık etmek, olan biteni anlatmak veya nakletmek, nihayet açıklama ve yorum yapmaktır. O, bu görevi yerine getirirken, gücünü doğal yeteneğinden ve ‘sınırsız bakış açısından’ almaktadır.”⁷⁶

el-Kenzu't-Turkî romanında anlatıcı “çoğul bakış açılı” anlatıcıdır. Olaylar yedi farklı kahramanın anlatımı ve bakış açısıyla sunulmaktadır. Romanda sık sık sesini duyduğumuz yazar-anlatıcının hâkim (ilahî) bakış açısıyla da olayların anlatımına yer verilmektedir. Böylelikle romanın bütününde canlılık, farklılık ve yenilenme etkisi hissedilir. Kahramanların anlatımında farklı anlatım teknikleri kullanılmıştır. Bu anlatım teknikleri kahramanlarla o kadar ilişkilendirilmiştir ki okurun konuşmaya başlayacak olan kahramanın hangi tekniği kullanacağını tahmin etmesi hiç de zor olmamaktadır. Bunlarla ilgili örnekler aşağıda verilecektir. Yine “o anlatıcı” diğer tabirle “yazar-anlatıcının” görevinin ise; olaylara giriş yapmak, bir kahramanı tanıtmak, ruh tahlillerinde bulunmak, sözü kahramanlar arasında gezdirmek gibi durumlardan ibaret olduğu görülür. “O anlatıcının” yani yazarın sesini en çok duyduğumuz kısımlar romanın üçüncü bölümünde başkahraman Muhtar Bey ile ilgili olan sahnelerdedir. En çok sesini duyduğumuz roman kahramanı ise Muhenned’dir. Muhenned’in anlatımı ve bakış açısı çoğu yerde yazar-anlatıcının anlatımı ve bakış açısıyla birbirine karıştırılacak kadar yakındır. Muhenned’in anlatımı esnasında okurun, yazar-anlatıcıyı dinlediği hissine kapıldığı kısımlar oldukça fazladır.

Yazar-anlatıcının devreye girdiği bölümler daha çok olayların hazırlık sürecinde veya zamanın ileri veya geri alınmasında kullanılmıştır.

Hüzünlü bir kış sabahı, Medine semasını kaplayan gri bulutlar benzersiz biçimde gözyaşlarını boşalttı. Medine’de kalan askerler ve sivillerin incinmiş ruhları, o hüzünlü sabahın ayrıntılarını asla unutmayacaklar. Görevli ve seçilmiş komutanlar, Osmanlı

⁷⁵ Tekin, 19.

⁷⁶ Tekin, 25.

birliklerinin Medine komutanının Mescid-i Nebevî'nin kuzeybatı yönünde üst katta bulunan uyku odasına girdiler. Bu seçilmişler -onlardan biri hariç- Şerif Hüseyin'in liderliğindeki Arap isyancılara, yaklaşık iki yıldır Medine'yi teslim etmeyi reddeden Komutan Fahreddin Paşa'yı bu durumu tekrar düşünmesi için ikna etmeye uğraştılar... (s. 56)

Olaylara akıcılık vermek, estetik bir tarz kazandırmak ve zengin olay örgüsü ile oluşturulan hikâyeyi monotonluktan kurtarmak isteyen yazar, birçok kahramanı sözleri ve fikirleriyle romana dâhil etmiştir. Yukarda bahsi geçtiği üzere birçok anlatım tekniğini de aynı amaçlar için kullanmıştır. Bu hususla ilgili örnekler şu şekildedir:

Romanın ilk bölümünde, başkahramanı tanıtmak ve gelecek olaylar hakkında ipuçları vermek isteyen yazar, Fatma'nın bakış açısıyla geçmişteki olayları “mektup tekniğiyle” anlatır. Bu teknik romanın aksiyonuna müdahale etmeksizin başka karakterleri devreye sokma imkânı verir.

Sevgili eşim! Şüphesiz sen şimdi diyorsun: Bu mektup hiçte uygun olmayan bir zamanda geldi. Bense diyorum: Bu mektup yazılmak ve okunmak için çok geç kaldı. Açıkçası bu satırları yazmadan önce korkumdan çok tereddüt ettim... (s. 18)

Kırk yıl önce sultanımız ikinci Abdülhamit'in tahta çıktığı zamana denk gelen evliliğimizi, o şiddetli aşk yılını hatırlıyor musun? Babamdan beni istemeye geldiğinde yirmili yaşlarda mühendishanede okuyan... (s. 19)

Muhenned'in anlatıma dâhil olduğu bölümlerde okurun onunla baş başa kalması ve olayların tahlil edilmesi söz konusudur. Muhenned daha çok “ben anlatıcıya” bürünmektedir. Toplumsal ve siyasi olaylar onun bakış açısı ile çözümlenip okura mesajlar verilmektedir. Muhenned'in anlatım tekniği ise daha çok “iç monolog” tekniği ile sunulmaktadır. Bu teknik kahramanın karşısında biri varmış gibi veya kendisi ile içinden sessizce konuşmasıdır.⁷⁷

Ben kim olduğumu biliyorum. Ben Muhenned es-Sa'dî, sabahım karlı ve soğuk. Ürdünlü bu günüm, yarı başarılar, afetler ve başarısızlıklarla dolu bu yılın son günlerinden bir gündür... (s.33)

⁷⁷ Çetişli, 105.

Romanda diyaloglara da yer veren yazar, kahramanların karşılıklı bakış açılarıyla veya çatışma unsurlarını farklı kişilerin bakış açılarıyla ortaya koyarak olayları sunmak ister.

Şeyh Bender:

- Uzun zamandan beri seninle konuşmak istiyordum doktor. Seninle ilk romanın aracılığıyla tanıştım. Beyrut kitapçılarında sadece bir gün satışa sunulan son romanını okumamla da hakkındaki bilgim arttı. Önceki gibi o da harikaydı. Fakat! (s. 185)

Muhenned:

- Ben de seninle tanıştığımıza memnun oldum Şeyh Bender. Sen parlak bir iktisat bilgisine sahipsin. Herkes seninle karşılaşmak ve konuşmak istemektedir. Son söylediğin (fakat) kelimesinden sonrasını tamamlaman için sabırsızlanıyorum! (s. 186)

Yazarının başvurduğu anlatım tekniklerinden biri de gösterme-sahneleme tekniğidir.

Muhenned kendine geldiğinde hemen odasının banyosuna hızlı adımlarla gidip otelin lobisinde görüşmek için bekleyen eski arkadaşına kendisini en güzel şekilde gösterme kararı aldı. Sıcak bir banyo, iki kez sakal tıraşı, dikkat çekici kravatlı resmi takım elbise, eline palto, tercih ettiği Caron Paris parfümünden birkaç damla sonra da iplikli parlak siyah ayakkabıları giydi. Muhenned ve Tahsin saat sekiz buçukta konukların olmadığı karşılama salonunda bulunan restoranının önünde kucaklaştılar. (s. 45)

Romanın en dikkat çekici yönlerinden biri de Tahsin'in olduğu bölümlerdir. Hazine arama macerasının kurgusu tamamen onun üzerinden şekillenir. Yazarın, onun anlatımına ve bakış açısına yer verdiği tüm sahneler “dış monolog” tekniği ile sunulmuştur. Bu teknik bir kişinin karşısındaki insana veya insanlara konuşma fırsatı vermeden tek taraflı ve uzun biçimde konuşmasıdır.⁷⁸ Romanın dördüncü bölümünün 137. sayfasında başlayıp 146. sayfasında sona eren Tahsin'in konuşması diğer bölümlerde de uzun uzadıdır. Öyle ki yer yer yazar-anlatıcı araya girerek kahramanından ziyade okura nefes aldırma ihtiyacı duymuştur.

⁷⁸ Çetişli, 105.

Bir başka kullanılan anlatım tekniği de “montaj” tekniğidir. Bu teknik başkasına ait bir sözü veya yazıyı olduğu gibi esere aktarmaktır.⁷⁹ Romanda bu teknik bazı tarihi vesikalara yer verilerek, Mehmet Akif Ersoy’un ve Ömer b. Hayyâm’ın şiirlerinden alıntılar yapılarak kullanılmıştır. Mehmet Akif Ersoy’un bir şiirden alınan birkaç mısra şu şekildedir:

Evet... Bir hakikat vardır o da ben bu dünyadan göçüp gideceğim

Yolculuklar yaptım birçok insanla karşılaştım çıldırmadım ancak şaşırdım

Evet, hepimiz kendimizi sevmekle meşgulüz

Bu, bir işaretle bile varlığını bilmediğimiz acayip bir sevgidir. (s. 125.)

Romanda sıkça kullanılan anlatım tekniklerden bir diğeri de geriye dönüş tekniğidir. Bu teknik daha çok bir olay veya kahraman hakkında bilgi vermek için kullanılır. Özellikle romanın üçüncü bölümünde olay örgüsü sondan başlatılır ve geçmiş olaylar hakkında bilgi vermek için geriye dönüş tekniği kullanılır.

Muhtar Bey’in zihninde hayatının son zamanları film şeridi gibi canlanıyor ve gözlerinin altınlarla ilgili kaybolan mektubu aramaya başladığı o günü hatırlıyordu... (s. 65)

2.4. ZAMAN

Zaman, romanda kendisine yer verilen olayların geçtiği, olup bittiği, cereyan ettiği nesnel, vaka ve anlatma zaman dilimlerini karşılayan kavramdır.⁸⁰

el-Kenzu’t-Turkî romanında nesnel zaman anlatımı hâkimdir. Yazar, bütün bölümlerin başında gün, ay, yıl sıralamasını yer vererek olayların kesin oluş zamanını belirtmiştir.

Zaman: 26 Şubat 1917. (s. 17)

Zaman: 4 Ocak 2005. (s. 133)

Zaman:14 Aralık 2005, (s. 167) gibi net zaman ifadeleri kullanır. Yazar, bölüm başlarında bazen saati de bildirir:

⁷⁹ Çetişli, 134.

⁸⁰ Çetin, 128-129.

Zaman: 22 Aralık 2001 gününün sabahı saat yedi buçuk. (s. 33)

Yazarın her bölüm başında ve bölümler içinde vakanın zamanını dış dünyadaki zamanla net olarak belirtmesi birkaç nedenledir denilebilir. Bunun belki de en önemli nedeni kurguladığı olayları gerçekliğe yaklaştırmak ve okuyucuda gerçeklik hissini uyandırmak gayesidir. Ayrıca romanın çok fazla olay içermesi sebebiyle zamanı olayların başında belirtip zaman mefhumunu arka planda tutmak istemesidir. Yine sık sık kahramanın hayal dünyasında geriye dönüşler yapması, ayrıca olayları bazen ileri tarihlerden de devam ettirmesi sebebiyle romanı dağınıklıktan kurtarma gayesi içerisinde olmuştur da denilebilir.

Yazar, romanda bir bütünlük kurmak için zamanın ne kadar sürdüğünü bildirme ihtiyacı da duymuştur. Mesela: İkinci bölümde 2001'de biten olayları dördüncü bölümde 2005 yılında doğrudan başlatır. Aradaki kopukluğu gidermek ve geçen dört yıllık boşluğu doldurmak için geçen zamanı bildirme ihtiyacı duymuş ve bu süreyi özetleme tekniğiyle anlatmıştır.

2001 yılı ile 2005 yılı arasında Muhenned es-Sa'di'nin sadece dış görünüşü değişmedi, aksine ruhundaki değişimler dış görünüşünden daha derindi... Muhenned geçen dört yıl içerisinde elem dolu acımasız olaylar yaşadı... (s. 133)

Yine aradan geçen zamanı bildirmek için şu cümlelere yer verir:

... Evliliğimizden dört yıl sonra sultanımızın sarayına davet edildin... (s.22)

... Evet, birçok yıl geçti. Hicaz Demiryolu hattı hayali, sultanına ve onun simgelerine bağlılığın derecesinde seni cezpt etmeye devam ediyordu... (s.23)

Romanda, yazarın bazı olayların zamanını, tarih vermeden hissettirmek istediği durumlarda vardır.

... Sultanımız ikinci Abdülhamit'in tahta çıktığı zamana denk gelen o şiddetli aşk yılını hatırlıyor musun? (s. 19)

Bazı yerlerde miladi takvimle beraber hicri takvime de yer verilmiştir.

Şaban ayına denk hicri 1326 yılı. (s. 67)

Ayrıca yazar; gece yarısı, duhâ vakti, öğle vakti, kış mevsimi, ikindi namazından sonra gibi zaman kavramlarını da nadir olarak kullanmıştır.

“Her romanın bir başlama zamanı vardır. Bu başlayış klasik romanda kronolojik zaman esas alınıp, olaylar geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanda sıra ile anlatılırdı. Modern romanda bu anlayış değişmiş tüm zamanlar değişken, dönüşümlü veya iç içe geçmiştir. Yazar olayları baştan, ortadan veya sondan başlatabilmektedir.”⁸¹

el-Kenzu't-Turkî romanında yazar, ilk konuyu 26 Mart 1917 yılında başlatmış sonrasında olayları geri dönüş tekniğiyle geçmişe taşımıştır. Bunu ilk konuda sık sık yapan yazar, bazen olayların doğası gereği bazen de hatırlatmalar yapmayı gerekli duyduğu yerlerde uzun veya kısa aralıklarla geriye dönüşler yapmıştır. İlk konuda zaman her ne kadar arka planda olsa da olaylar içerisinde oldukça hareketli olduğu hissedilir. Yaklaşık yirmi yıllık bir zaman dilimi iç içedir. İkinci konuda ise bu tekniği devam ettirmekten çekinen yazar, kronolojik zamanı takip etmeye özen göstermeye çalışır. Ne var ki bazen olayların akışı gereği ara sıra geriye dönme ihtiyacı hissetmiştir. İki konunun bitişi ise nesnel zamanla uyumluluk içindedir. İlk konuda 1917 yılında başlayan olaylar silsilesi 1925 yılında bitirilmiştir. Diğer konuda ise 2001 yılında başlayan olaylar silsilesi 2006 yılında bitirilmiştir.

2.5. MEKÂN

“Hangi zamanda, hangi maksat ve ölçüde yararlanılırsa yararlanılsın, mekân unsuru, anlatılan olayların sahnesi durumundadır.”⁸² Romanına gerçeklik hissi vermek isteyen yazar, mekân unsurunu önemsemek zorundadır. Onun bahse alacağı mekânlar okurun muhayyilesinde canlanacaktır ve yazarın başarısı ölçüsünde okur kendisini olayların içerisinde hissedecektir. Ya da yazar, mekân unsuru ile romanın kahramanlarını özdeşleştirip, tasvir ettiği mekânla onun hakkında bilgiler sunabilecektir. Bazı romanlardaysa mekân unsuruna çok önem verilmez. Mekân, bu tür anlatılarda olayların ve kişilerin belirgin olması için bir araç olarak kullanılır. Yazar için önemli olan, kahramanların kişiliğinin ve iç dünyasının ayrıntılı olarak anlatılmasıdır. Mekân ve diğer unsurlar birer araç konumundadır.⁸³

el-Kenzu't-Turkî romanında mekâna fazla önem verilmemiştir. Fakat olayların ve kişilerin belirgin olması için araç olarak kullanılmıştır. Yazar, bölüm başlarında adres

⁸¹ Tekin, 121.

⁸² Tekin, 140.

⁸³ Çetin, 135-136.

verir gibi olayların geçtiği yeri bildirmiştir. Amman'ı tasvir ettiği en belirgin mekân tasviri bile kahramanın iç dünyasındaki çatışmayı vurgulamak için yapılmıştır. Romanda mekân unsuru tamamıyla okurun muhayyilesine bırakılmış, çoğu zaman ortam hakkında neredeyse ipucu vermekten bile kaçınılmıştır. Uzayıp giden olaylar silsilesinde mekân unsuru neredeyse devre dışı kalmakta hatta ilerleyen sayfalarda mekân unutulur hale gelebilmektedir. Romanda bölüm başlarında verilen mekân unsurları şöyledir:

Mekân: Medine-i Münevvere ve el-'Âlâ arasında bulunan İstabl 'Antere adlı Hicaz Demiryolu hattı istasyonlarından birinde. (s. 17)

Mekân: Ürdün'ün başkenti Amman'daki otellerden birinde. (s. 33)

Mekân: İstanbul'da Çırağan Sarayı otelinin lobisi. (s. 133)

Mekân: Şam'da Doğu kapısı ve Tûmâ kapısı arasında yer alan bir Arap evinin önünde. (s. 153)

Mekân: Afganistan'ın başkenti Kabil'deki Türk Konsoloslugu. (s. 201)

Romanda mekânlar bölüm başlarında bu şekilde belirtilirken ara sıra olayların içinde de değinilmiştir. Fakat buralarda da durum diğer anlatılış biçimlerinden farklı değildir.

Bâbu's-Selâm'ın önünde küçük bir çarşıda, Medine halkının çok iyi tanıdığı Muhtar Bey ve kafilesinin geçişi denk geldi... (s. 67)

Romanda mekânların tasviri çok nadirdir. Bunlardan en dikkat çekenini yani diğerlerine göre en belirginini bir kış günü yapılan Amman şehrinin tasviridir.

Ah kar! Bu doğal manzarayı ne kadar da çok seviyorum. Demiryollarını, evlerin çatılarını ve insanların başlarını örtmek için gökyüzünden dökülen beyaz kar taneleri nasıl da kalbimi çalıyor. Ne kadar güzel! Her yerde beyaz renk... İnce beyaz elbise giyen ve ufuklarında şimşeklerle güzelliği ve parlaklığı artan Amman gecesinde büyülenmişim. (s. 39)

Erzurum, Şam, Kars, Ankara, Âsitâne, Kabil gibi şehir ve Türkiye, Mısır, Irak, Afganistan gibi ülke isimleri dolaylı dolaysız olayların mekânı olarak değinilmiştir.

Romanın mekân unsuru açısından en dikkat çeken yönü; hikâyenin oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmasıdır. İlk konuda Medine'ye yakın bir yerde başlayan olaylar silsilesi Kabil'de; Amman'da başlayan ikinci konunun olaylar silsilesi de Medine'de son bulmuştur. Fakat romana bir bütün halinde bakacak olursak bu kadar geniş bir coğrafyaya yayılan olaylar silsilesi Medine'ye yakın bir yerde başlayıp yine Medine'de son bulmuştur.

2.6. KİŞİLER

Romanın en önemli unsurlarından biri de kişiler yani şahıs kadrosudur. Gerçekçi romanlarda ise kişiler daha bir önem kazanır. Gerçek hayatta olaylar nasıl insan etrafında şekilleniyorsa, gerçek hayattan alınan kurmaca hikâyelerde de olaylar kişiler etrafında kurulur. Gerçek kişiliklerle romana canlılık ve estetik kazandırılır.⁸⁴

Oldukça kalabalık bir şahıs kadrosundan oluşan *el-Kenzu't-Turkî* romanı, birtakım gerçek ve hayali kişilerden oluşmaktadır. Kahramanlar o kadar ustaca kurgulanmıştır ki okur, romandaki hayali kişilerin bile gerçek hayattan alındığı hissine kapılır. Bu durum romanı daha gerçekçi ve canlı kılmıştır.

Romanda iki farklı konu ve zaman söz konusu olduğu için iki farklı başkahramandan söz etmek yerinde olacaktır. Bunlar; Muhtar İsmail Bey ve Muhenned es-Sa'dî'dir. Ayrıca Muhtar Bey'in başkahramanı olduğu hikâyede Fahreddin Paşa da başkahramana yakın bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanda kişiler hakkında bilgi verilirken onların dış görünümünden ziyade iç dünyaları ve duyguları ön planda tutulmuştur. Zaten romana duygusallık ve üzüntüler hâkimdir. Bu durum yazarı ister istemez kişilerinin duygusal yönlerini öne çıkarmaya itmiştir.

2.6.1. Muhtar Bey

Romanın ilk konusunu oluşturan bölümün başkahramanıdır. İlk konunun tüm olayları onun etrafında şekillenmekte ya da kendisi bizzat olaylara şahit olmaktadır. Yazar, onu daha romanın en başında karşımıza tren vagonunda yolculuk yaparken çıkarır. Romanın ilk bölümünün büyük kısmı onu tanıtmak ve geçmişi hakkında

⁸⁴ Tekin, 75-76.

bilgiler sunmak için ayrılmıştır. Başkahraman karşımıza ilk olarak dramatik bir halde çıkar.

Muhtar Bey; kafası karışık, ruhu incinmiş ve gözleri yaşlı bir şekilde trenin geçmekte olduğu istasyona önceki gece yapılan saldırının bıraktığı tahribata bakmaktaydı. (s. 17)

Başkahraman Muhtar Bey; yakışıklı, karizmatik, son derece zeki ve İstanbul’da mühendislik okumuş oldukça başarılı birisidir. Mezun olduktan sonra Fatma ile evlenmiş ve bu evliliklerinden iki çocukları olmuştur. İlk evlilik hayatında mutlu birisi değildir. Kendisi iş seyahatlerine gittiği yerlerde gizlice başka evlilikler de yapar. Son evliliği ise Medine’de gerçek aşkı bulduğuna inandığı Naciye ile olur. Naciye’den de ikiz çocukları dünyaya gelir.

... Fahreddin Paşa’nın zor görevinde onunla olmayı bahane ederek Medine’ye gitmen gerektiğini söylüyorsun. Sen inkâr etsen de Medine-i Münevvere’de bulunan, ona deliler gibi âşık olduğun söylenen son eşinin yanında olmaya gidiyorsun. (s. 28)

Osmanlı Devleti’nde mühendis olarak görev yapar. Hicaz Demiryolu inşaatındaki en önemli kişidir. Medine’nin müdafaasında ulaşım ve iletişimin kesilmemesi için önemli görevler yerine getirir. Medine Muhafızı Fahreddin Paşa’nın da bu süreçte en yakın arkadaşıdır. Ömrünü devletine hizmete adanmıştır. Devletine ve dinine bağlı aynı zamanda Türk milliyetçisi bir kişiliktir.

Roman boyunca mutluluktan çok üzüntülü biri olarak okura sunulur. Üzüntülü olmasının birçok nedeni vardır. Bunlar; gizli evliliklerini duyan ilk eşi Fatma beklenmedik bir anda ondan ayrılır. Medine’de yaşanan savaşın tüm zorluklarına ve acılarına şahit olur. Çok sevdiği eşi Naciye’yi ve ondan olan oğlu Abdülhamit’i aynı gün kaybeder. Birinci Dünya Savaşı’nın kaybedilmesi onu derinden etkiler. Medine’nin düşmana teslim edildiği gün adeta yıkıldığı gündür. Naciye’den olan kızı Feyza ile eski eşi Fatma’yı ararken birtakım zorluklar yaşar. Şam’da Osmanlı askerleri yerine İtilaf Devletleri askerlerini görmesiyle derinden sarsılır. Eski eşi Fatma’nın başka biriyle evlendiğini öğrenir. Fatma’dan olan çocuklarına artık babalık edemeyecektir. Naciye’den olan kızı Feyza’yı İstanbul’da bulunan Fatma’nın yanına bırakır. Türkiye’de kurulan yeni laik düzeni beğenmez. Uğruna mücadele ettiği hilafet ve saltanat kaldırılır. Görev adı altında Afganistan’a sürgün edilir.

Kim bizden daha hüznü ey Feyza? Kim bizden daha fazla kaybetme duygusunu hissediyor ey küçüğüm? (s. 163)

Üzüntülü bir kişilik olmakla beraber aynı zamanda mücadeleci birisi olarak karşımıza çıkar. Başına gelen tüm musibetler karşısında hep mücadeleci yönü ortaya konulur. Savaşın tüm zorluklarına rağmen Medine’de son güne kadar kalır. Yaşadığı olayların devamlı sebeplerini ve iç yüzünü araştırır.

Ey Paşa! Büyük olayların sonucuna bu şekilde bakma. Hem bizler şu an yaşadıklarımızın son mu yoksa başlangıç mı olduğunu bilmiyoruz. (s. 119)

Yazarın gerçek bir hikâyede hayali bu kahramana yer vermesinin birkaç nedeni vardır. Bunlar: Hikâyeyi daha çok onun bakış açısıyla anlatmak, sahneleri onun gözünden göstermek ve olayları onun fikrinden değerlendirmek istemesidir. Başkahramanın hikâyesiyle gerçek olaylara çerçeve bir hikâye oluşturulduğu da görülür. Yine yazar vermek istediği mesajları Muhtar Bey’in bakış açısıyla okura sunar.

Başkahramanın bir mühendis olması ve Hicaz Demiryolunun mimarı olarak ortaya çıkması ise yazarın bu tren hattına verdiği önemi ortaya koymaktadır. Nitekim “Romana dair dikkatler, eleştiriler” kısmındaki açıklamalarımız bu tespitimizi desteklemektedir.

2.6.2. Muhenned es-Sa’dî

Romanın diğer konusunun başkahramanıdır. İlk kahraman gibi konunun en başında karşımıza üzüntülü birisi olarak çıkarılır. İkinci konunun tüm olayları onun etrafında gerçekleşir.

Ben kim olduğumu biliyorum: Ben Muhenned es-Sa’dî, sabahım karlı ve soğuk. Ürdünlü bu günüm yarı başarılar, felaketler ve başarısızlıklarla dolu bu yılın son günlerinden bir gündür. (s. 33)

Muhenned, kırk yaşlarında fakat yaşından oldukça büyük göstermektedir. Sebebi ise maruz kaldığı zorluklardır. Evlilik hayatında pek mutlu değildir. İki evlilik yapmıştır. İlk eşinden ayrılmış ve ikinci eşi ile olan hayatı da sıradandır. İlk eşinden ikiz çocukları vardır fakat ikinci eşinden olan çocuklarının sayısı bildirilmez. Erkek çocuklar ve kız çocuklar diye çoğul tabirle bilgi verilir. Üniversitede hocalık yapar ve aynı

zamanda yazardır. Roman yazmakla birlikte haftalık yerel bir gazetede makaleler yayınlamaktadır. Ülkesinde nüfuzlu ve tanınmış birisidir. Tanınmasının en önemli sebebi yasaklanan ilk romanıdır. Bu romanı içeriği itibariyle toplumda büyük yankı uyandırmıştır. İş dünyasıyla da yakından ilgilidir. Uluslararası ihalelere katılmaktadır.

Muhenned geçen dört sene içerisinde oldukça şiddetli zorluklar yaşadı. Onu tanıyan bazı kişilerin yeminler ederek söylemesine göre; o zorluklardan küçük bir parçasıyla bir başkası karşılaşmış olsaydı mutlaka delirirdi. (s. 133)

Üzüntülü bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır demiştik. Bunun sebeplerini ise şöyle sıralamak mümkündür: Kendi hayatında duygusal sorunlar yaşar. Ailesinden ve dostlarından birçok kimseyi kaybeder. Yazdığı iki romanı da yasaklanır. Ülkesinin içine düştüğü siyasi ve toplumsal sıkıntılar. 11 Eylül 2001 olaylarının Suudi Arabistan'ı oldukça olumsuz etkiler. Bu sebeple vatandaşlarından bazıları Usame b. Ladin'in tuzağına düşer. Batılı ülkelerin Arap ülkeleri üzerindeki sömürü faaliyetlerinin farkındadır. Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerindeki bir kısım kişiler Batılıların etkisi altındadır ve çıkarları için çalışmaktadır. Onlar yüzünden ülkesi ve Körfez ülkeleri ağır bedeller öder. Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri gördükleri gibi gerçek İslâm'ı yansıtmıyorlardır. Son olarak da Türk hazinesinin bulunamamasıdır.

Hüznün ve tasanın kapanından kurtulmak için Muhenned, tarih şehrinde ailesi ile bir tatil yapmaya karar verdi. Eski Bizanta... Kostantiniye... İstanbul... İsmi önemli değil... (s. 135)

O, yazarın ikinci hikâyedeki olayları anlattığı ve yorumlattığı kişidir. Çoğu olaylar onun bakış açısıyla okura aktarılmaya çalışılır. Okurun, Muhenned'i unutup yazarı dinlediği hissine kapıldığı bölümler oldukça fazladır. Yazar bu konuda kendini fazla gizleyemez. Belki de yazar bunu bilerek yapmış veya kendisini onun yerine koymuş olabilir. Buna delil olarak Şeyh Bender ile şu konuşması gösterilebilir:

Dinle Muhenned! Ben eminim ki bu "Türk hazinesi" efsanesi ve hikâyesinden yeni bir roman yazacaksın. (s. 187)

Okur burada romanın hikâyesinin gerçek olduğunu ve Muhenned'in de yazar olduğunu düşünür.

Muhenned oldukça zeki ve kültürlü biri olarak karşılaştığı olayları ve kişileri tahlil eder ve okuyucuya çıkarımlarda bulunur. Bu tür davranışları da onu yazarla iç içe bir kişilik haline getirmiştir. Muhenned, ilk başlarda bu yorumcu ve akliselim tavırlarla karşımıza çıksa da son bölümde olayların bir sonuca vardırılması için maceracı bir kişiliğe dönüşür. Fakat bu kişiliği de onu trajik sondan kurtaramamış bilakis kendisini ve olayları daha dramatik hale sokmuştur.

Güzel ülkemiz bu olanları hak etmiyor. Muhenned es-Sa'dî içindeki bütün soruları ve cevapları bu şekilde yorumladı... (s. 172)

2.6.3. Fahreddin Paşa

Birinci Dünya Savaşı'nda Medine komutanı olarak romanda önemli bir role sahiptir. Gerçek hayattan alınmış bir kişiliktir. Hayatı ile ilgili olarak 1888⁸⁵ yılında şu an Bulgaristan'a bağlı Rusçuk şehrinde doğduğu, başarılı bir askeri eğitim aldığı, Balkan Harbi ve Suriye topraklarında çıkan isyanlarda görev aldığı bilgisi verilir. Yine 17 Temmuz 1916 yılında Hicaz Kuvve-i Seferiye Komutanı olduğu sonrasında da 28 Nisan 1917 yılında Medine Muhafızı olduğu söylenir.

1900 yılında Ayşe hanımla evlenir. Mehmet Selim, Mehmet Orhan, Suphiye ve Ayhan adlarında çocukları vardır.

Geçte olsa 1900 yılında evlendim. Hayatımdaki ilk ve son kadını ey Muhtar! Çocuklarımmın annesi Ahmet Sıdkı Paşa'nın kızı Ayşe idi. Ondan; Mehmet Selim, Mehmet Orhan, Subhiye ve Ayhan adında çocuklarım oldu. Onu ne sevdim ne de ondan nefret ettim... (s. 127)

Dış görünüşü ile ilgili bilgi verilmez. Zeki, cesur, kararlı, istikrarlı, mücadeleci ve duygularına hâkim birisidir. Bir komutanda bulunması gereken ne varsa Fahreddin Paşa'da aksettirilmiştir. Devletine hizmete ömrünü adamıştır. Osmanlı hilafetine sınımsız bağlı, dindar ve oldukça da takva sahibi birisidir.

Fahreddin Paşa, cesur komutan, parlak bir askeri geçmişe sahip ve iftiharlarla dolu... (s. 206)

⁸⁵ Romanda verilen bu bilgi hatalıdır. Büyük ihtimalle yazım hatası olmuştur. Doğru olan 1868 yılıdır.

Birinci Dünya Savaşı'nın Medine'deki etkileri Fahreddin Paşa etrafında anlatılır. Onun Medine'de verdiği mücadelesi romanda açık bir şekilde dillendirilir. İngilizlere ve isyancı Araplara karşı verdiği mücadele yazar tarafından desteklenir. Fahreddin Paşa'nın Medine'nin savunmasında bu kadar metanetli davranacak az sayıda kişilerden birisi olduğu belirtilir. Yine İngilizler tarafından verilen “Çöl Kaplanı” lakabı vurgulanır. Okuyucu olaylar karşısında onu haklı bulur.

Medine teslim edildikten sonra Mısır'da ve sonra Malta Adası'nda hapis hayatı yaşar. Oradan serbest kalır kalmaz tekrar vazifesine döner. Doğu Anadolu'da Ermenilere karşı mücadelede yer alır. Buradan Sakarya Meydan Savaşı'na yardıma gider fakat o, yolda iken savaş kazanılmıştır. Bu savaştan sonra Atatürk'ün Ankara'ya yolculuğunda ona arkadaşlık eder.

Savaşların içinde bulunmaktan sıkılmayan ve yorulmayan komutan, çok geçmeden Mustafa Kemal'in önderliğindeki Milli Mücadele'ye katıldı... (s. 213)

Müslümanları bir arada tuttuğu için hilafet yanlısı olması ve inancına bağlılığı sebebi ile Türkiye'de yeni kurulan laik ve Türkçü sisteme karşıdır. Savaşların bitmesi sebebi ile kendisine ihtiyaç kalmadığını düşünür ve görevinden ayrılır. Sonrasında hilafeti yeniden kurmak için “Türk Kanı” adında gizli cemiyetler kursa da bu cemiyetlerin faaliyetleri uzun sürmez. Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1922 yılında yaptığı vazifelere karşılık son bir ödül olarak Hindistan ve Afganistan Büyükelçiliği görevine atanır.

Bir savaşçı ve komutan olarak kendisine ihtiyaç kalmaması ve Türkçülerin nüfuzunun artıp yayılması sonrası Paşa, Osmanlı dönemi eski adamlarından oluşan ve Osmanlı İslâm Hilafetini yeniden kurmayı amaçlayan gizli örgütler kurmayı düşündü... (s.205)

Mustafa Kemal, Fahreddin Paşa'yı dört yıl süreliğine Hindistan ve Afganistan'a büyükelçi olarak atadı. (s. 206)

Fahreddin Paşa'nın da olaylardaki konumu trajik başlar ve bu durum roman bitene kadar devam eder. Mücadeleci ve takvalı yönü hep vurgulanır. Onun olduğu bölümleri okuyan okur, olayların gerçekliğinden hiç şüphe etmez.

2.6.4. Şerif Hüseyin

Gerçek hayattan alınmış bir kişiliktir. Osmanlı Devleti'nin Mekke emiridir. Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılan ayaklanmanın lideridir. Hakkında isyanı komuta etmesi ve amaçları dışında bir bilgi verilmez. Onun açısından isyanın en önemli nedeni; Suudi Arabistan, Suriye, Irak bölgelerinden Osmanlıyı çıkartmak sonrasında da büyük Arap İmparatorluğu kurup tahta da kendisinin oturmak istemesidir. Bu planını gerçekleştirmek için İngiliz Subay Lawrence'nin isteklerini yerine getirdiği ve etrafına topladığı isyancıları İngiliz altınları ile kandırdığı anlatılır.

İlk başlarda Şerif Hüseyin'in amacı silahlı bir mücadele değildir. Maksadı Hicaz, Şam, Irak ve Arap Yarımadası'nın diğer bölgelerini içine alan bir Arap ülkesinin tahtına oturma hayalini gerçekleştirmek ve bu bölgelerden Anadolu halkını çıkarmaktır. Fakat sonrasında Şerif Hüseyin, daha önce belirlenmiş haritalar üzerinde hareket eden, top ve silahlar ile mücadele eden ve İngilizlerin dâhi Subayı Lawrence'in yolundan giden birisi olur. (s. 87-88)

2.6.5. Tahsin Fevvâz

Muhenned'in yakın arkadaşıdır. Ürdünlü eski siyasetçi ve iş insanıdır. Kilolu ve yaşından büyük gösteren birisidir. Son yıllarda siyasi ve mali talihsizlikler yaşamıştır. Roman boyunca Türk hazinesi ve bu hazineyi arama macerası onun dilinden anlatılır. Maceracılığı ve hazineye olan iştihakı öne çıkarılır. Muhenned'i bu maceraya sürükleyen kişidir. Romandaki diğer hazine maceracıları da Tahsin aracılığıyla bir araya getirilir. Yazar, macera hakkındaki sahneleri sunarken onu “dış monolog tekniğiyle” uzun uzun konuşturmuştur.

Ülkenizin batısında bir yerde bulunan ve şu an milyarlarca lira değerinde olan altından sikkelerin yerini biliyorum. Karşında oturan arkadaşınla bu altınları paylaşmak ister misin? (s. 46)

2.6.6. Fatma

Muhtar Bey'in ilk eşidir. Öğretmen okulunda okumuş, devletini seven, siyaseti takip eden, güzel ve bakımlı bir kişiliktir. Fakat bu güzelliği Muhtar Bey için yeterli

değildir. Yazar onu güzel, bakımlı, kültürlü, eşini, evini ve çocuklarını seven fedakâr tipik soğuk Türk kadını olarak değerlendirir. Eşini çok sever fakat mutlu bir evlilikleri olmaz. Muhtar Bey'den ayrılır yeni bir evlilik yapar.

... Eşi Fatma Hatun soğuk mizaçlı, Türk güzelliğine örnek, eşini, evini, çocuklarını seven fedakâr birisidir. Fatma'nın gözünde bunlar Muhtar Bey'in kalbine egemen olmak için yeterlidir... (s. 70-71)

Romanın birinci bölümü Fatma'nın Muhtar Bey'e yazdığı veda mektubundan oluşur. Fatma aracılığıyla yazar, başkahraman Muhtar Bey'i tanıtır. Yine onun aracılığıyla Osmanlı Devleti ve romanın genel çerçevesi hakkında bazı bilgiler verir.

2.6.7. Naciye

Muhtar Bey'in son eşidir. Medineli ve daha öncesinde iki evlilik yapmış dul ve çocuksuz bir kadındır. Benzersiz güzellikte, buğday tenli ve büyüleyici bir tabiata sahiptir. Oldukça zeki birisidir. Eski eşlerinden kalan miras ile rahat bir hayat sürdürmektedir. Fakat çocuk sahibi olma özlemi onda bir yanını hep eksik bırakmıştır. Muhtar Bey ile Hicaz Demiryolu inşaatının açılış töreninde tanışır. Çok geçmeden evlenirler. Bu evlilikten ikiz çocukları olur. Muhtar Bey'i çok mutlu eder. İspanyol gribi sebebi ile ölür.

Herkes, onun sembolize ettiği olağanüstü her şey ile büyülenmişti. Çok güzeldi. Herkes bu konuda aynı kanaatneydi. Kişiliği güçlü ve baskın hatta korkutucu idi. Bu gerçeğe itiraz edecek bir kişi bile yoktu... (s. 69)

2.6.8. Şeyh Bender

Suudi Arabistanlı çok zengin ve maceracı birisidir. Pörtlek gözlü, yüzünün büyüklüğüne göre uygunsuz küçük burunlu yani çirkin birisidir. Televizyonda ekonomi programları sunmaktadır. Ekonomi bilgisi insanları kendine çekmekte ve bu çirkinliği pekte önemsenmemektedir. Romanın altı ve sekizinci bölümlerinde kendisine yer verilmiştir. Özellikle altıncı bölümde Muhenned'in Fransız bankasının toplantısına katılanları yorumlamasından sonra yazar, Şeyh Bender'in perspektifinden olaylara başka yorumlar katar.

2.6.9. General Necip Bey

Gerçek hayattan alınmış bir kişiliktir. Fahreddin Paşa ile Medine’de görev yapan Osmanlı subayıdır. Fahreddin Paşa’ya görevden azledildiğini bildiren kişidir. Üçüncü bölümün başlarında Medine’nin teslim edilmesi ile ilgili sahnelerde kendisine yer verilmiştir.

Harbiye Nazırı’nın emrine göre, kuşatan savaşın konumu gereği ve tam bir şekilde idareye güç yetiremediğiniz kanaatiyle ben ve silah arkadaşlarınızdan yüksek rütbeliler komutanlıktan azledildiğinizi size tebliğ ediyoruz efendim. Askerlik hizmeti dışına çıkarılmanızdan dolayı bundan sonra, Medine’den ayrılmanız ve yiyeceğinizi talep etmeniz dışında hiçbir emriniz yerine getirilmeyecektir. (s. 62)

Daha öncesinde de belirttiğimiz üzere roman oldukça zengin bir şahıs kadrosuna sahiptir. Kimilerine çok kısa yer verilmiş, kimilerinin ise konu itibarıyla sadece ismine değinilmiştir. Fakat ismine değinilen kişiler romanın ayrılmaz bir bütünü olan figüran kahramanlardır denilebilir. Çünkü birtakım olaylar onlar üzerinden netlik bulur veya sonuçlandırılır. Mesela: II. Abdülhamit Han üzerinden Osmanlı Devleti’nin Batı yanlısı gruplarla mücadele süreci açıklanır. Yine romanda çok önemli bir yer teşkil eden Hicaz Demiryolu inşaatının başarı öyküsü onun üzerinden aktarılır.

Hatırla! İşindeki marifetin ve sultanımızın ifade ettiği sembollere sınıksız bağlılığın Yıldız Sarayı’ndaki gözlerin dikkatini çekti. O gözler ki, Jön Türklerin dehşetini, cemiyetler halinde muhalefetlerini ve farklı şekillerdeki gizli komitelerini izlemeye başlamıştı... 1900 yılı mayıs ayının sabahlarından bir sabah bana haber verdin ki; sultanımız, aklına ve ruhuna yatan büyük projenin gerçekleşmesi için İstanbul’da bir komisyon oluşturdu... (s. 23)

Ayrıca Medine halkı, İstanbul halkı, Yunan halkı gibi geniş topluluklar da romana dâhil edilmiştir. Hakkında bilgi verdiklerimiz dışında ismine yer verilen bazı kişiler şunlardır:

İlk konuda; Sultan İkinci Abdülhamit, Sultan Abdülaziz, Mustafa Kemal Atatürk, Ahmet İzzet Paşa, Thomas Edward Lawrence, Hacı Halit, Semih Bey, Muhtar Bey’in çocuklarından Şefik, Sait, Abdülhamit ve Feyza; Kazım Kara Bekir, Şerif Hüseyin’in oğulları Ali, Faysal, Zeyd ve Abdullah ve diğerleridir. İkinci konuda; Yorgo, Tolatus,

hazine maceracıları Abdullah el-Fehdi, Cemil el-Meshebî, Kenan Sersîroğlu, Ecvet Bûcâr, Ğassân el-Mısırî ve diğerleridir.

2.7. DİL VE ÜSLUP

“Günlük konuşmalarda ya da gazetelerde, dergilerde, resmi yazılarda vs. hep birebir karşılığı olan ve iletişimi sağlama amacını aşmayan ‘kullanmalık dil’ kullanılır. Romanda ve diğer edebî türlerde ise estetize edilmiş, çağrışım değerleriyle donanmış, imgelerle yüklü üst bir dil olan ‘kurmaca dil’ kullanılır. Dolayısıyla roman dilinin başarısı kurmaca dilin ‘kullanmalık dil’e yakınlığı nispetindedir. Üslup ise; romancı romanını nasıl anlatıyor sorusunun cevabı ve ortak dilin kişisel olarak kullanımıdır. Her yazarın kendine özgü tutumu, deyişi, söyleyiş biçimi onun üslubunu verir.”⁸⁶

el-Kenzu't-Turkî romanında yazar, kurmaca bir dil ve kendine has bir üslup kullanmıştır. Romanın dili günümüzde Arapların ortak yazı dili olan fasih Arapça’dır. Romanın kelime dağarcığı oldukça zengindir. Peş peşe eş veya yakın anlamlı kelimelere nadir olarak yer verilmiştir. Ammice veya lehçe denilen halk ağzına yer verilmemiştir. Bazı mekân (İstanbul, Atina, Kars, Sakarya, Erzurum vd.) ve kişiler (Tolatus, Atatürk, Lawrence vd.) gibi isimler dışında yabancı kelimeler de bulunmamaktadır. Ne var ki cümleler çoğunlukla oldukça uzundur. Bu da dilin akıcılığına ve estetiğine olumsuz etkide bulunmuştur.

O tarihten dört gün sonra kendilerini inzibat güçleri diye adlandıran Arap isyanının atlıları ve hecinlileri yağma edip, gasplar yapıp ve Osmanlı sembollerini yıkmaktayken 23 Ocak 1919 günü Fahreddin Paşa gizli bir yerde bulunan İngiliz askerlerine teslim edilmek üzere Arap muhafızların gözetimi altında Yenbu‘ denilen yere götürülmek için tutuklandı. (s.130)

Yukarıda verilen cümleden çok daha uzun cümlelere sıklıkla rastlamak mümkündür. (s. 17, 23, 38, 43, 47, 48, 75, 117.)

Yer yer diyaloglara yer veren yazarın, diyaloglarda kullandığı dil hikâyemsi ve daha çok tek taraflı (dış monolog) uzun konuşmalardır. Daha öncesinde örneklendirildiği üzere kahramanlardan birisi konuşurken karşısındaki veya

⁸⁶ Çetin, 258-273.

karşısındakiler konuşma başladıktan hemen sonra dinleme eylemine geçmekte ve çoğu zaman sayfalar süren tek taraflı konuşmalar gerçekleşmektedir. Günlük hayattaki kullanılan karşılıklı diyaloga en uygun konuşma ise Muhtar Bey ile kızı Feyza arasında geçen üç cümlelik konuşmadır:

- *Baba, izinsiz bir şekilde almak için geldiler.*
- *Neyi almak için geldiler? Kim onlar?*
- *Yabancılar, sadece kemeri çaldılar baba! (s. 164)*

Romanda cümleler içerisinde sıklıkla ara cümleler kullanılmıştır. Bu ara cümlelerde kimi zaman bir açıklama kimi zaman anlatıcının görüşü bildirilmiştir.

Yıl boyunca karın kapladığı şehirde kalan ömrümü -tek başıma- yaşamayı ne çok isterdim. Şüphesiz bu rüya şehrin halkının bembeyaz kalpleri -iklimleri gibi- saf ve temizdir... (s. 39)

Yazar, anlatımı esnasında dipnotlar da kullanmıştır. Bu dipnotlar, romanda geçen kişi veya kişiler hakkında bilgi vermek, bir mekânın eski ismini vermek veya miladi takvimin hicri takvime karşılığını belirtmek gibi açıklamalar için kullanılmıştır.

Sultan Abdülaziz: Son dönem Osmanlı padişahlarından (1861-1876 m.). Onun zamanında Osmanlı hilafetinde birçok iç isyanlar patlak verdi. Yine onun zamanında önce hâkimiyetine sonra hayatına mal olan direnişine rağmen Avrupa'nın Osmanlı'nın işlerine müdahaleleri arttı. (s. 20)

Yazarın üslubunda ise yalın ve tahlilci bir üslup ön plana çıkmakta; olaylar sade, anlaşılır ve süslemelerden uzak bir üslup ile anlatılmaktadır. Yazarın kullandığı dil ve üsluptaki tek amacı olayların anlaşılmasıdır. Bu sebeple okurun anlayacağı basit cümlelerle olaylar aktarılmaya çalışılmış mecaz gibi sanatlardan kaçınılmıştır. Roman boyunca kullanılan söz sanatı oldukça sınırlıdır. Örnek olarak:

Ağzını bıçak açmadı. لم ينطق ببنت شفة (s. 213)

2.8. ROMANA DAİR DİKKATLER, ELEŞTİRİLER

el-Kenzu't-Turkî romanının en dikkat çeken yönü çoklu olay örgüsünün bir bütünlük içinde başarılı bir biçimde sunulmuş olmasıdır. Bu başarıda en etkili unsurun

çoklu bakış açısı ve farklı anlatım teknikleri olduğu kuşkusuzdur. Yine romanın bölümlere ayrılmış olması bütünü oluşturan olay parçalarının da kendi içiresinde bir bütünlük oluşturmaya olanak sağlamıştır.

Konusu itibari ile iki ana konudan oluşan romanımız; ilki gerçek hayattan alınmış bir hikâye iken, ikinci konuda ise hayali bir hikâye seçilmiştir. Bu hikâyeler de çerçeve hikâyelerle zenginleştirilerek romanın edebî estetiği artırılmıştır. Yazarın olaylara çerçeve hikâye oluşturma biçimi ise oldukça dikkat çekicidir. Yaşanmış bir konu olan Medine müdafaasının merkeze alındığı ilk konuya; hayali bir aşk hikâyesi ile çerçeve hikâye oluştururken buna karşılık hayali hikâye olan hazine macerasının merkeze alındığı ikinci konuya; Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerindeki gerçek toplumsal ve siyasi problemleri çerçeve hikâye olarak anlatmıştır. Böylece zıt yaklaşımlar ortaya etkili bir olaylar silsilesi çıkarmıştır.

İlk konuya yapılan çerçeve hikâyede Muhtar Bey'in aşk, aile ve iş hayatı öne çıkmaktadır. Bu hikâyenin romana kattığı en büyük etkinin savaşın acı yüzünü daha şiddetle göstermek olduğu görülür. Birkaç yerde onunla ilgili sahnelerde dram zirveye ulaşır. Romanın en dramatik sahnesi ise Muhtar Bey'in oğlu Abdülhamit'i âsilerin saldırısında, eşi Naciye'yi de İspanyol gribinden aynı gün kaybettiği kısımdır.

... Âsi Araplar dört bir yandan top atışlarıyla Medine-i Münevvere 'ye saldırdı...

... Muhtar Bey sol elinden derin yara almış, kanlar fışkırır haldeyken kendisinden uzak olmayan bir yerde oğlu Abdülhamit'i beyni param parça, uzanmış bir halde buldu...

... Muhtar Bey, hayatın ve yaşayanların merhametsizliğine kanıtıyla beraber aşk ve sevgili dolu evine doğru giderken uzaktan kadınların haykırıışlarını, vaveylalarını ve kendilerini parçalayarak ağladıklarını gördü.

- Ne acayip! Abdülhamit'in ölüm haberi bu kadar hızlı mı ulaştı? Onun vefatını yüreği yaralı ben ve sevdiklerini kaybetmenin acısıyla meşgul olan bazı insanlar dışında kimse bilmiyor. Medine'nin dört bir yanına kötü ve hüznü haberin bu derece hızla yayılmasına şaşırarak kendi kendine sordu... Birden ayılan Muhtar Bey...

- Naciye! Sabah evden ayrıldığımda çok bitkindi. Diğer gecelerde olduğu gibi sıtmanın etkisiyle bitkin halde sayıklıyordu. Onun ölüme oldukça yakın olduğunu nasıl

unuttum... Muhtar Bey kendine kızıp, lanetler okumaktan kendine geldikten sonra beyaz örtüye sarılı oğlunun cesedini evin eşiğine yakın bir yere bıraktı. Sonra koştu koştu ve evine girdi... (s. 106-107)

Romanın bölümlerini kendi aralarında bir değerlendirmeye tâbi tuttuğumuzda en akıcı ve roman unsurları açısından en başarılı bölümün sırasıyla birinci ve üçüncü bölümler olduğu görülür. Diğer taraftan altıncı bölümde olayların durma noktasına geldiği ve kurgusallığın arka planda kaldığı görülür. Bu bölümde okura her ne kadar kahramanların sesi ulaşsa da okur, yazarla baş başa kaldığını hissetmektedir. Kullanılan “iç monolog”, “dış monolog” ve “durum tahlili” teknikleri de bu bölümü durağanlıktan kurtaramamıştır.

Romana, zaman ve mekân unsurları açısından bakıldığında ikisinin de yalnızca birer araç oldukları görülür. Özellikle mekân unsuru tamamen okurun muhayyilesine bırakılmıştır. Bu durum zaman zaman olayların heyecanını kaybetmesine yol açmıştır. Örneğin: “İstanbul Boğazının Cazibeleri” adlı dördüncü bölümde olaylara mekân olarak İstanbul Boğazı’nın kenarında bulunan oldukça lüks bir otel seçilmesine rağmen ne İstanbul Boğazı ne de otel hakkında hiçbir betimleme yapılmamıştır. Bu durum diğer kısımlarda da pek değişmemektedir.

Yer: İstanbul’da bulunan Çırağan Sarayı Otelı’nin lobisi. (s. 133)

Romanın en ilginç yönlerinden birisi de ikinci konunun başkahramanı Muhenned es-Sa’dî’dir. Kişiler kadrosu adlı bölümde belirttiğimiz üzere Muhenned’in anlatıcı olduğu kısımlarda zaman zaman okur, yazarı dinlediğini hisseder. Yazar yani anlatıcı bu kısımlarda kendini çok fazla gizleyemez. Bu durum yazarı tanıyan bir okur için söz konusu olduğunda yazar, Muhenned kılığına bürünmüş romanın bir kahramanı olarak karşımıza çıkar. Yazar ile Muhenned’in ortak yönleri şunlardır:

İkisi de Suudi Arabistanlıdır. Yaşları aynıdır. İkişer evlilik yapmışlardır. İlk eşlerinden boşanmışlardır. Üniversitede hocadırlar. Doktora tezleri aynıdır. Bazı yerel gazetelerde makaleler yayınlamaktadırlar. Altmışın ortalarında bir yaşta babaları vatanlarından uzakta ölmüştür. İş dünyasıyla meşguldürler. İkisinin de romanı yasaklanmıştır. (s. 33, 43, 44, 134)

Yazarın, romanın altıncı bölümünde Şeyh Bender ile Muhenned arasında geçen bir diyalogda adeta Muhenned benim dediği kısım ise şöyledir.

Şeyh Bender:

- Beni dinle Muhenned! Ben eminim ve sen gelmeden önce de arkadaşlara bunu söyledim. Sen “Türk hazinesi” efsanesi ve hikâyesiyle yeni bir roman yazacaksın. Onda örnek kahramanlar ve kötülüklerle dolu kahramanlar yaratacağsın. Yeni romanında duygularının; doğrularının ve adaletinin önüne geçmesine müsaade etme. Şayet böyle bir proje varsa tabi. Ben olacağına inanıyorum. (s. 187)

Romanda bahsi geçen hazinenin peşine düşen kahramanların üst tabakadaki insanlardan seçildiği gözlemlenir. Muhenned, Suudi Arabistan’da nüfuzlu birisi, üniversitede hoca ve yazardır. Tahsin, eski siyasetçi; Şeyh Bender zengin ve ekonomi bilginidir. Diğerleri ise iş insanlarıdır. Bu kişilerin seçilmesindeki amacın bölgedeki halk arasında dolaşan “hazine efsanesinin” insanlarda yaptığı etkinin üst tabakadan gösterilmek istenmesidir.

İkinci konuda işlenen temalar birden fazladır. Bunları genel bir başlık altında toplamak gerekirse Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerindeki siyasal ve toplumsal problemlerin ortaya konulduğu temalar diyebiliriz. Örnek olarak: Özelde Suudi Arabistan, Ürdün ve Körfez ülkelerinde genelde Orta Doğu’da yazara ve yazılana önem verilmediği düşüncesi birkaç yerde dile getirilirken en belirgin hâli şu şekilde anlatılır.

Tahsin Fevvâz, Muhenned’e hitaben:

- Dürüstlüğün, kitapların, konferansların ve örnek kişiliğin sana ne kazandırdı? Hiçbir şey. Aksine -bunun için özür dilerim- duydum ki yayınladığın romanın sana göre maddi ve manevi kayıplar veren bir projeymiş. Haberlere göre; -işine karışmamı başla- kalemin ve ilmin sana en fazla zarar veren şeyler olduğuna emin olmaya başladın. Neden böyle? Ey efendi! Senin ve benim ülkemdeki insanlar ancak altın, mal ve servetin değerini bilirler. Bunlar ki tembeli yüceltir cahilin gücünü artırır. Yazılanlarda bir kıymet olsa da doğu vatanımızda sahibine kazandırdığı ancak şüpheli bakışlarla takip edilmek ve yalnızlıktır. Farklı şekillerdeki sıkıntıları burada söylemek istemiyorum. Yazarlar, musibetlerini ve fikirlerine karşılık nice nankörlükleri en iyi bilenlerdir. (s. 145- 146)

Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerindeki siyasal ve toplumsal problemler ikinci bölümün başlarında değinilmeye başlanır. Altıncı bölümde ise yazar, konuya direkt bu problemlerden başlar. Problemleri birçok yönüyle ortaya koyup sebep-sonuç ilkeleriyle

açıklar. Yazar, bu problemlere sebep olduğunu düşündüğü kişileri oldukça lüks bir otelde toplayıp gruplara ayırır. Sonrasında kahramanını (Muhenned) yazar ve akademisyen kimliğiyle bu grupları tek tek ziyaret ettirir. İç monolog tekniğiyle onlar hakkındaki düşüncelerini ve sebep oldukları problemleri uzun uzun okura aktarır.

Bu problemler: Maddi sıkıntılar, Batı'nın sömürü politikaları, 11 Eylül 2001 olaylarının olumsuz etkileri, aşırı gruplar, terörizm, nüfuzlu ve mevki sahibi birtakım kişilerin maddi çıkarlarından başka bir şey düşünmedikleri, İslâmî banka adı altında kandırıldıkları ve göründükleri gibi gerçek İslâm'ı temsil edemedikleridir. Yine Medya kuruluşlarını uzunca eleştiren yazar; medyanın özgür olmadığını, birilerinin çıkarına hizmet ettiğini ve bazı medya kuruluşlarının da İsrail taraftarı olup, onları tehlikeli görmediğini belirtir.

Ulusal olması için çokça desteklenen gazete, Muhenned'e karşı devamlı olumsuz bir konum benimsedi. Küresel hegemonyanın ve temel yaşam malzemelerine egemen olan azınlığın tarafını seçti. Yine, İsrail devletini ve Sam Amca ülkesi (ABD) işgal ordusunu, küçük (Filistin veya tüm Araplar) ve büyük (tüm Araplar veya Müslümanlar) milleti için tehlikeli değil diye tanımladı... (s. 182)

Sayılan problemler Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri için aynıdır. Bu problemlere sebep olanlar ise üst tabakadan kimselerin kendi çıkarları uğrunda yaptıkları yanlışlar olarak değerlendirilir. Bu kişiler oldukça farklı alanlardan kimselerdir: Siyasetçiler, danışmanlar, yazarlar, medya patronları, din adamları, spor kulüpleri yöneticileri, hukukçular, iş insanları gibi kimselerdir. Yazar, bu konuları merkeze aldığı altıncı bölümü “Seçkinler Arasında” diye isimlendirerek ironik bir yaklaşımda bulunmuştur. Yine bu kimseleri ulusal bir Fransız bankasının verdiği son derece lüks bir oteldeki kutlamada bir araya toplaması ise bu kimselerin Batı'ya hizmet ettiği mesajının direkt verilmesidir. Tüm bunların Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin ikinci yüzü olduğunu belirtir.

... Ulusal Fransız bankasının düzenlediği kutlama gecesine katılan gruplar halindeki bu topluluk bazı Körfez ülkelerinin ikinci yüzünü temsil eden kimselerdir... (s. 176)

Muhenned, okur karşısına akademisyen ve yazar kimliğiyle çıkıp, okura mesaj veren bilge adam rolünden maceracı kimliğe bürünmesi ise kahramanın kişiliğinde bir

tezatlık meydana getirmiştir. Bunu fark eden yazar bu tezatlığı kahramanın kendi anlatımıyla ortadan kaldırmak ister. Önce kendi kendine bazı sorular soran kahraman sonunda cevaba ulaşır.

Ben de mal, servet sevgisi ve efsane hazineyi bulmak için diğerleri gibi maceracı mıyım? ... (s. 229-230)

Tüm bu sorulardan sonra şu garip neticeye vardım: Ben bu tesirlerden etkilenen mizaçlılardanım. Fakat beni arkama bakmaksızın macera gemisine bindiren ve bizi gizli bir şeye ya da bir hiçe götürecek olan kaptanın maharetini ve hazine arkadaşlarının dalgalar arasındaki yolculuğunu bilmeksizin beni bu maceraya çeken daha büyük ve daha önemli bir etki var. (s. 231)

Muhenned bu önemli etkiyi uzun uzun açıklar. Türk hazinesinin cezbedici hikâyesi, Fatma'nın tek taraflı aşkı, Muhtar Beyin'in delice aşkı, Naciye'nin çektiği sıkıntılar, Fahreddin Paşa ve onunla olanların destansı mücadelesi, Feyza'nın ve Abdülhamit'in acıları, Medine halkının kendilerini ilgilendirmeyen bir savaşın arasında kalması ve hicretleri gibi olayları arkadaşlarından dinledikçe yavaş yavaş kendini bu macera içinde bulduğunu ifade eder. (s. 230-232) Romanın sonlarına doğru verilen bu bilgi bir nevi ilk konunun özeti mahiyetindedir. Muhenned'i 2006 yılından geçmişe götüren bu olaylar gözünün önünde oluyormuşçasına anlatılır.

Romanın ilk konusunun başkahramanı Muhtar Bey mühendis kimliğiyle ortaya çıkar. Onun en büyük başarısı Hicaz Demiryolu projesi inşaatıdır. Bu demiryolu, o sıralar Osmanlı Devleti için gücünü ispat etme projesi olmanın yanında böylesine devasa bir projenin zor şartlar altında başarıldığı öne çıkarılır. Hicaz Demiryolu yazar gözünde oldukça önemlidir. Roman boyunca yer yer buna değinir.

... Yaşlı hafızam beni aldatmıyorsa; Âsitâne'de (İstanbul) eski Bayındırlık Bakanı Ahmet İzzet Paşa, Şam ve kutsal toprakları birbirine bağlayan demiryolu projesini sunmuştu. Çoğu mühendis ve saraydakiler bu projenin coğrafi, güvenlik ve ekonomik sebeplerden dolayı imkânsız olduğunu sultanımıza söylemesine rağmen sen ve beraberindeki az kişi yeni projenin birçok engellerini ve tehlikelerini izale etmek ümidiyle mühendislik haritaları ve fotoğrafları üzerinde uğraştınız. (s. 23)

İlk saldırı -ne gariptir- Muhtar Bey'in en sevdiği çalışmasına doğru olur. Medine'den ayrılıp kuzeye doğru asker taşıyan trene... (s. 89)

Muhtar Bey! Senin yaptıklarının tarih mizanında az şeyler olduğunu sanmıyorum. Özellikle de birçok Müslümanın ve Arap'ın sembolü olan Hicaz Demiryolu hattıdır. Mesela ben bu kıymetli hattı istifade edenlerdenim. Onun sayesinde Halit ismi yerine Hacı Halit ismine sahip oldum elhamdülillah. (s. 157.)

Romanın üçüncü bölümü tamamen Medine müdafaasına ayrılmıştır. Savaşın başlangıcı ve bitişi başka bölümler açılmaksızın tek bölümde bitirilmiştir. Nitekim sekiz bölüme ayrılan 238 sayfalık roman içerisinde bu bölüm yetmiş yedi sayfalık bir alana sahiptir. Bir eserin roman olabilmesi için sayfa şartı getiren bazı yazar ve edebiyat kuramcıları bir tarafa bırakılacak olursa bu bölümün tek başına bir roman olduğu gözlemlenir. Nitekim bu bölüm roman sanatına dair birçok unsuru da barındırmaktadır.

Savaş sahneleri içerisinde bazılarının öne çıktığı bazılarının ise arka planda gibi bırakıldığı bazı mesajlar vardır. Bu mesajlardan süzülen ve romanın tamamına serpilerek ortak bir mesajdan da söz etmek yerinde olacaktır. Romandaki dağınık şekildeki mesajlar şunlardır:

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne isyan eden kişilerden söz edilirken "Araplar" gibi bir genellemeden sakınılır. Onlara; Lawrence'in Urbânı, İngilizlerin veya İtilaf Devletleri'nin desteklediği Araplar veya Şerif Hüseyin'in askerleri/Arapları gibi tabirler özenle seçilir. Aynı şekilde isyanın İngilizlerle iş birliği içinde gerçekleştirildiği yazar tarafından açıkça belirtilir.

... Lawrence'in Urbânı. (s. 17)

Âsiler silahlarını İngilizlerden aldılar ve aynı şekilde topları da beklemekteler. (s. 90)

İsyanın başlangıç yeri ve Şerif Hüseyin'in bu isyana lider seçilmesine yazarın yaklaşımı İtilaf Devletleri üzerinden değerlendirilir.

İtilaf Devletleri, Arap isyanının ilk kurşununu atmak için dini anlamından dolayı mekân olarak özenle Hicazı seçtiler. Daha önceden Türk valisine destek için Osmanlı tarafından emir olarak atanan Şerif Hüseyin'i de mensup olduğu şerefli soyundan dolayı seçtiler. Böylelikle isyana siyasi anlamın yanında dini bir mana da kazandırılacaktı... (s. 87)

Yazar, Şerif Hüseyin'in isyandaki amacının büyük bir Arap devleti kurmak ve tahtına da kendisinin oturmak istemesi olduğunu belirtir.

İlk başlarda Şerif Hüseyin'in amacı silahlı bir mücadele değildir. Maksudı: Hicaz, Şam, Irak ve Arap Yarımadası'nın diğer bölgelerini içine alan bir Arap ülkesinin tahtına oturma hayalini gerçekleştirmek ve bu bölgelerden Anadolu halkını çıkarmaktır. Fakat sonrasında Şerif Hüseyin, daha önce belirlenmiş haritalar üzerinde hareket eden, top ve silahlar ile mücadele eden ve İngilizlerin dâhi Subayı Lawrence'in yolundan giden birisi olur. (s. 87-88)

Yazar Osmanlı Devleti'nden bahsettiğinde çoğunlukla onun dini kimliğini ve hilafeti öne çıkarmaktadır. Osmanlı Devleti'ne bir imparatorluk olmasından ziyade hilafeti temsili ve muhafazası nazarıyla bakar. Hilafetin kaldırılmasından oldukça rahatsızdır. Roman sonunda okurda oluşacak en büyük izlenim; yazarın nazarında hilafetin önemidir.

Osmanlı İslâm Hilafeti içerden yıkılmakta iken... (s. 47)

Biz, İslâm'ın vefalı halifelerinden başka kimseye asla hizmet etmeyeceğiz. (s. 116)

... Hilafet ve saltanat nerede? Halifeler ve sadrazamları nerede? Hâdimu'l-Haremeyni's-şerîfeyn adıyla İslâm âlemine gönderilen imparatorluk fermanları nerede? Saldıran ama saldırılamayan; işgal eden fakat işgal edilemeyen büyük Türkiye nerede? (s. 204)

Roman boyunca yazarın hilafet yanlısı olduğu hissedilir. Yazar bu durumu üçüncü bölümde sebepleri ile açıklamaktadır.

O toplantıdan beri Fahri Paşa ve Muhtar Bey arasında ortak duygular oluştu. İkisinin de tam kanaati; ismen bile olsa İslâm âleminin bir arada kalması için Osmanlı Hilafeti güçlü bir dayanaktı. Bu sebeple Âsitâne'deki sultanı ve onun ifade ettiği dini sembollerini savunmak İslâm birliğini savunma fikrinden ileri geliyordu. (s. 82)

Yazar, Medine müdafaası esnasında Fahreddin Paşa'yı haklı bulur. Onun mücadelesini destan olarak adlandırır. Bir komutanda bulunması gereken tüm özellikler Fahreddin Paşa'da vardır. Çöl kaplanı adlı lakabı vurgular. Fahreddin Paşa, yazarın gözünde devletine ve İslâm'a ömrünü feda etmiş bir kişidir.

... Böylelikle daha önce İngiliz'in "Çöl kaplanı" diye adlandırdığı bu adam, hâlâ yüce Peygambere ve onun Râşit halifelerine mensup olan kılıcı kuşanmış sultanlarının hatıralarını koruyan ülkeden uzaklaştı. (s. 207)

Yazar yer yer İttihat ve Terakki yönetimini eleştirmekten geri durmamıştır. Onun yönetim biçimi ve dini teamülleri yazar tarafından sorgulanmıştır.

İkisi de (Fahreddin Paşa ve Muhtar Bey) dini ve siyasi yönelimleri şüpheli olan ve İstanbul'da sultanları kukla yapan İttihat ve Terakki tarafından dayatılan vesayeti kabullenenlerden olmadılar. (s. 82)

Romanda, yazarın önemle üzerinde durduğu bir durum da Medine halkının göç ettirilmesi meselesidir. Romanın dramatik sahnelerinden birisi de göç olayı olmuştur. Araplar arasında bu göç "seferberlik" olarak adlandırılmaktadır. Romanda bu isimle iki defa zikredilmiştir.

1917 yılının başlarından beri yapılmaya başlanan düzenli göç hareketi, ondan sonra "seferberlik" diye bilinen Türkçe bir isimle adlandırıldı. (s. 97)

... Bu arada Muhtar! Zorlu "seferberlikte" göç ettirilen Medine halkına ait altınlar ve değerli eşyalar hakkında birçok haber yayılmıştır. Kalpleri tamahkâr Arap isyanının urbânı, Medine komutanı tarafından burada veya şurada saklanan Osmanlı hazinesinin gerçek olmadığını hissetmelidir... (s. 116)

Romanda geçen "seferberlik" kelimesinin anlamı Türkçede şu şekildedir: "Bir ülkenin silahlı kuvvetlerini savaşa hazır duruma getiren, ülkenin ekonomisini, yönetimini savaş gereklerine uyacak duruma sokan hazırlık ve önlemlerin tümü. Bu durumun ilan edildiği veya savaşın sürdüğü dönem."⁸⁷

Arapçada "seferberlik" kelimesine karşılık gelen kullanım: "نفير عام" (Nefir 'âm). Anlamı: "Topluca savaşa gitmek. Savaşa hazırlık"⁸⁸ anlamlarında kullanılmaktadır.

Medine göçünün seferberlik diye adlandırılması teknik olarak yanlıştır. Medine halkının göç ettirilmesi hususu "tehçîr" kelimesi ile karşılık bulmalıydı. Nitekim gerek Araplar gerekse Türkler böyle bir durumu Arapça bir kelime olan "tehçîr" kelimesi ile

⁸⁷ TDK, "Seferberlik mad", Erişim (04 Şubat 2021): <https://sozluk.gov.tr/>

⁸⁸ Erişim (04 Şubat 2021): <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-tr/سفیرلك/>

adlandırmaktadır. Seferberlik kelimesinin kullanılma sebebi Osmanlı Devleti'nin 1914 yılında ilan ettiği “seferberlik” kelimesinden etkilenildiği ihtimali yüksek olasılıklıdır.

Son olarak şunu belirtmek gerekir ki; yazarın tarihi olaylara objektif yaklaşım gerçek tarihi bilgiler üzerinden kurgusunu oluşturduğu açıktır. Bir sonraki bölümde detaylıca ele aldığımız üzere yazar, olayları anlatırken tarihi vesikalara yer vermiş ve romanın kurgusunu tarihi yaşanmışlıkla son derece benzerlik üzerine bina etmiştir. Bu tutumu, ülkesindeki diğer yazarlarla kıyas edildiğinde tarihi roman yazarlığındaki başarısını ortaya koymaktadır. Yine bahsi geçen tarihi olaylara karşı yazarın bu objektif bakışı, birçok yazarın ve siyasi konumdaki kişilerin nesnellikten uzak, insafı terk eden, öz eleştiriden yoksun yaklaşımları karşısında onu ve eserini farklı kılmaktadır. Tüm bunlar *el-Kenzu't-Turkî* romanını edebî estetik değerinin yanında kıymetinin daha yükselmesine olanak sağlamış ve onun uluslararası mecraaya taşınmasına imkân sunmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ROMANDA ANLATILAN TARİHİ OLAYLAR

Çalışmamıza konu olan *el-Kenzu't-Turkî* romanı konusu itibariyle doğrudan tarihimizle ilgisi olması sebebiyle araştırmamızda ele almayı ve incelemeyi tercih ettik. Bundan dolayı romanda geçen olayları tarihi belgeler ve tarih kitapları ışığında karşılaştırma gereği duyduk. Hatta bu hususu konumuzun eksik kalmaması adına bir vazife bilerek titizlikle çalışmaya gayret ettik. Bu mukayeseyi yapmamızdaki hareket noktamız ise:

“Romancı, bilinen tarihî gerçeklere dayalı olarak hayal kurar, derlediği malzemeden belli bir düzenleme yapar ve bunları kendine özgü bir üslup içinde sunar. Romancı özgürce hayal kurma, kişisel tasarrufta bulunma hakkına sahiptir. Ancak bunları yaparken kesin olarak bilinen tarihi gerçeklere aykırı bir kurgulama yapamaz,”⁸⁹ tezidir.

Bununla kast ettiğimiz elbette bir roman yazarını tarihçi kimliğine büründürmek değildir. Fakat onun, tarihi bir olayı ve kişi/kişileri kullanarak kurguladığı hikâyesini oluştururken gerçekleri çarpıtma girişiminde bulunma hakkına sahip olmadığını belirtmemiz gerekir. Nasıl ki tarih biliminin belli bir disiplini varsa, bu alandan kendisine malzeme üreten roman yazarı da bu disipline saygı duymalıdır. Romanını beslediği tarihi bilgileri en azından çarpıtma veya iftira boyutlarına taşımama bilincinde olmalıdır. Edebiyat ile tarih arasındaki ilişki de bizi bu bölümü oluşturmaya sevk eden ikinci sebep olmuştur.

Romandaki olayları gerçek yaşanmışlıkla karşılaştırmadan önce konuya açıklık getirmek adına romanda anlatılan Medine müdafaasının tarihi seyrine; Fahreddin Paşa, Şerif Hüseyin ve Thomas Edward Lawrence’in de hayatlarına yer verdik.

3.1. MEDİNE MÜDAFAASI

Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim 1517 yılında merkezi Mısır olan Memlûkler Devleti’ne son verdi. Bunun üzerine Memlûkler Devleti’nin hâkimiyeti

⁸⁹ Çetin, 223.

altında olan Mekke Emiri Şerif Berekât b. Muhammed el-Hasenî henüz on iki yaşındaki oğlunu derhal Mısır'a göndererek Osmanlı hâkimiyetini tanıdığını bildirdi. Mekke'nin anahtarlarını Padişah'a arz etti. Bunun üzerine bu bölge (Hicaz) Osmanlı Devleti egemenliğine geçmiştir.⁹⁰ Osmanlı Devleti, uzun zamandan beri emirler vasıtasıyla idare edilen Hicaz Bölgesi'nde aynı geleneğini sürdürdü. Haremeyn'i (Mekke-Medine) içine alan bu bölgenin emirleri Peygamber soyundan kimselerdi. Bu emirler, kutsî soyları sebebiyle gerek bölge halkı gerekse Osmanlı Devleti tarafından itibar gördüler. Bölgedeki Türk valileri yanında idarede söz sahibiydiler. Başlıca vazifeleri hutbeleri Osmanlı sultanları adına okutmak ve daha çok bölgedeki hac işleriyle meşgul olmaktı. Osmanlı Devleti bölgede asayiş sağlaması için de Cidde ve Medine'de bir miktar asker bulundurmıştır. Zaman içerisinde birtakım sebeplerden dolayı bazı şerifleri İstanbul'a getirip devlet kademelerinde görev vermeyi de siyasetleri olarak takip etmiştir.⁹¹ Birinci Dünya Savaşı'na kadar bu emirlerden (Mekke-Medine emirleri) kaynaklı bazı bölgesel sorunlar dışında ayaklanma ve isyan gibi ciddi problemlerle karşılaşmamıştır.⁹²

Osmanlı Devleti, Almanya'nın yanında 11 Kasım 1914 yılında fiilen Birinci Dünya Savaşı'na girdi. İslâm Halifesi unvanıyla Sultan Reşat "Mukaddes Cihat" (14 Kasım 1914) çağrısında bulundu. Altı yıldır Mekke emirliğini yürütmekte olan Şerif Hüseyin'in den cihat çağrısına katılması istendi. Şerif Hüseyin bu çağrıya olumlu cevap vererek sadakatini arz edip, Hicaz Bölgesi hakkında endişe edilmemesini bildirdi. Osmanlı Devleti'nden 60.000 altın alarak 1.500 kişilik bir birlik hazırlattı. Oğullarından Ali'yi bu birliğin başına geçirip Kanal Cephesi'ne gitmek üzere kuzeye doğru yola çıkardı. Bu birlik Medine'ye ulaşınca karargâhı buraya kurdu. Şerif Hüseyin, tüm çabalara rağmen türlü bahanelerle birliğin cepheye gitmesini geçiştirdi. O, bu süreçte hem İngilizlerle pazarlık içerisinde hem de savaşın seyrini dikkatle izlemekteydi. Osmanlı Devleti birkaç yıldan beri onun hakkında olumsuz istihbaratlar almaktaydı. Şerif Hüseyin, yapılan uyarılara karşılık her seferinde sadakatini beyan etti. Cihat çağrısı karşısında oyalama taktiklerine başvurması da Osmanlı Devleti'nde endişelere

⁹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükەرreme Emirleri*, (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, 17.

⁹¹ Şerif Hüseyin de Mekke'de bulunduğu gençlik yıllarında amcası olan mevcut emirle sıkıntılar yaşamıştır. Bunun üzerine ailesiyle İstanbul'a getirilmiş ve Meclis-i Şûra azalığı vazifesi ile görevlendirilmiştir. Bkz. s. 94.

⁹² Süleyman Beyoğlu, *Medine Müdafası ve Fahreddin Paşa*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018, 11-12.

neden oldu. Fakat savaşın büyüklüğü ve genişliği sebebiyle Hicaz ile uğraşmak istenmedi. Savaş sonunda hesabı sorulmak üzere Şerif Hüseyin ile idare politikaları geliştirilmeye çalışıldı.⁹³

Şerif Hüseyin'in planladığı isyanı başlatmasına yakın bir zamanda Osmanlı Devleti durumu iyice sezdi. Suriye'de bulunan 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa'dan isyan fikrinin araştırılmasını istedi. Cemal Paşa bu araştırma görevi için o sıralar Şam'da olan Fahreddin Paşa'yı görevlendirdi. Yine isyanın vuku bulması halinde Medine Komutanı Basri Paşa'dan görevi devir alarak bu bölgede kontrolü sağlaması görevi de verildi. Bu görev için Fahreddin Paşa'nın seçilme sebebi isyan hareketlerinin bastırılmasında olan tecrübesi ve Basri Paşa ile durumu idare edip gereğini yapacakları düşüncesiydi. Cemal Paşa; Şerif Hüseyin'e Fahreddin Paşa'nın askeri görevler için Suriye'nin güney bölgelerinde teftişte bulunacağını ve dini hassasiyetinden dolayı da Medine'yi ziyaret edeceğini bildirdi. Fahreddin Paşa'nın kendisi adına hoş karşılanıp iyi ağırlanmasını istedi. Cemal Paşa, Şerif Hüseyin'in kendisi tarafından kaynaklanacak bir durumu bahane ederek isyan etmesinden hep çekinmiş, bu hususta gerekli adımları dikkatle atmaya gayret göstermişti. Bu sebeple Fahreddin Paşa'nın vazifesi hissettirilmek istenmedi. Ancak Şerif Hüseyin ve oğulları durumu anlayıp endişeye kapılmıştır.⁹⁴

29 Mayıs 1916'da birçok yetki ve gizli görevlerle Medine'ye ulaşan Fahreddin Paşa, Basri Paşa ile görüşmeler yaptı. Bölgede isyan hareketlerinin varlığından emin oldu. Zaten Basri Paşa defalarca isyan hazırlığı olduğu haberini Cemal Paşa'ya bildirmişti. Fakat pek dikkate alınmamıştı. Fahreddin Paşa, Medine'ye ulaştığında Şerif Hüseyin'in oğullarından Ali ve Faysal iki paşayı yemeğe davet etti. Basri Paşa bu yemeğin Medine'nin ele geçirilmesi için bir plan olduğunu anlamıştı. Yemekte kendilerinin alıkonulacaklarını bu sebeple davete katılmamaları gerektiğini Fahreddin Paşa'ya söyledi. Fahreddin Paşa durumu iyice anlamak ve onların dikkatini çekmemek için birkaç askerle yemeğe katıldı. Basri Paşa'nın rahatsızlığı nedeniyle katılamayacağı bildirildi. Böylece plandan haberleri olmadığı hissi uyandırıldı. Basri Paşa'nın birliklerin başında olması o gece ki planı akamete uğrattı. Fahreddin Paşa çok iyi ağırlandı. Araplar bedevi kılıç oyunları oynayıp İngilizler ile girişecekleri mücadelede

⁹³ T.C. Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi VI (Hicaz, Asir, Yemen Cepheleleri ve Libya Harekâtı 1914-1918)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1978, 145-147. (Bu esere dair atıflar ATASE kısaltması ile yapılacaktır).

⁹⁴ Beyoğlu, 91-92.

onların boyunlarını nasıl indirecekleri hakkında şiirler söylediler. Sabah olduğunda ise Şerif Ali'nin mektubu Fahreddin Paşa'ya ulaştırıldı. Mektupta; pederi tarafından mücahitlerle birlikte Mekke'ye dönmesinin istendiği, cepheye sevklerinin geri bırakıldığı ve zat-ı âlileriyle vedalaşmaya fırsat bulamadığı yazılıydı. Fahreddin Paşa durumu kontrol ettirdi. Araplardan oluşan birliklerin yerinde olmadığı anlaşıldı. Şerif Ali'nin söylediğinin aksine üç farklı yöne ayrıldıkları öğrenildi. Fahreddin Paşa telgrafla durumu Cemal Paşa'ya bildirdi. İkisi de bu hareketin beklenen isyanın başlangıcı olduğunu anlamıştı. Cemal Paşa'nın da tavsiyeleriyle Fahreddin Paşa, Medine'de komutayı eline alıp gerekli hazırlıklara başladı. Bir taraftan da bölgeye acil destekte bulunulması gerektiğini ilettiler.⁹⁵

Şerif Hüseyin, Osmanlı Devleti'ne sadık görünmeye çalışırken diğer taraftan da İngilizler ile anlaşmıştı.⁹⁶ Kızıl Deniz hattından kuzeyde Mersin'e, oradan Adana'yı içine alan bölgeden İran sınırına, bu sınırdan güneyde Basra Körfezi'ne yine Aden üssü hariç Yemen'i ve tüm Hicaz'ı içine alan toprakların kendisine verilmesi için İngilizleri ikna etmişti. 1916 yılının haziranında Şerif Hüseyin kendisini bu bölgelerde yaşayan tüm Arapların kralı olarak ilan etti. İngiltere'nin doğrudan, Fransa'nın da dolaylı desteğiyle Osmanlı Devleti'ne karşı isyan⁹⁷ Mekke'de başladı. Şerif Hüseyin bir süredir görüştüğü bazı kabilelerin desteğini aldı. İngilizlerden aldığı altınlar ile de kendisine itaat etmeyen bazı bedevileri satın aldı. Yine İngilizlerden aldığı silahlarla Cidde, Mekke ve Tâif'i kısa sürede ele geçirdi.⁹⁸

Medine civarında ise âsilerin ilk saldırısı Hicaz Demiryoluna oldu. Telgraf direkleri tahrip edildi. Medine'nin kuzey ile bağlantısı kesilmek istendi. Saldırıları üzerine hemen harekete geçen Fahreddin Paşa, isyancıları bu bölgelerden uzaklaştırıp

⁹⁵ ATASE, 172-174.

⁹⁶ ATASE, 170.

⁹⁷ İsyanın gerekçesi olarak Şerif Hüseyin'in oğlu Kral Abdullah hatıralarını kaleme aldığı eserinde şu açıklamayı yapmaktadır: "Arap demek Müslüman demektir. Eski şaşaalı günlerine kavuşmak, hakları olan hilafeti geri kazanmak onların boynuna borçtu. Büyük Kurtarıcının (Şerif Hüseyin) yanındaki ileri gelen Hicazlılarla birlikte gerçekleştirdiği, âlimlerin desteklediği ve Suriye ile Irak'ın da katıldığı son Arap Ayaklanması (1916), İslâm'ı savunmak maksadıyla yapılmış haklı bir kıyamdı. Arapların amacı, Allah tarafından kendilerine verilen bir makamı geri almaktı..." Kral Abdullah, *Biz Osmanlıya Neden İsyân Ettik*, (Çev.: Halit Özkan), (9. Baskı) Klasik Yayınları, İstanbul 2013, 16; Şerif Hüseyin de Mekke Valisi Vehip Bey ile yaptığı bir görüşmede "Osmanlı Devleti'nin hakkı hilâfete haiz olmadıklarını ve hilâfeti gasp suretiyle ele geçirdiklerini" söylemekten çekinmemiştir. Beyoğlu, 14; Yine Şerif Hüseyin isyan beyannamelerinde birçok bahane öne sürse de temelde dini sebepleri öne sürmüş ve İttihat ve Terakki hükümetini hedef almıştır. Bu beyanname için bkz. ATASE, 837-838.

⁹⁸ Beyoğlu, 104.

kontrolü eline aldı. İsyan hareketinin bölgenin tamamına yayılmasından endişe eden Osmanlı Devleti bölgede kontrolün sağlanıp, Mekke'nin derhal geri alınmasını istedi.⁹⁹ Şerif Hüseyin'i görevden azledip yerine Şerif Ali Haydar'ı tayin etti. Medine'ye gelen Şerif Ali Haydar, Şerif Hüseyin'i oldukça endişelendirdi. Şerif Ali Haydar'ın kabileleri kendine bağlama girişimleri beklenen neticeyi vermedi. Sonrasında ise yeni şerif Medine'den ayrılmak zorunda kaldı.¹⁰⁰

Fahreddin Paşa, her karşılaştklarında isyan eden Arapları ağır yenilgiye uğrattı. Medine civarını tahkim etti. Ali ve Faysal'ı birlikleriyle yok etmenin fırsatını kolladı. Ali ve Faysal birlikleri ise bir taraftan Medine'nin güneyinde birleşip Mekke'ye gelebilecek harekâtı engelleme çabasındaydı. Diğer taraftan da Medine'yi dört bir yandan kuşatıp muhasara taktığı izledi. Yer yer vur kaç saldırıları deneyip fırsat buldukça demiryolu ulaşımını kesmeye uğraştı. Tüm çabalarına rağmen kolay olacağını umdukları zaferi bir türlü elde edemediler. Şerif Hüseyin, Medine'nin bir türlü alınamamasından oldukça endişe duymaktaydı. İngilizlerden daha fazla yardım talep etti. Şerif Hüseyin'in oğulları ve onlara aldanmış bir kısım Araplar, Medine'yi bir an önce ele geçirmek için muhasarayı iyice sıkılaştırdı. Fahreddin Paşa, Medine civarında âsilere gereken karşılığı veriyordu. Ancak askeri olanakların yetersizliği sebebiyle bir türlü Mekke'yi geri alma girişiminde bulunamadı. Birçok cephede mücadele eden Osmanlı Devleti de yeterli desteği ulaştıramamaktaydı. Bölgeye desteğin ulaşmasının zorluğu ve diğer cephelerdeki durumlar göz önünde bulundurularak Medine'yi boşaltma fikri gündeme geldi. Fakat bu fikirden vazgeçildi. Hilafet açısından sıkıntılar oluşturacağı ve Fahreddin Paşa'nın da itirazı gibi bazı gerekçelerle Medine'yi savunmaya devam etme kararı alındı.¹⁰¹

İngilizlere karşı verilen mücadelede Filistin Cephesi düşmüştü. Osmanlı Devleti tüm cephelerde oldukça zor durumdaydı. Medine'ye desteğin gitgide azaldığı günler gelmişti. Tren seferleri yapılan saldırılar neticesi aksamaya başlamıştı. Muhasara sonucu erzak tükenmek üzereydi. Fahreddin Paşa, Medine'de tarım faaliyetlerini genişletmeye ve civardaki bedevilerden erzak temin etmeye çalışıyordu.¹⁰² Osmanlı Devleti'nin yardımlarıyla ayakta durabilen bölge, yardımlar azalınca oldukça

⁹⁹ Beyoğlu, 102.

¹⁰⁰ Beyoğlu, 124-130.

¹⁰¹ ATASE, 327-340.

¹⁰² Kıcımaz, 267.

zorlanmaya başlamıştı. Fahreddin Paşa, askerlerin bir kısmını merkezden gelen talep üzerine Filistin Cephesi'ne göndermişti. Medine'de kalan askerler ve halk ambargodan son derecede etkilenmiş, erzak ve tıbbi malzeme sorunu iyice büyümüştü. Savaş için gereken silah ve mühimmat da sınırlıydı. Fahreddin Paşa mevcut imkânlar gereği kuvvetleri belli merkezlerde toplayıp, tren yolu güzergâhını açık tutarak Medine'yi teslim etmeme gayretindeydi.¹⁰³

Savaşın ağır şartları ve kıtlık başlayacağını öngören Fahreddin Paşa, 1917 Mart ayında halktan 28.300 kişiyi, hasta ve hava değişikli ihtiyacı olan 2034 kişiyi, 59 subay, 863 er, bir piyade taburu, Mevlevi Sıhhiye Bölüğü'nü ve bir seyyar hastaneyi trenle Şam üzerinden Anadolu'ya naklettirdi.¹⁰⁴ Bu nakillerden önce Medine'de bulunan kutsal emanetleri ve çeşitli yerlerden Mescid-i Nebevî'ye hediye edilen kıymetli eşyaları ve yine bazı önemli eserleri büyük bir titizlikle İstanbul'a gönderdi.¹⁰⁵ Sonrasında yapılan incelemeler bu konuda oldukça hassas davranıldığını ortaya koymuştur.¹⁰⁶

Alınan bu tahliye planıyla savunmayı uzatma ve kolaylaştırma gayretinde olan gerek Osmanlı Devleti gerek Fahreddin Paşa bu planda başarılı olmuştu. Ayrıca halkın bu mücadelede Osmanlı askerlerinin çektiği sıkıntıları çekmesinin önüne geçilmişti. Yine kutsal emanetlerin ve değerli eşyaların birtakım yağmacı Arapların belki de İngilizlerin eline geçmesine mâni olunmuştu.¹⁰⁷

Bu hususta önemli bir iddia; halkın zorla göç (tehcir) ettirildiği ve gittiği yerlerde birçok zulme maruz kaldıkları iddiasıdır. Halkın zorla göç ettirildiği iddiasının aksi ispatı Fahreddin Paşa'nın bu hususta yaptığı beyannameden anlaşılmaktadır.¹⁰⁸ Yine Osmanlı Devleti, Anadolu'ya gelen Medineli ahaliyi tek tek kayıt altına aldığı, yerleştirdiği bölgelerde ev ve arazi tahsis ettiği ve bölgelere göre maaşa bağladığı resmi kayıtlarda mevcuttur.¹⁰⁹

¹⁰³ Beyoğlu, 248-254.

¹⁰⁴ Beyoğlu, 165.

¹⁰⁵ Beyoğlu, 172.

¹⁰⁶ Bu kutsal emanetler için bkz: Abdülmecid Şentürk, *Medine'nin Son Emanetleri Fahreddin Paşa'nın Yağmadan Kurtardığı Teberrükât Eşyası "Kutsal Emanetler ve Fahreddin Paşa Kitabı"*, Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul (t.y.).

¹⁰⁷ ATASE, 340; Beyoğlu, 172.

¹⁰⁸ Bu beyanname için bkz: s. 106-107.

¹⁰⁹ Beyoğlu, 187-198.

Şerif Hüseyin ve oğullarının ve dahi İngiliz casusu Lawrence'nin tüm çabaları ve taktikleri sonuçsuz kalıyordu. İsyancılar her saldırılarında bozguna uğruyor, bu durum Şerif Hüseyin'i ve İngilizleri öfkeliyordu. Bu başarısızlıkları sebebiyle bekledikleri sayıda Arap'ın isyana katılmadığı düşünülmekteydi. İsyanın tüm coğrafyaya yayılmasını isteyen İngilizler ve Şerif Hüseyin tren yolunu kapatmak için saldırıları raylara ve istasyonlara yoğunlaştırdı. Nitekim büyük oranda başarılı oldular. Kuzeyden destek neredeyse tükenmiş ve Medine'ye kıtlık hâkim olmuştu. Kumanya oldukça azaltılmış hatta Osmanlı askeri çekirge yemek zorunda kalmıştı.¹¹⁰

Yaşanan tüm zorluklara rağmen savunmadan taviz verilmedi. Fahreddin Paşa'nın, merkezden yardım talepleri sıklaştı. O sıralar Necid Bölgesi'nde söz sahibi olan Abdülaziz es-Suud ile irtibata geçip destek istedi. Fakat o, yardımdan önce Osmanlı'nın müttefikleri olan Almanya ve Avusturya'nın Necid Bölgesi'ndeki hâkimiyetini tanımaları şartını koştı. Bu cevaba oldukça öfkelenen Fahreddin Paşa; önce hizmet sonra mükâfat diye cevap verdi.¹¹¹ Böylelikle bu girişim sonuçsuz kaldı. Fahreddin Paşa, Medine'yi savunmak için elindeki imkânlardan başka çaresi olmadığını bilerek ne pahasına olursa olsun bu kutsal şehri teslim etmemekte kararlıydı. Bu tutumu isyancı Arapların ümidini iyice kırmış ve Şerif Hüseyin'in bölgede otoritesini kurmasına mâni olmuştur.¹¹²

Fahreddin Paşa için savaş artık saldırıdan çok savunma pozisyonunda devam etmekteydi. Nitekim elindeki imkânlar daha fazlasına olanak tanımıyordu. İsyancıların saldırı girişimleri her defasında püskürtülüp, onların çölün kavurucu sıcağına kaçmalarıyla son buluyordu. Fahreddin Paşa hiçbir zaman ümidini kaybetmemiş ve Medine'yi kendi kendine yetecek bir hale getirmek için uğraşmıştı. Teslim olmak yerine ölmeyi tercih ettiğini beyan ederek savaş taktiğini zaman kazanma üzerine kurguladı.¹¹³ Ne var ki Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na devam edemeyeceğini anladı. Mondros Mütarekesi (1 Kasım 1918) imzalandı. Antlaşma maddelerinde Medine'yi ilgilendiren 16. madde ise şöyledir:

¹¹⁰ Kıcıman, 180.

¹¹¹ Kıcıman, 334.

¹¹² Feridun Kandemir, *Fahreddin Paşa'nın Medine Müdafaası "Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler"*, (13. Baskı) Yağmur Yayınevi, İstanbul 2010, 151.

¹¹³ Kıcıman, 30.

“Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de, Kilikya'da, Irak'ta bulunan kuvvetlerin en yakın İtilaf kumandanı veya Arap mümessiline teslimi.”¹¹⁴

Akabinde bu karar Medine'ye de ulaştırıldı. Fahreddin Paşa bu haber karşısında adeta yıkıldı. Bir süre bu haberi gizlemeye uğraşsa da sırrı uzun sürmedi. O, tüm talimatlara rağmen Medine'yi teslim etmeye yanaşmadı. Birtakım sebepler öne sürerek Halife'nin iradesi olmadan teslim olmayacağını söyledi.¹¹⁵ Onun bu tavrı İngilizleri ve Şerif Hüseyin'i oldukça endişelendirdi. Fahreddin Paşa'nın bu tutumu İngilizler ve Osmanlı Devleti arasında diplomatik krize sebep oldu. Onu ikna için İngilizler vasıtasıyla Yüzbaşı Ziya gönderildi. Bu durum Fahreddin Paşa için sonun başlangıcıydı. Yüzbaşı Ziya'nın Medine'de serbestçe dolaşip etrafa teslim olmaları gerektiğini söylemesi kalenin içerden sarsılmasına sebep oldu. Bazı komutanlardan da savaşın sonucu gereği teslim olmalarının doğru olacağı şeklinde itirazlar yükseldi. Kaymakam Emin Bey'in kendince bazı gerekçelerle Fahreddin Paşa'ya karşı isyanı çok geçmeden bir kısım subay ve askerler tarafından destek buldu.¹¹⁶ Fahreddin Paşa'nın olayı anlaması üzerine Emin Bey, Şerif Ali'ye sığındı. İçeride huzursuzluk gitgide arttı. Teslim olmayı reddeden Fahreddin Paşa, Miralay Necip Bey ve bazı komutanların ısrarı sonucu çaresiz görevi Necip Bey'e bıraktı.¹¹⁷

Medine'nin nasıl teslim edileceği Şerif Ali'yle yapılan antlaşmayla belirlendi. Fahreddin Paşa'nın da teslim edilmesine karar verildi. Fahreddin Paşa veda için gittiği Mescid-i Nebevî'den ayrılmak istemedi. Bu durum herkesi oldukça endişelendirdi. Savunmaya devam edeceğinden korkuldu. Necip Bey, bazı subay ve erlerle Fahreddin Paşa'yı zorla tutuklayıp Şerif Ali'ye gönderdi. Fahreddin Paşa silahını ve kılıcını düşmana teslim etmek istemedi. Mescid-i Nebevî'de bulunan Hz. Fatma'nın kabri üzerine bıraktırdı.¹¹⁸ Medine zor şartlar altında boşaltılmaya başlandı. Medine'den ayrılan son kafil de 26 Şubat 1919'da Yenba'u'l-Bahr limanında bulunan İngiliz gemileriyle Hicaz'dan ayrılmıştır.¹¹⁹

¹¹⁴ Nihat Erim, *Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri I (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953, 522.

¹¹⁵ Fahreddin Paşa'nın Mondros Mütarekesi'ne rağmen teslim olmama gerekçesi için bkz: s. 92.

¹¹⁶ Emin Bey'in bazı subaylarla birlikte gizlice yaptığı toplantıda hazırladığı beyanname için bkz: Kıcıman, 357-362.

¹¹⁷ Kıcıman, 383.

¹¹⁸ Kıcıman, 398-405.

¹¹⁹ Kıcıman, 426.

Sonuç olarak; İngiliz destekli bir kısım isyancı Araplara karşı iki buçuk yıldan fazla süren destansı mücadele Medine'nin teslimi ile son bulmuştur. Ancak âsiler bu sonucu silahla elde edememiştir. Nitekim Mondros Antlaşması'na rağmen Medine zoraki teslim edilmiştir. Fahreddin Paşa ve onunla sonuna kadar mücadele edenlerin kahramanlıkları ise tarihe altın harflerle kazanmıştır. Yine Fahreddin Paşa, düşmanın bile takdir ettiği mücadelesiyle tarih sayfalarında “Çöl Kaplanı” unvanıyla anılmıştır.

3.2. FAHREDDİN PAŞA

Ömer Fahreddin Türkkan, 1868 yılında şu an Bulgaristan sınırları içerisinde bulunan Rusçuk'ta doğdu. Babası, Nizam-ı Cedid Ordusu'nda Topçubaşı Ömer Ağa'nın oğlu Mehmet Nahid Bey'dir. Annesi, Rusçuklu Fatma Âdile Hanım'dır. Âdile Hanım, Osmanlı Devleti-Macar Krallığı arasında meydana gelen Mohaç Meydan Muharebesi'nin (29 Ağustos 1526)¹²⁰ zaferle sonuçlanmasına büyük katkı sağlayan Yahyâpaşaoğlu Bâlî Bey (Balıoğulları) soyundandır.¹²¹ Fahreddin Paşa daima soyuyla övünç duymuştur.¹²²

Eğitim hayatına Rusçuk'ta başladı. Halk arasında Doksanüç Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus savaşından (1877-1888)¹²³ sonra birçok Balkan Türkü gibi ailesiyle Türkiye'ye göçe edip İstanbul'a yerleşti. Askerlik mesleğini seçmesinde bu savaş etkili olmuştur. Yarıda kalan eğitimine İstanbul'da devam etti. 1888 yılında İstanbul Harp Okulu'nu birincilikle bitirip süvari teğmeni rütbesini aldı. Sonrasında Erkân-ı Harp Mektebi'ne kayıt olup ilk yılını başarıyla bitirerek üsteğmen olarak ikinci sınıfa devam etmeye hak kazandı. Erkânı Harp Okulu'ndan başarılı bir dereceyle 1891 yılında kurmay yüzbaşı rütbesiyle mezun oldu. Eğitim hayatı boyunca çalışkanlığı, disiplinli oluşu ve efendiliğiyle öne çıkmıştır. Harp Okulu'na devam ederken bir taraftan da babasının yanında çalışan Fransız mühendislerden Fransızca ve matematik dersleri aldı.

¹²⁰ Feridun Emecen, “Mohaç Muharebesi”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 232-235.

¹²¹ Kandemir, 12-13; Beyoğlu, 47-49.

¹²² Fahreddin Paşa, Mescid-i Nebvî'de irad ettiği meşhur hutbesinde İngiliz Yüzbaşı Garland'in tehdit mektuplarına verdiği cevabı şöyle anlatmıştır: “Muhammediyim, Türküm ve Askerim. Tefâhuru sevmem fakat icbar ettiniz diye söylüyorum. Osmanlı Tarihi'nin çok iyi tanıdığı Bali Bey Oğullarıdanım.” Kıcıman, 347.

¹²³ Savaşın Doksanüç Harbi diye adlandırılmasının sebebi bu savaşın Rumî takvime göre 1293 yılında meydana gelmesidir. Tuna bölgesi ve Doğu Anadolu olmak üzere iki cephede gerçekleşen bu savaşın bedelleri Osmanlı Devleti'ne çok ağır olmuştur. Savaş sonrası Bulgaristan'da yaşayan ve sayısı yüz binlerle ifade edilen Türk, göçe zorlanmış, birçok Türk de öldürülmüştür. Mahir Aydın, “Doksanüç Harbi”, *DİA*, İstanbul 1994, IX, 498-499.

Yine onlardan fotoğrafçılığı öğrendi. Fotoğrafçılığını geliştirmek için Febüs Stüdyosuna giderek buranın sahibi Bogos Tarkulyan'dan özel dersler aldı. Fotoğrafa olan ilgisi sebebiyle gittiği her yerde fotoğraflar çekmiştir.¹²⁴

Mezun olduğu aynı yıl Erkân-ı Harbiye Dairesi İkinci Şubesi'ne atandı. 21 Temmuz 1892'de Erzincan'da 4. Ordu Erkân-ı Harbiyesi'ne kolağası rütbesiyle gönderildi. 1901'de binbaşı oldu. 1903 yılında Türk-Rus Sınırı Tahdid Komisyonu'nda (Hudud Komiserliği) üye, 1906'da da yarbay rütbesiyle başkan olarak görev yaptı. Görevi esnasında (1904) Osmanlı-Rus sınırında bulunan piyade taburuna baskın yapıp kaçan Ermeni çetelerini yakalamak için harekete geçti. Bir süvari bölüğü ile Rus sınırını geçip onları etkisiz hâle getirdi. 31 Mart askerî ayaklanması olayları ile ilgili ihbarların tetkiki komisyonunda görev yaptı. 2 Mayıs 1909'da Ayvalık'ta meydana gelen Rum ayaklanmasında Divân-ı Harb-i Örfî Başkanlığı görevini yürüttü. 1910 yılında albay rütbesiyle Tekirdağ 2. Kolordu'da kurmay başkanı oldu. 1911-1912 yıllarında Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı görev aldı. Balkan Savaşı (1912-1913) esnasında Çatalca mevkiinde Köprübaşı taarruzunda görev alarak Edirne'nin geri alınmasında önemli vazifeler icra etti.¹²⁵ 1913 yılında 7. Tümen komutanlığına, 1914'de 4. Ordu'ya bağlı 12. Kolordu kumandanlığına getirildi. 11 Kasım 1914'de Birinci Dünya Savaşı'na giren Osmanlı İmparatorluğu seferberlik ilan etti. Bunun üzerine Musul'da bulunan kolordusunu Halep'e getirdi. 12 Kasım 1914'de paşalığa terfi eden Fahreddin Paşa, Şam'da bulunan 4. Ordu Kumandan vekilliğine atandı. 1915 yılında İtilaf Devletleri'nin destekleriyle Ermeniler farklı bölgelerde isyan etti. Fahreddin Paşa, Zeytun ve Urfa isyanlarını bastırdı. Musa Dağı olayının tahkikatında ve isyan eden Ermenilerin tehcirinde önemli vazifelerde bulundu. Fahreddin Paşa'ya son derece itimat eden 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa, bu vazifelerde özellikle onun görev almasını istemiştir. Fahreddin Paşa'nın, Medine komutanlığına seçilmesinde de Cemal Paşa en etkili kişidir.¹²⁶

1916 Mayıs'ında Şerif Hüseyin'in isyan fikrinin araştırılması için Medine'ye geldi. İsyan düşüncesinin gerçek olduğunu Cemal Paşa'ya bildirdi. 1916 Haziran'ında

¹²⁴ Beyoğlu, 48.

¹²⁵ Medine Müdafaaası esnasında Mondros Mütarekesi gereği teslim olmaları gerektiğini ileri süren başta Emin Bey ve diğer subaylara Fahreddin Paşa şu cevabı verir: "Mütareke Musâlaha değildir. Balkan Harbi'nde Bulgarlar bize mütarekeyi Çatalca'da imzalatmışlardı. Fakat biz, onlara sulhu Edirne'de yaptırmıştık. Biraz daha tevekkül ve sabır edelim." Kıcıman, 370.

¹²⁶ Beyoğlu, 49; Kandemir, 13; Süleyman Yatak, "Fahreddin Paşa", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 87-89.

isyan başlaması üzerine Medine Kumandanı Basri Paşa'dan komutayı devraldı. Şerif Hüseyin'e, bir kısım Araplara ve onların destekçisi olan İngilizlere karşı destansı mücadelesini iki buçuk yıldan fazla bir süre kahramanca yerine getirdi. Mondros Mütarekesi'ne rağmen Medine'yi teslim etmeye yanaşmadı. Tüm baskı ve zorlamalara rağmen iki aydan fazla direndi. Birtakım iç sebeplerden dolayı teslim olmaktan başka çaresi kalmadı. Teslim sonrası İngiliz askerleri eşliğinde Kızıl Deniz yoluyla Mısır'a getirildi. Mondros Mütarekesi şartlarına uymamakla suçlanıp Kasru'n-Nil Kışlası'nda tutsak edildi. Yedi ay burada kaldıktan sonra Malta Adası'na sürgün edildi. Esaretine devam edilmesindeki sebep ise İngilizlerce harp suçlusu olarak suçlanmasıdır.¹²⁷ İngilizler ile varılan Londra Antlaşması (7 Mart 1921) sonucu tüm esirler serbest bırakıldı. Fahreddin Paşa 30 Nisan 1921 yılına kadar (2 yıl 33 gün) süren esaret günlerini kitap okuyarak ve çiçek yetiştirerek geçirdi. Esareti boyunca askeri üniformasını üzerinden asla çıkarmadı. Türk askeri onurunu kıracak her türlü muameleyi şiddetle reddetti.¹²⁸

Malta Adası'ndan İstanbul'a hareket eden gemiye bindi fakat İtalya'da inip Berlin'e geçti. Burada İttihat ve Terakki Fırkasının önde gelenlerinden Talat, Enver ve Cemal Paşalar ile görüştü. Enver Paşa'nın davetiyle Moskova'ya gidip Enver Paşa'nın kurucusu olduğu İslâm İhtilâl Cemiyetleri İttihadı Kongresi'ne katıldı. Oradan Batum'a sonrasında Kars'a geldi. Fakat ülkede savaş henüz bitmemişti. Uzun yıllar sonra vatanına kavuşan Fahreddin Paşa hemen vazifeye atıldı. Kazım Karabekir Paşa'nın hazırlattığı 7. Kolordu ile Sakarya Meydan Savaşı'na katılmak üzere milli mücadelede yer aldı. Sakarya'ya ulaşmadan savaş kazanılmıştır. 23 Eylül 1921 yılında Ankara'ya geldi. Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilip onun “*Sağlığında adını tarihe altın harflerle yazdıran kahraman.*” iltifatına mazhar oldu. Mustafa Kemal Paşa tarafından 23 Kasım 1921 yılında Afganistan'a Büyükelçi olarak atandı. Fahreddin Paşa 1922 Haziran'ı sonlarında Kabil'e ulaştı. Dört yıl süren bu vazifesinden sonrada çok sevdiği askerlik mesleğine tekrar döndü. 5 Şubat 1936 yılında hizmet süresi dolan Fahreddin Paşa, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından hizmetlerine karşılık çeşitli madalya, nişan ve kıdem zammı ile ödüllendirilip emekli oldu.¹²⁹

¹²⁷ İngilizlerin, Fahreddin Paşa'ya Medine müdafaası ile ilgisi olmayan isnat ettikleri suç için bkz: Kandemir, 216-219.

¹²⁸ Beyoğlu, 325-328.

¹²⁹ Beyoğlu, 328, 329, 331, 340.

Ömrünü vatana hizmet yoluna adayan kahraman komutan, askerlik hayatı boyunca cepheden cepheye koşmuş ve tüm vazifelerini başarıyla yerine getirmiştir. Şüphesiz en büyük başarısı; Şerif Hüseyin'in başlattığı isyana karşı Medine'nin müdafaasında gösterdiği üstün kahramanlık örneğidir.

Fahreddin Paşa, Erzincan'da görevde iken Ayşe Sıdika Hanımefendi ile 1900 yılında evlendi. Ayşe Sıdika Hanımefendi, Birinci Dünya Savaşı'ndaki hizmetlerinden dolayı 20 Mart 1917'de *“ikinci dereceden şefkat nişanı”* ile ödüllendirildi. Bu evliliklerinden dört çocukları oldu. Mehmet Selim (Emekli Tümgeneral), Mehmet Orhan (Emekli Tümgeneral ve eski Adalet Partisi Milletvekili), Ayhan (Yüksek Makine Mühendisi) ve Suphiye Hanımefendi'dir. Fahreddin Paşa soyadı kanunu ile *“Türkkan”* soyadını aldı. 22 Kasım 1948 yılında geçirdiği kalp krizi sonucu vefat etti. Vasiyeti üzerine İstanbul'da bulunan Rumeli Hisarı'ndaki aile kabristanına defnedildi.¹³⁰

3.3. ŞERİF HÜSEYİN

Tam künyesi eş-Şerîf Huseyn b. Alî b. Muhammed b. el-Mu'în b. 'Avn el-Hasenî el-Hâşimî'dir. Şerif Hüseyin 1854 yılında İstanbul'da doğdu. Babasının ölümü üzerine 1861'de Mekke'ye gitti. Eğitim hayatını Mekke'de tamamladı. Amcası Mekke Emiri 'Avnu'r-Refik ile anlaşmazlıkları sebebiyle Sultan II. Abdülhamit tarafından yapılan davet üzerine 1892 yılında ailesiyle İstanbul'a geldi.¹³¹ Burada Meclis-i Şûrâ azalığına görevlendirildi. İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra 1908 yılında Mekke Emirliği'ne atandı. Mekke Emirliği'ne atanmasındaki süreç ise; mevcut Mekke Emiri Şerif Ali Paşa görevden alınıp yerine 'Abdulillah Paşa vazifelendirilir. Fakat yeni emir Hicaz'a gitmeden vefat edince Şerif Hüseyin, İttihat ve Terakki Hükümeti'nin itirazlarına rağmen Mekke Emiri olarak tayin edildi. On altı yıllık İstanbul hayatı boyunca ileri gelen devlet adamlarıyla tanışma ve iç-dış siyaseti takip etme imkânları elde etti. Yine birtakım ileri gelen Araplarla İstanbul'da sık sık toplantılar yapma fırsatı buldu.¹³²

Şerif Hüseyin Mekke'ye ulaştığında bölgedeki hacıların güvenliği ile ilgili bazı problemleri halletti. Daha ilk yıllarında Mekke Valisi Fuad Paşa ile sorunlar yaşadı.

¹³⁰ Beyoğlu, 340-341; Yatak, 89.

¹³¹ Şerif Hüseyin'in oğlu Kral Abdullah İstanbul'a gelişlerini sürgün olarak niteler. Kral Abdullah, 11.

¹³² Hayru'd-Dîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm II*, (15. Baskı) Dâru'l-İlmi lil-Melâyîn, Beyrut 2002, 249; Azmi Özcan, *“Şerîf Hüseyin”*, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 585-586.

İsteği üzerine Fuad Paşa görevden alındı. Yerine Bağdat Valisi Şevket Paşa görevlendirildi. Fakat Şerif Hüseyin gönderilen valilerden devamlı rahatsız oluyordu. Türlü hilelerle onları görev yapamaz hale getirmeye çalışıyordu. Onun emirliğe atandığı günden isyana kadar geçen sekiz yıllık süreçte Mekke’de beş vali değiştirilmiştir.¹³³ Yine 1908 yılında Medine’ye ulaşan Hicaz Demiryolunun, Mekke’ye ulaşmasını engellemek için Mekke-Medine arasında hacıları taşıyan bedevileri ayaklandırdı. Maksudı ise Osmanlı Devleti’nin Mekke yönetimindeki nüfuzunun artması endişesiydi. Her fırsatta bölgedeki gücünü ve etkisini artırmaya uğraştı. 1912 yılında oğlu Abdullah’ı Mısır’a gönderdi. Abdullah, Kahire’de bulunan Britanya temsilcisi Lord Kitchener ile görüştü. Bu tarih Şerif Hüseyin’in İngilizler ile ilk teması olarak değerlendirilir. Bu süreçten sonra Osmanlı’ya sadık bir emir görüntüsü vererek isyan planını devreye soktu. Bölgede yaptığı bu faaliyetleri gösteriyor ki gizliden gizliye bağımsız bir Arap devleti kurmayı hayal ediyordu. Birinci Dünya Savaşı yaklaşmaktaydı. Osmanlı Devleti bazı şikâyetler üzerine Emiri takibe aldı. Hakkında alınan olumsuz istihbaratlar neticesinde yapılan uyarılara karşılık Şerif Hüseyin, yeminlerle sadakat beyanlarında bulundu.¹³⁴

Birinci Dünya Savaşı’nda Halife Sultan Reşat’ın cihat çağrısına oyalayıcı taktiklerle katılmadı. 1916 Haziran’ında ise isyan planını devreye soktu. İngilizlerin para, silah ve casus desteğiyle urban denilen çöl bedevileriyle Mekke’de isyanını başlattı. İsyanını meşru kılmak için İttihat ve Terakki’yi dinsizlikle suçladı. Birtakım isyancı Araplardan oluşturduğu birliklerin başına oğullarını getirdi. Mekke, Cidde ve Tâif’i kısa sürede ele geçirdi. Sonrasında yönünü kuzeye çevirdi. Medine’yi kuşattı fakat bir türlü sonuç alamadı. Yine Kanal Cephesi’nde Osmanlı ile savaşan İngilizlere destek için kuvvet gönderdi. Kendisini “Arap Beldelerinin Kralı” ilan etti. Fakat Araplardan beklediği desteği tam olarak göremedi. Amacına daha çok İngilizlerin desteğiyle ulaşma çabasına girdi. Birinci Dünya Savaşı’nın bitmesiyle Şerif Hüseyin, hayalini gerçekleştirme girişimlerine devam etti. Hicaz Hâşimî Krallığı’nı kurdu. İtilaf Devletleri ile yapılan görüşmelerde beklediği ilgiyi bulamadı. Hicaz’da etkisi gitgide zayıflamaya başladı. Oğullarından Faysal’ın Irak Kralı, Abdullah’ın da Ürdün Kralı olmasıyla etkisini iyice kaybetti. Hicazın doğusunda etkin olan Necid Emiri Abdülaziz

¹³³ Beyoğlu, 13.

¹³⁴ Beyoğlu, 13-45; Özcan, 585-586; Zirikî, 249.

es-Suud ile 1924 yılında giriştiği mücadeleyi kaybetti. Önce Ürdün Kralı olan oğlu Abdullah'ın yanına sığındı. Oradan da Kıbrıs'a gitmek zorunda kaldı. Çok geçmeden hastalanıp tekrar Amman'a döndü ve orada vefat etti. Cenazesi Kudüs'e defnedildi.¹³⁵

3.4. LAWRENCE

Taşsız Kral, İrlandalı haylaz, Arap Lawrence, sahtekâr, çöl casusu gibi birbirine zıt ve farklı isimlerle anılan Thomas Edward Lawrence, İngiltere'nin Galler bölgesinde yer alan Tremadoc kasabasında evlilik dışı çocuk olarak 1888'de dünyaya geldi. Babası İrlandalı toprak ağası olan Sir Thomas Chapman; annesi onun metresi ve kızının bakıcısı olan Sara Maden'dir. Çocukluk dönemini ve ilk eğitim hayatını Man Adası, Fransa'nın kuzey sahilinde yer alan Dinard Bölgesi gibi farklı yerlerde geçirdi. Bu durum onun farklı dil ve kültürlerle kolay aşına olmasını sağladı. 1896 yılında ailesi, eğitimi için İngiltere'de bulunan Oxford'da yerleşti.¹³⁶

Asker olmak için 1906 yılında İngiltere'de Cornwall'da topçu birliğine girdi. Sekiz ay kadar burada kaldı. Sonrasında askerliğe devam etmek istemedi. Babası askerlik tazminatını ödedikten sonra askerlikten ayrıldı. 1907 yılında Oxford Üniversitesi'ne girdi. Burada arkeolojiye ilgi duydu. 1908'de Suriye ve civarında Haçlı Askerî Mimarisi konulu bir tez yapma kararı aldı. Gerekli resmi izinleri aldı. Yine Oxford'da yaşayan Arap arkadaşı N. Udeh ve seyyah Charles Doughty'den bölgede nasıl davranması gerektiği hakkında bilgiler edindi. 1909'un haziranında Londra'dan yola çıktı ve 7 Temmuz 1909'da Beyrut'a ulaştı. Suriye ve Filistin'de bulunan birçok yeri yine Antakya ve Urfa'yı gezerek tezi ile ilgili malzemeler topladı. Bu süreç içerisinde Arapları yakından tanıma fırsatı buldu. Arapça öğrenmeye çalıştı. Bölgede yerel halk gibi davrandı. 1910 yılında İngiltere'ye döndü. Hazırladığı tez oldukça başarılı bulundu. Haçlılara olan ilgisini küçüklüğünde annesinden dinlediği şövalye hikâyeleri oluşturdu. Arkeolojiye ilgisi ise Oxford'da Arapça Profesörü olan David Samuel Margoliouth ve Ashmolean Müzesi Müdürü, Arkeolog ve İngiliz istihbaratında danışmanlık yapan D. G. Hogarth olmuştur. Özellikle Hogarth, onu kazı çalışmalarına götürmüş yine İngiliz istihbaratında görev almasını sağlamıştır.¹³⁷

¹³⁵ Özcan, 585-586; Zirikli, 249-250.

¹³⁶ Orhan Koloğlu, "Lawrence, Thomas Edward", *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 114.

¹³⁷ Koloğlu, 114.

Lawrence, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ve İngilizlerin mücadele ettiği Hicaz ve Filistin Cephelerinde faaliyetlerde bulundu. Savaşın başladığı 1914 yılında Sina Bölgesi'ne ait harita hazırlama görevini üstlendi. Aynı yıl Kahire'de İngiliz istihbaratında çalıştı. Buradaki görevi; tutsakları sorgulamak, haritalar hazırlamak ve cephelerden gelen bilgileri incelemektir. En önemli görevi ise Arapları İngilizler yanında savaşa sokmaktır.¹³⁸ Osmanlı Komutanı Halil Paşa bu sıralar Irak'ta Kûtu'l-'Amâre'de İngiliz Garnizonu'nu kuşatmıştı. Lawrence para karşılığı kuşatmanın kaldırılması için askeri bakımdan oldukça aşağı bir görevle Irak'a gönderildi. Fakat Halil Paşa ile görüşmesi başarısız oldu. Yine Irak'taki Arapları ayaklandırma faaliyetleri de sonuçsuz kaldı.¹³⁹

Lawrence'in günümüze değin ulaşan şöhreti ise Hicaz Bölgesi'nde Şerif Hüseyin isyanındaki üstlendiği görevler sebebiyledir. İngilizler bazı subaylar ve casuslarla isyana destek olmakta, yine altın ve silahlarla isyanın başarıya ulaşmasını hedeflemekteydiler. Düzensiz Arap birliklerin sevkleri ve idareleri bakımından Lawrence, Şerif'in oğullarını organize etti. İsyana başka kabilelerin katılması için ikna politikaları izledi. Saldırıların nasıl yapılacağını belirledi. Aynı zamanda İngilizler ile Şerif Hüseyin arasındaki pazarlıklara dâhil oldu. Akabe'nin alınması ve Hicaz Demiryolunun tahrip edilmesinde önemli rol oynadı. Şerif Hüseyin'in isyanında başarılı olmasında en önemli isim olarak ortaya çıktı. İsyanı kuzeye yayıp Suriye ve Filistin'de de önemli başarılar elde etti. Savaşın sona ermesi görüşmelerinde Arapların lehine girişimlerde bulunduysa da etkili olamadı.¹⁴⁰

1922 yılında albay rütbesiyle ordudan ayrıldı. Sonrasında ismini gizleyerek hava kuvvetlerinde ve tankçı birliğinde görevler aldı. 1927-1930 arası Hindistan'da görev yaptı. 1935'in Şubat'ında emekliye ayrıldı. 19 Mayıs 1935'de geçirdiği motosikletli kaza sonucu 46 yaşında hayatını kaybetti. Birtakım iddialar bu kazanın suikast olduğu yönündedir.¹⁴¹

¹³⁸ Koloğlu, 115.

¹³⁹ Mahir Küçükvatan, "İngiliz Basınında Osmanlı'nın Kut'ül-Amare Zaferi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (Journal Of Modern Turkish History Studies)*, Sayı: 26, 2013, 77.

¹⁴⁰ Salâhi R. Sonyel, *Lawrence, Haşimi Araplarını Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı Ayaklanmaları İçin Nasıl Aldattı (İngiliz Gizli Belgelerine Göre)*, Erişim (12 Kasım 2020): <https://www.ttk.gov.tr/>; Subhî el-'Umarî, *Lawrensi'l-Hakika ve'l-Ekzûbe*, (1.Baskı) Riyâd er-Reys lil-Kutubi ve'n-Neşri (London-Cyprus) Londra 1991, 48-50; Kandemir, 17.

¹⁴¹ Koloğlu, 115.

3.5. MEDİNE MÜDAFAASININ ANLATIM TEKNİĞİ VE KRİTİĞİ

Bu kısımda romanda anlatılan Medine müdafaası ile ilgili kurgulanan olayların gerçek yaşanmışlıkla ne derecede bağdaştığını ortaya koymaya çalıştık. Türk ve Arap tarihçilerinin çoğu bu konu hakkında bir birlerine son derece zıt yaklaşımlarda bulundukları görülmektedir.¹⁴² Yine tarihi roman yazarları da bu konuda oldukça farklı yaklaşım içerisinde olmuşlardır.¹⁴³ Biz de aynı konuda akademisyen, yazar ve Suudi bir prens olan Seyfulislâm'ın olaylara yaklaşımını ele aldık. Bunu yaparken romandan alıntılar yapıp mukayese için ilgili Türkçe, Arapça ve İngilizce kaynakları esas aldık. Yine romanda geçen belge niteliğindeki bilgilerin asıllarına yer verdik. Bilgileri sıralamadaki metodumuzda ise yazarın romanında takip ettiği sırayı dikkate almanın faydalı olacağını düşündük.

Romanın hikâyesi savaş ile başlatılmıştır. Hikâyenin kurgusu oluşturulurken isyancıların kim oldukları hemen açıklanmıştır. Ayrıca aşağıda açıklanacağı üzere bu kişilerin tamahkâr yönü yazar tarafından öne çıkarılmıştır.

Muhtar Bey; kafası karışık, ruhu incinmiş ve gözleri yaşlı bir şekilde trenin geçmekte olduğu istasyona önceki gece yapılan saldırının bıraktığı tahribata bakmaktaydı. Yolcular da Şerif Hüseyin b. Ali'nin Türklere ve yıkılmakta olan hilâfetlerine karşı bir yıldan az bir zaman önce yaktığı isyan ateşine yardım ettiklerini iddia eden -onlar, gözleri ve simaları kendilerinden tamamen farklı kişilerden altınlar olarak- Lawrence'in Urbân (çöl bedevileri)'ının yaptığı bu şiddete şahit olmaktaydılar. (s. 17-18)

Burada gözleri ve simaları farklı olanlardan kast edilen özelde Lawrence genelde ise İngilizlerdir. Bahsedilen altınlar ise; Şerif Hüseyin başlattığı isyanın maddi giderleri ve Arapların (özellikle de urbân denilen çöl bedevilerinin) desteğini almak için kullandığı yüklü miktardaki İngiliz altınlarıdır.¹⁴⁴ Konu hakkında Steiner, *Inside Pan-Arabia* adlı eserinde İngilizlerin ajanları aracılığıyla Arap şeyhlerine çanta çanta altın

¹⁴² Buna örnek: Süleyman Beyoğlu, *Medine Müdafaası ve Fahreddin Paşa*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018 ve Emîn Sa'îd, *es-Sevretu'l-Arabiyyetu'l-Kubrâ I*, Mektebetu Medbûlâ, Kahire (t.y.).

¹⁴³ Buna örnek: İsmail Bilgin, *Medine Müdafaası*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013 ve Makbûl el-'Ulvi, *Seferberlik*, Dâru's-Sâkî, Beyrut 2019.

¹⁴⁴ M. Metin Hülâgü, "İngilizlerin Hicaz İsyanına Maddi Yardımları", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı 6, 1995, 148-153.

dağıttıkları bilgisini açıkça ifade eder.¹⁴⁵ Yazar, çöl bedevilerinin isyana katılma sebeplerinin İngiliz altınları karşılığında olduğunu daha en başından belirtmiştir. Böylelikle onların tamahkâr yönlerini ortaya koymuştur. Roman boyunca da bu yönlerini yer yer öne çıkarmıştır. İsyân eden kimseleri Lawrence'ın Urbânı diye nitelemiş böylelikle hem Araplar gibi genel tabirden sakınmış hem de İngiliz casusu Lawrence'nın isyandaki rolünü belirtmiştir. Öyle ki romandan alıntı yaptığımız on yedinci sayfada yani romanın hikâyesinin başladığı ilk sayfada Lawrence'ın kısaca hayatına da yer vermiş, dipnotta yer verdiği bu bilgide onu, İngiliz casusu olarak nitelendirmiştir.

Yazar, üçüncü bölümün başlarında Fahreddin Paşa'nın Medine'yi âsilere teslim etmeyi ısrarla reddettiği bilgilerine değinir. Sonrasında Mondros Mütarekesi gereği Ahmet İzzet Paşa'nın Asîr Kumandanı Muhiddin Paşa ve Medine Kumandanı Fahreddin Paşa'ya İngilizler vasıtasıyla gönderdiği teslim telgrafına yer verir. Yazar bu telgrafi Arapçaya tercüme ederek romanında yer vermiştir.

Medine Kumandanı Ferik Fahreddin Paşa'ya

Asîr Kumandanı Mirliya Muhiddin Paşa'ya

Akılları hayrette bırakan mücadelenizle din ve şeref yolunda kurbanlar vermenizden sonra müttefiklerimiz savaşı kaybetti. Osmanlı Devleti de İtilaf Devletleri ile ateşkes antlaşması imzaladı. Bu antlaşmanın maddelerinden birinin şartı: Hicaz, Asîr ve Yemen'de bulunan Osmanlı kuvvetlerinin en yakın İtilaf askerleri komutanına teslim olmalarıdır.

Askerlik onurunu koruyarak senelerce direndiniz. Elbette farkındasınızdır ki bu hükme razı olmak ancak vatan sevgisinden kaynaklanan bir durumdur ve vatani (ana vatani) kesin yok oluştan kurtarma isteğidir. Birçok kurban verdiniz. Düşmanlarınızın bile takdirini kazanan yiğitlik örneği gösterdiniz. Ben kesinlikle inanıyorum ki sizler bu ağır yükü askeri soğukkanlılıkla ve itaatle taşıyacaksınız. Sizlerden ricam, İngilizlerin göstermekten kaçınmayacağı hüsnü niyetlerinden emin olmanızdır. Yüce ve Kudretli

¹⁴⁵ M. J. Steiner, *Inside Pan-Arabia*, Chicago 1947, 53.

Allah'tan dileğim en kısa zamanda aziz vatan toprağına sağ salim dönmenizdir. Hepinize selâm ediyorum. (s. 57-58)

Sadrazam ve Harbiye Nazırı

Ahmet İzzet

Telgrafın asıl metni ise şu şekildedir:

“Medine Kumandanı Ferik Fahreddin Paşa’ya

Asîr Kumandanı Mirliva Muhiddin Paşa’ya

Dört seneden ziyade din ve namus uğrunda muhayyerilukul fedakârlıklar ibrazından sonra manzumei ittifakiyemizin mağlup ve bittabi hezimete giriftar olması Devleti Osmaniyemizi Düveli İtilâfiye ile mütarekeye icbar etti. Mütareke namenin bir maddesinde Hicaz ve Asîr ve Yemen’de bulunan Osmanlı kıtaat garnizonlarının en yakın İtilâf kumandanına teslimi meşruttur. Vazifei namusunu senelerden beri ifa etmiş olan siz asker arkadaşlarımın hakkında bu hükmü elime razı göstermenin ancak madevi vatani mevti muhakkaktan kurtarmak gibi bir hissi vatanperveriden münbais olduğu elbette takdir buyurulur. Hasımlarımızın bile hayret ve takdirini celbeden fedakârı azimeyi bu ağır yüke kemali metanet ve itaat ile tahammül ederek tetviç edeceğinizden eminim. Hakkımızda olan hayırhavahi ibrazından hali kalmayan İngiltere Devleti fehimesinin hissiyatı âlicenebane ve halisanesinden emin olmanızı rica ankarip vatani azize salimen avdetinizi lütfü haktan temenni eder ve cümlelizin gözlerinizden öperim.”¹⁴⁶

Sadrazam ve Harbiye Nazırı

Ahmet İzzet

Bu telgrafın akabinde Medine’nin savunulmasının artık anlamsız olduğunu söyleyen bazı subaylara, Fahreddin Paşa’nın verdiği cevaba yer verilmiştir:

Silah arkadaşlarım ve din kardeşlerim!

¹⁴⁶ ATASE, 909.

Mücadele ettiğimiz bedevilere teslim mi olalım? İki buçuk yıldan beri savaştığımız şu adamlara bir bakın, onlar kaçarken bile hiçbir zaman yaralılarını ve ölülerini arkalarında bırakmadılar.

Keder ve hüznün pençelerine mi düşelim? Gidelim mi? Zavallı hastalarımızı bırakıp nereye gidelim? Onları kime emanet edelim? Buraya beraber gelmedik mi? Öyleyse onlarla dönmemiz gerekmez mi?

Onlarla uzun zaman bir sofradan yemek yedik ve bir hendekte savaştık. Şimdi onlardan nasıl ayrılalım ve sıtma hastalığıyla yanar hâldeyken onları nasıl terk edelim? Humma hastalığı sebebiyle ölen emanetlerimize karşı aklanmadan nereye kaçalım? Allah dünyada karşılaşmamızı yazmadıysa bile ahirette yüz yüze karşılaşmayacak mıyız?

Ey arkadaşlar!

Çekilmek ve esir olmak bize bir şey sağlamaz. Sözümüzden dönmeyelim, birliğimizi bozmayalım. Yoksa hepimiz rezil rüsva olacağız. Omuz omuza verip direnelim. İşte kumanyamız arttı, telsizler şu an çalışıyor, cevabı bekleyelim! Birkaç yıl savaştık ve direndik birkaç gün daha sabrederim. Muhakkak ki Allah sabredenlerle beraberdir. (s. 59-60)

Romanda anlatılan bu hitap aynen vuku bulmuştur. Yukarıda romandan tercümesini verdiğimiz metnin aslı ise şu şekildedir:

“Silah arkadaşlarımız ve din kardeşlerimiz!

Karşımızdaki bedevilerden utanalım! İki buçuk senedir boğaz boğaza harp ettiğimiz şu adamları görün! Hiçbir zaman hatta kaçarken bile ne yaralılarını ve ne de ölülerini bile arkalarında bırakmamışlardır.

Yalnız can kaygusuna mı düşeceğiz? Biçâre hastalarımızı bırakıp nereye gidiyoruz? Onları kime emanet ediyoruz? Buraya hep beraber gelmedik mi? Yine hep birlikte gitmek gerekmez mi?

Bunca zaman bir karavanadan yemek yedik. Omuz omuza bir siperde harbettik. Şimdi onları sıtma ateşi içerisinde nasıl terk ediyoruz? Humma ile kendilerini kaybeden bu zavallılarla helâllaşmaksızın nereye kaçıyoruz. Dünyada nasip olmazsa bile yarın âhirette onlarla yüz yüze gelmeyecek miyiz?

Arkadaşlar! Parça parça çekilip gitmek, esir olmak hiçbir şey temin etmez. Aynı ayrı hepimiz zelil ve sefil oluruz. Birbirimize sokulalım ve anlaşalım. İşte istihkakımız da arttı. Telsizle muhabere edilmekte ve cevap beklenilmektedir.

Dört-beş sene harbeden bizler, dört-beş hafta sabrederim. Cenab-ı Hak sabredenlerle beraberdir.”¹⁴⁷

Necip Bey ve bazı subaylar tarafından Fahreddin Paşa görevinden azledilir. Fahreddin Paşa da orduda isyan çıkmaması için görevi Necip Bey’e bıraktığını söylediği bir veda bildirisinde bulunur. Yazar bu bildiriye romanında aynı şekilde yer verir.

Sağlık durumum sebebiyle 58. Fırka Kumandanı Miralay Necip Bey’i yerime tayin ettim. Yarın Bi’ri Dervîş’e hareket edeceğim. Tarafımdan meydana gelmiş olabilecek hatadan dolayı herkesten af diliyorum. (s. 64)

Bu veda bildirisinin asıl metni ise şu şekildedir:

“Ahvâl-i sıhhiyem sebebiyle 58. Fırka Kumandanı Miralay Necip Bey’i tevkil ettim. Yarın Bir-i Dervîş’e hareket edeceğim. Hakkınızı helal ediniz.”¹⁴⁸

İtilaf Devletleri, Arap isyanının ilk kurşununu atmak için dini simgesinden dolayı özenle Hicaz’ı seçtiler. Yine, Osmanlı Devleti’nin Türk valisi yanına destek için tayin ettiği Şerif Hüseyin’i seçtiler. Çünkü onun mensubu olduğu şerefli soyu isyana siyasi amacın yanında dini bir amaç katacaktır. Dünyanın o zaman ki efendilerinin başında da sonunda da isteği buydu. (s. 87)

Yazar, Şerif Hüseyin’in İngilizler tarafından isyana lider olarak seçilmesini dini kimliği sebebiyle olduğunu söyler. Nitekim Şerif Hüseyin yayınladığı isyan bildirilerinde bazı gerekçelerle beraber daha çok İttihat ve Terakki hükümetinin dinsiz olduğunu öne sürerek, isyanı dini gerekçeler üzerine bina etmek istemiştir.¹⁴⁹ İngiltere’nin Mısır Valisi Henry Mc Mahon ve Şerif Hüseyin’in meşhur yazışmalarında

¹⁴⁷ Kıcıman, 374-375.

¹⁴⁸ Kıcıman, 383.

¹⁴⁹ Şerif Hüseyin’in isyan bildirileri bkz: Kıcıman, 46-50, 62-65. Arapça metinleri için bkz: Emîn Sa’îd, *es-Sevretu l-Arabîyyetu l-Kubrâ I*, Mektebetu Medbûlâ, Kahire t.y, 280-283.

Mc Mahon, Şerif Hüseyin'in dini sıfatlarını hep öne çıkarmış, hilafetin yeniden Arapların eline geçmesini istediklerini açıkça belirtmiştir.¹⁵⁰

İlk başlarda Şerif Hüseyin'in amacı silahlı bir mücadele değildir. Maksudı; Hicaz, Şam, Irak ve Arap Yarımadası'nın diğer bölgelerini içine alan bir Arap ülkesinin tahtına oturma hayalini gerçekleştirmek ve bu bölgelerden Anadolu halkını çıkarmaktır. Fakat sonrasında Şerif Hüseyin, daha önce belirlenmiş haritalar üzerinde hareket eden, top ve silahlar ile mücadele eden ve İngilizlerin dâhi Subayı Lawrence'in yolundan giden birisi olur. (s. 87-88)

Şerif Hüseyin, yazarın belirttiği bölgelerde hâkimiyetinin tanınması için uzun süre İngilizlerle pazarlık içinde olmuştur. Hatta bu sınır kuzeyde Şam bölgesini aşp Mersin, Adana ve Urfa hattı üzerinden İran sınırına kadar ulaşan bölgeyi de kapsamaktadır.¹⁵¹ *İlk başlarda Şerif Hüseyin'in amacı silahlı bir mücadele değildir* cümlesi ise olayların doğasına ve seyrine aykırı düşmektedir. Nitekim İmparatorluğa karşı bir isyanın silahsız olmasını düşünmek ihtimali bile işin doğası gereği muhaldir. Zaten Şerif Hüseyin isyandan önceki yazışmalarında defalarca İngilizlerden silah yardımı talep etmiştir. İngilizler de gereken her türlü yardımı sağlama gayretinde olmuştur.¹⁵² İngiliz Ajanı Lawrence ile ilgili yazarın verdiği bilgiyse katidir. Zaten o, Şerif Hüseyin isyanının mimarı olarak tarihe geçmiştir.¹⁵³

Savaşın başladığı yılın ertesi senesi 1917'nin şubat ve mart aylarında savaşın şeklinde ve sembolünde gelişmeler oldu. İşaret edilen tarihte gökyüzü İngiliz uçaklarının uzun süre uçuşuna şahit oldu. Ardından yoğun bombardımanda bulunan bu uçaklar saatler sonra dönüp birçok mana taşıyan tavırla ve meydan okurcasına Mescid-i Nebvî üzerinden geçtikten sonra bombaladıkları yerlerin üzerinden uçup gittiler. (s. 92)

¹⁵⁰ Necde Fethî Safve, *el-Cezîretu'l-'Arabiyye fî Vesâ'îğî'l-Birîtâniyye I (Necd ve Hicâz)*, (1 Baskı) Dâru's- Sâkî, Londra 1996, 525; Şerif Hüseyin isyanında İngilizlerin emelleri hakkında detaylı bilgi için bkz: Beyoğlu, 39-45.

¹⁵¹ Necde Fethî Safve, 534; Beyoğlu, 42-43.

¹⁵² Beyoğlu, 45.

¹⁵³ Lawrence'nin isyandaki rolü için bkz: s. 97.

İngiliz uçakları, Şerif Hüseyin'in talebi üzerine isyana destek vermiştir. Şerif Hüseyin'in, İngilizlerden uçak istediği bir telgrafın ilk satırları şöyledir:

“Temsilci ekselanslarının ziyareti bize çok faydalı oldu. Uçak isteğimiz şiddetli bir ihtiyacın giderilmesi içindir. Uçakların güneydeki askerlerimize eşlik etmesi hiçbir şekilde mümkün değilse şayet, öyle ise uçakların ihtiyacını hafifletecek başka sebeplere başvurmamız için bize hızlı bir şekilde yardım etmenizi rica ederim...”¹⁵⁴

İngilizler bu isteğe bir müddet sonra olumlu cevap vermiştir. Zaman zaman da bu uçaklar Medine'yi bombalamıştır.¹⁵⁵ Yazarın burada nazara vermek istediği, Harem-i Şerife Müslüman olmayan İngilizlerin girmesi savaşın anlamını değiştirmiştir. Yazarın, görünüşte dini gerekçelerle başlayan isyanın geldiği durumu ve hakikatte isyanın din namına olmadığını vurgulamak istediği anlaşılır. Uçak olayının meydana geliş şekli ise şu şekildedir:

“5 Mart sabahı (1917) İslâm tarihinde ilk defa olmak üzere bir İngiliz tayyaresi Medine-i Münevvere üzerinde uçtu. Fakat Kubbe-i Hadra üzerine yaklaşmaya vakit bulamadı. Çünkü derhal bir Osmanlı tayyaresiyle karşılaşmaya mecbur oldu...”¹⁵⁶

Medine'nin boşaltılması olayına değinen yazar, konu hakkında ön bilgiler verdikten sonra Fahreddin Paşa'nın konuyla ilgili beyannamesine yer vermiştir.

Zor zamanlardan bir zaman, Osmanlı Merkezi Askeri komutanları bölgenin zorluğu, Medine etrafındaki kuvvetlerle diğer sıkıntılı cephelere destek olmak için tüm Osmanlı askerlerini geri çekip Medine'yi boşatmayı düşündüler. Fakat askeri açıdan zaaf ve acz göstergesi olan bu geri çekilme gerçekleşmedi. Çünkü Medine'deki ısrarcı komutan Fahreddin Paşa esasen böyle bir fikri düşünmeyi bile reddetti. Bunun yerine herkesin bilmesi için bir duyuru yayınladı. Bilindik askeri çabalarının yanında sanki bu mücadele şahsi mücadelesi gibi beyanında şunları söylüyordu:

İslâm şeriatını tatbik etmek için Hüseyin'in oğulları Zeyd, Faysal ve Abdullah'tan silahlarını bırakıp ve yaptıkları cinayetlerden tövbe etmelerini istedim. Fakat bunun karşılığında aldığım cevap sadece top atışları, Medine demiryolunun raylarını kesmek,

¹⁵⁴ Emîn Sa'îd, 203.

¹⁵⁵ Beyoğlu, 265.

¹⁵⁶ Kıcıman, 83.

Medine'yi isteyerek veya zorla teslim almak hedefiyle açlık başlaması için Medine'ye yiyecek sokmak isteyen Araplara mâni olmak olmuştur.

Fakat ey insanlar!

Biliniz ki hilafetin göz bebeği olan Medine-i Münevvere'yi cesur askerlerim son damla kan, son asker ve son kurşun kalıncaya kadar savunmakla sorumludurlar. Mescid-i Nebvî'nin yeşil kubbesinden ve minaresinden Osmanlı'nın asil ve kırmızı bayrağı asla inmeyecektir.

Bu âsiler İngilizlere yaltaklık için dünya savaşına karıştılar. Bu isyancıların İngiliz bayraklı uçakları bir defasında şerefli Mescid-i Nebvî üzerinde uçtular. Bu âsiler Medine'nin surlarını yıkmaktan bir gün bile kaçınmadılar. Mustafa (sav)'nın kabrine doğru toplar attılar. Muhtemeldir ki aciz kalmamız ve yaşamın zorlaşması için en-Nevâsî ve çevreyle iletişimimizi keseceklerdir. Bu sebeple âsilere ve hedeflerine mâni olmak için Allah'ın yardımıyla Medine'yi savunacağız. Fakat üzülererek şu bildiriği paylaşmak zorundayım.

Bizimle birlikte çalışanlar ve mukadderatımıza kendi rızasıyla ortak olanlar Medine'de kalabilirler. Şu şartla ki bir yıl boyunca benden yiyecek istemesinler. Bunlar dışındakilerin ilkbaharın sonuna kadar istedikleri yere gitmeleri gerekmektedir. Çünkü savaş sebebi ile olması muhtemel büyük destanın zorluklarına veya aynı şekilde açlığa maruz kalmasınlar. (s. 93-94)

İmza

Hicaz Kuvve-i Seferiye Kumandanı

Fahreddin

20.03.1335 h. – 12.04.1917 m.

İlk paragrafta bahsi geçen Medine'yi boşaltma hadisesi sebepleriyle beraber 1917 yılının başlarında gündeme gelmiştir. Fakat Fahreddin Paşa'nın cevabı doğrudan bir ret değildir. Askeri teamüller çerçevesinde davranıp kendisine iletilen boşaltma planına alternatif bir plan oluşturup bir kısım askerle birlikte Medine'yi savunmak istemiştir. Bu tutumu üzerine görevden alınmak istense de bu yapılmamış ve Medine'de bazı

gerekçelerle tamamen boşaltılmamıştır.¹⁵⁷ Bu olay üzerine Fahreddin Paşa'nın beyanname yayınlaması hadisesi ise Medine'nin boşaltılacağını duyan ve galip olduğunu zanneden Şerif Ali Medine'nin, Şerif Zeyd de Bi'ru'l-Mâşî'nin Fahreddin Paşa'dan kayıtsız şartsız teslimini istemeleri üzerine yapılmıştır. Bu beyannamenin asıl metni şöyledir:

“Ben, bu ikisinin (Şerif Ali ve Zeyd) suretindeki imzalarına bakarak, İslâmiyet nokta-i nazarından farz olduğu veçhile terk-i silah etmelerini, Hükûmetin südde-i seniyesine yüz göz sürerek şimdiye kadar yaptıkları harekât-ı cinâiyeden tövbe ve istiğfar etmelerini ve vahhâbîlerden ibret alarak iman ve nikâhlarını yenilemelerini ve Padişah Halifemiz olan Sultan Reşat Han efendimiz Hazretlerine arz-ı dehâlet etmelerini teklif ettim. Benim bu teklifime karşı dört top atarak cevap verdiler. İngiliz altınlarına mukabil İslâm kanı dökmekten zevk alan Hüseyin oğlu Faysal işittiğine göre el-Vecih'den gelerek Medine demiryolunu keserek kuzeyden gelecek kuvvetlere karşı duracakmış. Abdullah da el-‘Âsi'den gelerek hattı kesip Medine'ye karşı çıkacakmış. Medine'nin kuzey ile yegâne muvasala hattı olan demiryolunu iki yerinden kesildikten sonra Araplar Medine'ye erzak ithalinden menedilecekmiş. Ve ondan sonra Ali ile Zeyd'in kuvvetleri ya cebren Medine'yi alacaklar veyahut açlık neticesi olarak Medine'yi teslim olmaya mecbur edeceklermiş.

Ey nâs!

Malumunuz olsun ki, şecî ve kahraman askerlerim bütün İslâm'ın teyid-i manevisiyle Hilâfetin göz bebeği olan Medine'yi son fişegine, son damla kanına, son neferine kadar muhafaza ve müdafaaya memurdur. Buna askerce, Müslümanca azm-ü cezm etmiştir. Bu asker Medine'nin enkazı altında ve nihayet Ravza-i Mutahhara'nın yeşil türbesi altında kan ve ateşten mensuc kızıl bir kefenle gömülmedikçe Medine-i Münevvere Kalesi'nin burçlarından ve nihayet Mescid-i Saadet minarelerinden ve yeşil kubbesinden Osmanlılığın Al Bayrağı alınmayacaktır.

Ey nâs!

Bu Harb-i Umûmî'de birtakım âmâl-i hasisiye teb'an metbû-u mufahhamına karşı İngilizler'in yaltakçılığına tenezzül eden bu âsiler, bu kere İngiliz Bayrağını hâmil bir tayyareyi Mescid-i Saadet üzerinde dolaştırdığı gibi, bir gün Medine surlarına sokulup

¹⁵⁷ ATASE, 327-342.

Peygambere karşı top atmaktan da utanmayacağından, etraf ile muvasalatımızı keserek bizi ziyk-ı mâişetle tacize çalışmaları muhtemel olduğundan âsilerin makâsıd-ı mel'unânelerine Cenab-ı Hakk'ın avn-ü ve Peygamber-i Zîşan'ın imdadı ruhaniyetiyle ilânihaye muhafaza ve müdafaa etmek için berveçhi âti teklifte bulunmağa maatteessüf mecbur oldum.

Bizimle bir arada çalışarak mukadderatımıza gönül rızasıyla iştirak edecek olanlar bir sene müddet benden erzak istememek şartıyla Medine'de kalabilirler. Bunlardan gayrısı Medine'den gerek harb, gerek kaht sebebiyle muhtemel-ü vuku bir melhame-i kübra'nın avâkıbına mâruz kalmamak için şehr-i nisan nihayetine kadar arzu ettikleri mevkie gitmelidirler.”¹⁵⁸

Hicaz Kuvve-i Seferiye Kumandanı

Fahreddin

Romandan alıntı yapılan kısmın son paragrafında anlatılan sivil halkın Fahreddin Paşa tarafından yapılan duyuru sonrası dilediği yere gitme hadisesi 1917 yılının mart ayında başlamıştır. Medine halkının çoğunluğu peyderpey o sıralar daha güvenli olan Şam civarına ve Türkiye'ye tren yoluyla taşınmıştır.¹⁵⁹

Medine'de açlığın ulaştığı dereceyi göstermek isteyen yazar, gerçek bir olayı dile getirir şöyle ki:

O korkulu ortamda, Medine etrafında bir grup insanla yaşayan Habeşli bir adam hakkında kimilerinin teyit ettiği kimilerinin de gördüm dediği bazı iddialar yayıldı. Onun; kabirleri açıp sabah defnedilen bir kadının cesedini çıkartıp, sonrasında parçalayıp torbaya koyduğu, tencereye boşaltıp pişirdiği ve pazarda aç insanlara sattığı akşam polis tarafından yakalandıktan sonra anlaşıldı. (s. 97-98)

Olayın aslı ise şu şekildedir:

“23 Ocakta gayet garip bir vak'a haberi aldık. Medine etrafındaki teneke kulübelerde oturan siyah tekruriler (Habeşistan'dan gelmiş bir kabile) den bir adam, yeni defnolunmuş bir kadın cenazesini çıkararak kollarını, butlarını parça parça bir

¹⁵⁸ Kıcıman, 91-93.

¹⁵⁹ Kıcıman, 93.

çuvala koymuş ve kulübesine getirirken devriyeler tarafından yakalanmış ve yapılan tahkikat neticesinde açlıktan buna mecbur olduğunu ve hatta tencere tencere pişirip çarşıda sattığını itiraf etmiş.”¹⁶⁰

1918 yılının ortasından sonra Medine halkı ve asker arasında açlık ve hastalık yayıldı. Her aileye veya bir miktar asker gruba 100 gr. un, şeker yerine 100 gr. hurma, 30 gr. et, 20 gr. tuz tahsis edilebilmiştir. Hayvanlara gelince onlara verecek bir şey kalmamıştır. Bu sebeple (hayvanların açlıktan ölmesiyle) Hicaz Topçu Savunma Birlikleri operasyon ve manevra kabiliyetini kaybedecektir. (s. 109)

Medine’de askerin en çok sıkıntı duyduğu durum açlıkla mücadele olmuştur. Yukarıda verilen kumanya miktarı gelişi güzel yazılmış olsa da açlığın geldiği boyutu göstermesi açısından önemlidir. Nitekim böyle bir bilgide rakamlardan ziyade önemli olan işaret ettiği manadır.¹⁶¹

Yine açlıkla ilgili olup ve son derece meşhur olmuş hatta mücadelenin sembolü haline gelmiş çekirge hadisesi yazar tarafından şöyle anlatılır:

Gelen aylarla birlikte şiddetli açlık herkesi sardı. Öyle ki insanlar kalori ihtiyacını karşılamak için çekirge yediler. Bu, Fahreddin Paşa’nın emriydi. Tadı serçeye benzeyen bu hayvanı Fahreddin Paşa’nın yemekten lezzet aldığı, komutanlarını örnek almak isteyenler için böyle yapmalarında bir sakınca olmadığı açıklandı. (s. 109)

Medine Bölgesi ara sıra çekirge istilasına uğruyordu. Araplar bunları toplama gayretinde iken Osmanlı ordusu ziraat alanlarına verdiği zarar dolayısıyla çekirgeleri telef etmek için uğraşıyordu. Zaman sonra Medine’nin dört bir yanla ulaşımı kesildi. Osmanlı Devleti bu bölgeye yardım eli uzatamaz oldu. Yiyecekler de gitgide tükenmekteydi. Fahreddin Paşa, o günlerde yaşanan çekirge istilasını üzerine durumu tetkik ettirip çekirge hakkında bilgi aldı. 7 Haziran 1918 günü Fahreddin Paşa konuyla ilgili uzunca bir beyanname yayınladı. Bu beyannamede; sağlık ve dini açılardan incelenen çekirgenin yenmesinde bir sakıncanın aksine onlarca faydasının olduğunu

¹⁶⁰ Kıcıman, 119.

¹⁶¹ 1918 yılı şubat ayı başlarında her bir askere tahsis edilen günlük kumanya miktarı için bkz: Beyoğlu, 254.

bildirildi. Yine çekirge yenmesinin sünnet olduğu, birçok hastalığa iyi geldiği ve nasıl pişirileceği gibi malumatlar detaylı bir şekilde anlatıldı. Bununla da yetinmeyen Fahreddin Paşa, kendisinin subaylara, subayların da askerlere örnek olması için akşam yemeğinde subaylarla beraber çekirge yemiştir.¹⁶²

Yine açlıkla ilgilidir. Âsilerin başvurduğu yıldırma yöntemlerinde sınır tanımadığına dair bir örnek:

... Âsiler tüm bunlarla yetinmediler. Askerlerin direncini kırmak için yiyecekleri özellikle de ekmekleri zehirlemeye başladılar. (s. 110.)

Olayın aslına gelince; 23 Temmuz 1918’de meydana gelen zehirli ekmek olayına ilişkin bir bildiri yayınlanır. Bu bildiri şu şekildedir:

“Buvâta civarında âsiler tarafından bırakılmış bir ekmek bulundu. Muayene neticesinde zehirli olduğu ve kükürt gibi yandığı görülmüştür. Başka taraflarda da böyle ekmeklerin atılmış olması ihtimaline karşı müteyakkız bulunulmasını ve askerlere lüzumlu tenbihlerin icrasını rica ederim.”¹⁶³

“Seferî Kuvvet’in iâşe mes’elesinde başka hiçbir veçhile sarsılmayacağını takdir eden âsiler böyle zehirli ekmeklerle mahsurların midelerini yokluyorlardı.”¹⁶⁴

Lozan Barış Antlaşması’nda gündeme gelen, zaman zaman da birtakım Araplar tarafından Fahreddin Paşa’ya ağır ithamlarda bulunulan “kutsal emanetler” meselesine yazarın yaklaşımı şu şekildedir:¹⁶⁵

Efendim biliyor musunuz? Osmanlı cepheleri çökmeye başladığında, Osmanlılara ait eserleri İstanbul’a göndermekle tüm vazifelerimizden daha önemli bir vazifeyi gerçekleştirmiş olduk. Böylelikle Müslümanların mirasının Arap Yarımadası’ndaki cahillerin eline ya da bugünlerde onların kaderlerini belirleyen kâfirlerin eline düşmekten kurtardık. Tarih bunu hatırlayacaktır paşam... (s. 117)

¹⁶² Beyannamenin aslı için bkz: Kıcıman, 180-182.

¹⁶³ Kıcıman, 295.

¹⁶⁴ Kıcıman, 295.

¹⁶⁵ Beyoğlu, 183.

Fahreddin Paşa savaş esnasında olası tüm ihtimalleri göz önünde bulundurarak Mescid-i Nebevî’de bulunan kutsal emanetleri İstanbul’a göndermiştir. Tren hattının saldırı ve yağmalara uğradığı bir zamanda titizlikle bu görevi yerine getirmeyi başarmıştır. Böylelikle kutsal emanetlerin, üzerinde hiçbir hakkı olmayan bedevilerin veya İngilizlerin eline geçmesine mâni olmuştur.¹⁶⁶

Medine müdafaasını anlatıldığı olay örgüsünün son halkası şu şekildedir:

Öğle namazından sonra namaz kılanlardan, eski Hicaz Kuvve-i Seferiye Komutanı Fahreddin Paşa’nın hutbesini dinlemeleri istendi. Tekrarı kolay kolay mümkün olmayan tarihi manzarada Paşa, daha önce görülmesi imkânsız bir şekilde uzun mendilini çıkararak yaşlı gözlerini sildi. Mescid-i Nebevî minberine çıkmak yerine İslâm Peygamberinin kabrinin tam karşısında olan kapıya doğru yürüyüp önünde durdu. Orada ellerini birbirine bağlayıp bir şey anlaşılmayan sözler kekeledikten sonra ellerini açıp kendisini ve savaşta kaybettiği askerlerini bağışlaması için Allah’a dua etti. Zamanın adamı inzivaya çekilmeye benzeyen hareketiyle sağ tarafa doğru birkaç adım atıp Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer’in kabirleri önünde durdu. Kendisinin ve onu izleyenlerin yaşlı gözleri önünde duasını tamamladı.

O tarihten dört gün sonra kendilerini inzibat güçleri diye adlandıran Arap isyanının atlıları ve hecinlileri (Medine’de) yağma edip, gasplar yapıp ve Osmanlı sembollerini yıkmaktayken 23 Ocak 1919 günü Fahreddin Paşa, gizli bir yerde bulunan İngiliz askerlerine teslim edilmek üzere Arap muhafızların gözetimi altında Yenbu’ denilen yere götürülmek için tutuklandı. (s. 129-130)

İlk paragrafta anlatılan dua sahnesi halk önünde gerçekleşmemiştir. Fahreddin Paşa, Şerif Hüseyin’in oğlu Emir Ali’nin Bi’ri Dervîş’te bulunan karargâhına teslim olmak için yola çıkmışken vazgeçip Mescid-i Nebevî’ye gitmiş ve orada yaptığı ibadet ve duası sonrası mücavir kalacağını söylemiştir.¹⁶⁷ Teslim olmayı gururuna yediremeyen Fahreddin Paşa zaten halka vedası kısa bir bildiri şeklinde olmuştur. Bu bildiriye önceki sayfalarda yer vermiştik.

¹⁶⁶ Beyoğlu, 171-182.

¹⁶⁷ Kandemir, 188-193.

İkinci paragraftaki teslim olma meselesi ise şu şekilde gerçekleşmiştir. Fahreddin Paşa mücavir kalacağını bildirdikten sonra Necip Bey ve bazı subaylar yine Abdullah ve Ali telaşa kapılır. Ertesi günün sabahı Necip Bey, yanındaki subaylar ve birkaç er Fahreddin Paşa'yı zorla tutuklayıp arabasına bindirir. Fahreddin Paşa bu olaydan sonra Osmanlı subayları gözetiminde zorla âsilerin karargâhına götürülmüştür.¹⁶⁸ Orada her ne kadar hürmetle ağırlansa da bunlara aldırış etmemiş sükûnet içinde olayları karşılamıştır.¹⁶⁹ İngilizlere teslim edilmek üzere Araplar tarafından Yenbu' denilen limana götürülmüştür.¹⁷⁰

Yazarın bahsettiği kendilerini inzibat gücü diye adlandıran bir kısım âsi Arapların Medine'de yaptıkları ise olayların bizzat şahidi Naci Kâşif Kıcıman tarafından şöyle anlatılır:

“Cuma namazından sonra (10 Ocak 1919) Şerif Şeref kumandasında kırk kadar süvari ve bir o kadar hecinli Medine'ye geldi. Bunların ismine ‘İnzibat Hey’eti’ diyorlardı. Güya dâhili asayiş temin edeceklerdi.

Fakat Cünûd-i Muntazama-yı Hâşimiye (Muntazam Hâşimiye askerleri) dedikleri bu başıbozuklar sokak aralarına, mahallelere dağılmışlar, yağmaya ve çapula başlamışlardı. Öyle bir zaman oldu ki; تنها sokaklarda soygunculuk yapılıyor, buralardan geçenler tam manasıyla soyuluyordu.”¹⁷¹

Sonuç olarak gerek romanın olay örgüsünden gerekse bu bölümde verdiğimiz bilgi ve mukayeselerden anlaşılacağı üzere yazarın tarihi gerçekliğe son derece bağlı kalma gayretinde olduğu sonucu ortaya çıkar. Öyle ki yazar, tarihi vesika hükmündeki belgelerin aslına da yer vermeyi ihmal etmemiştir. İlgili olayların kurgusu bile tamamen gerçek yaşanmışlık üzerine bina etmiştir. Yazarın bu tutumu onu birçok Arap yazar karşısında ayrı bir mevkide konumlandırmamız gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Son olarak yazar hakkında şu düşünceye varılabilir ki; Nâci Kâşif Kıcıman'ın¹⁷² *Medine Müdafaası*

¹⁶⁸ Kıcıman, 401-405.

¹⁶⁹ Kandemir, 197-199.

¹⁷⁰ Beyoğlu, 322.

¹⁷¹ Kıcıman, 406.

¹⁷² Nâci Kâşif Kıcıman, Medine Müdafaası süresince yedek subay (İstihbarat Subayı) olarak görev yapmıştır. Medine'nin teslim edilmesi sonrası Mısır'da da üç yıl esaret hayatı yaşamıştır. Hem savaşın bizzat tanığı olması hem de esaret süresince diğer komutanlarla bir arada bulunup şahit olamadığı meseleleri bizzat yaşayanlardan dinlemiş olması ismi geçen eserin kıymetini ortaya koymaktadır. Bu eser gerek Türk araştırmacılarının gerekse objektif bir çalışma içerisinde bulunmak isteyen Arap araştırmacıların başvurduğu temel ve güvenilir kaynak olma özelliğine sahiptir. Kıcıman, 12.

adlı eserinden esinlenerek tarihi bilgileri kurguladığı ihtimali oldukça yüksektir. Nitekim bu eser Arapçaya tercüme edilmiştir.

SONUÇ

Batı'da ortaya çıkan romana zamanla Arap yazarlar da ilgi duydular. Bu yazarlar ilk başlarda tercüme yolu ile Arap okurunu romanla tanıştıırıp, sonrasında ise kendileri roman denemelerinde bulundular. Modern anlamda ilk Arap romanı ise 1914 yılında Mısır'da Muhammed Hüseyin Heykel'in *Zeyneb* adlı romanıdır. Suudi Arabistan'ın romanla tanışması ise Mısırlı ve Lübnanlı yazarların etkisiyledir. Kaleme alınan ilk roman da 1930 yılında Abdulkuddûs el-Ensârî'nin *et-Tev'emân* adlı romanıdır. Bu romandan sonra 1959 yılına kadar kaleme alınan oldukça az sayıdaki romanlar, çoğu edebiyat eleştirmeni tarafından roman unsurları açısından tam bir roman olarak değerlendirilmemiştir. Fakat otuz yıl kadar olan bu sürecin, romanın ortaya çıkışı ve daha sonra yazılan romanlara öncülük etmesi bakımından önemli olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Suudi Arabistan'da romanın edebiyat sahasında etkili olması 1959 yılında Hâmid Demenhûrî tarafından kaleme alınan *Şemenu't-Taḍhiye* adlı romanladır. Nitekim bu romanla yeni bir dönemin kapısı aralanmış, nitelik ve nicelik bakımından pozitif bir gelişme meydana gelmiştir. İlk kadın romancı da bu dönemde ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan ülkedeki siyasi, dini ve örfi baskı roman yazımının içeriğini etkilemiş, yazarlar, siyasal ve toplumsal problemleri dile getirmekte uzun süre çekingen davranmışlardır. 1980'li yıllarla gelişmeye başlayan Suudi ekonomisi toplumda değişimin tetikleyicisi olmuştur. Bu süreçte Batı ile etkileşim gelişmeye başlamıştır. Roman yazarları bu etkileşim ile beraber ülkelerindeki problemlere açıkça değinmeye başlamışlardır. Aynı zamanda roman türünde çeşitlilik ile roman yazarı ve okuru sayısında hatırı sayılır derecede artış meydana gelmiştir. Bu gelişim günümüzde de hızlanarak devam etmektedir.

Suudi Arabistan'ı yöneten kraliyet ailesine mensup, prens, akademisyen ve yazar olan Seyfulislâm'ın 2007 yılında yayınladığı *el-Kenzu't-Turkî* romanı, okur tarafından ilgi ile karşılanmış ve 2008 yılında ikinci baskısı yapılmıştır. Roman iki konu üzerine bina edilmiştir. Birinci konuda; Türk ve Arap tarihinde önemli bir yer işgal eden Şerif Hüseyin isyanına karşı Fahreddin Paşa ve beraberindekilerin destansı mücadelesi ele alınmıştır. İkinci konuda; özelde Suudi Arabistan ile Körfez ülkelerinin genelde ise Ortadoğu Arap ülkelerinin siyasal ve toplumsal problemleri detaylıca işlenmiştir. Yazar, heyecan unsuru katmak ve iki konu arasında bağlantı oluşturmak için romanın

kurgusunu, Osmanlı Devleti'nin Medine'den ayrılırken sakladığı iddia edilen astronomik miktardaki altınların hikâyesi üzerine oluşturmuş ve olay örgüsünü bu hazine ile onu arayan maceracılar etrafında şekillendirmiştir. Ayrıca bu hazine efsanesinin Suudi toplumunda yaptığı etkiye de işaret etmiştir. Yazar, roman boyunca bu hazinenin gerçek olma konusunu başarı ile işlemiştir. Maceracılar ise hikâyenin sonunda altın arama serüveninde emellerine ulaşamamışlardır.

Bu romanı daha önemli kılan ise Fahreddin Paşa'nın Şerif Hüseyin isyanına katılanlar ve onların destekçisi İngilizlere karşı verdiği mücadeleyi konu edinmesidir. Romanda bu mücadele destanlaştırılmıştır. Fahreddin Paşa'dan övgüyle bahsedilmiş, onun kahramanlığı yanında dindarlığı öne çıkan en önemli özelliklerinden olmuştur. Osmanlı'nın hilâfeti temsil etmesinin önemi vurgulanıp, verilen mücadelenin bu temsil hususunun korunması adına olduğu vurgulanmıştır. Buna karşılık Şerif Hüseyin ve isyancılar eleştirilmiştir. Şerif Hüseyin, koltuk sevdalısı ve ona yardım edenler de İngiliz altınlarına tamah eden bedeviler olarak gösterilmiştir. Bu mücadeleye destek veren İngilizlerin, isyanın başlatılması için Hicaz'ı ve lider olarak da Şerif Hüseyin'i seçmelerindeki kurnazlığın amacının dini semboller olduğu belirtilmiştir. Yazar, Fahreddin Paşa'nın isyan karşısında gösterdiği destansı mücadelesi hüsrarla bittikten sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından bahis açmıştır. Hilâfet ve halifelerin olmamasından yakınmıştır.

Yazar, Medine müdafaası ile ilgili tarihi olayları aktarırken sık sık tarihi vesikalara yer vermiş ve romanın kurgusu içerisine bu vesikaları ustaca yerleştirmiştir. Ayrıca olayları aktarırken objektif davranma gayreti içerisinde olmuştur. Bu tutumu, ülkesindeki diğer yazarlarla kıyas edildiğinde tarihi roman yazarlığındaki başarısını ortaya koymaktadır. Yine bahsi geçen tarihi olaylara karşı yazarın bu objektif bakışı, birçok yazarın ve siyasi konumdaki kişilerin nesnellikten uzak, insafı terk eden, öz eleştiriden yoksun yaklaşımları karşısında onu ve eserini farklı kılmaktadır.

Roman boyunca yazarın, Osmanlı Devleti'ne olan sevgisi ve hilâfet yanlısı birisi olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Müslümanların mevcut durumundan memnun değildir ve onların dağınık ve zayıf olmaları dolayısıyla Batı'nın sömürüsüne maruz kaldıkları tezini ortaya koymaktadır. Romanın sonunda okurda oluşacak genel kanı ise; bu durumdan kurtuluşun ancak hilafetle mümkün olacağı fikridir.

KAYNAKÇA

- ‘Âdil, Ferîcât, *Merâyâ er-Rivâye*, İttihâdu’l-Kuttâbi’l-‘Arab, Dîmeşk 2000.
- el-‘Atîk, ‘Âişe Sâlim, *Menâhîcu’d-Dirâse fî’r-Rivâyeti’l-‘Arabiyye fî’l-Memleketi’l-‘Arabiyyeti’s-Su’ûdiyye*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Câmiâtü Mu’ta, Ürdün 2010.
- Argunşah, Hülya, *Tarih ve Roman*, Kesit Yayınları, İstanbul 2016.
- Arslan, Adnan, *Çağdaş Suudi Romanında Arap Toplum Eleştirisi*, (1. Baskı) Emin Yayınları, Bursa 2018.
- Aydın, Mahir, “Doksanüç Harbi”, *DİA*, İstanbul 1994, IX, 498-499.
- Ayyıldız, Erol, “Makāme”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 417-419.
- Ayyıldız, Mustafa, *Roman Tanım-Tarihçe-Teknik*, (1. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2011.
- Beyoğlu, Süleyman, *Medine Müdafaası ve Fahreddin Paşa*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018.
- Bilgin, İsmail, *Medine Müdafaası*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.
- Büyükkara, Mehmet Ali, “Vehhâbîlik”, *DİA*, İstanbul 2012, XXXXII, 611-615.
- Çetin, Nurullah, *Roman Çözümleme Yöntemi*, (15. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2017.
- Çetişli, İsmail, *Metin Tahlillerine Giriş 2*, (1. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- Dayf, Şevki, *el-Edebu’l-‘Arabiyyu’l-Muâsır fî Mısır*, (10. Baskı), Dâru’l-Ma‘ârif, Mısır 1992.
- Demirayak, Kenan, *Arap Edebiyatı Tarihi I*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2012.
- Eagleton, Terry, *Edebiyat Kuramı Giriş*, (Çev.: Tuncay Birkan), (2. Baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004.
- Emecen, Feridun, “Mohaç Muharebesi”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 232-235.

- Emekli, İlknur, *Çağdaş Suriye Romancılığında Halîm Berekat ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013.
- Erim, Nihat, *Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri I (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953.
- Er, Rahmi, *Modern Mısır Romanı-I*, Hece Yayınları, Ankara 2015.
- _____, “Roman”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 164-166.
- Furat, Ahmet Suphi, *Arap Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1996.
- Goldziher, Ignác, *Klasik Arap Literatürü*, (4. Baskı), (Çev.: Rahmi Er-Azmi Yüksel), Vadi Yayıncılık, İstanbul 2019.
- Hisar, Abdülhak Şinasi, “Edebiyatta Roman”, *Türk Dili Roman Özel Sayısı*, Sayı (154), Temmuz 1964, 641.
- Hülagü, M. Metin, “İngilizlerin Hicaz İsyanına Maddi Yardımları”, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı (6), Ankara 1995. 139-154.
- İdris, Muhammed Cellâ’u, *el-Edebu’s-Su’ûdiyyu’l-Hadîs*, (1. Baskı) Mektebetu’r-Ruşd, Riyad 2002.
- Kabaklı, Ahmet, *Türk Edebiyatı I*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.
- _____, *Edebiyat Akımları*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2016.
- Kandemir, Feridun, *Fahreddin Paşa’nın Medine Müdafası “Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler”*, (13. Baskı) Yağmur Yayınevi, İstanbul 2010.
- el-Kaş’amî, Muhammed b. Abdurrezzâk, “er-Rivâyetu’l-‘Arabiyye ve Bidâyetuhâ fî’l-Memleke”, [Arapça Roman ve Suudi Arabistan’da Başlangıcı], *Mecelletu’l-Cevbâ*, I (35), İlkbahar 2012. 8-17.
- Kıcımın, Naci Kâşif, *Medine Müdafası Yahut Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı*, Sebil Yayınevi, Ankara 2009.
- Koloğlu, Orhan, “Lawrence, Thomas Edward”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 114-116.

Komisyon, “es-Su‘ûdiyye”, *Mevsû‘atu’s-Su‘ûdiyye el-‘Âlemiyye*, (2. Baskı), Muessetu A‘mâli’l-Mevsû‘a lin-Neşri ve’t-Tevzi‘î, Riyad 1999, XII.

_____, “ed-Devletu’s-Su‘ûdiyye es-Sâlise”, X.

_____, “Su‘ûd b. Abdulazîz”, XII.

Kral Abdullah, *Biz Osmanlıya Neden İsyan Ettik*, (Çev.: Halit Özkan), (9. Baskı) Klasik Yayınları, İstanbul 2013.

Kundera, Milan, *Roman sanatı*, (Çev.: İsmail Yerguz), (1. Baskı), Afa Yayınları, İstanbul 1989.

el-Kureyşî, Ali, *Tahavvulâtı’r-Rivâye fi’l-Memleketi’l-‘Arabiyyeti’s-Su‘ûdiyye*, (1. Baskı) el-İntişâru’ l‘Arabiyyî, Beyrut 2013.

Kurşun, Zekeriya, “Suudi Arabistan”, *DİA*, İstanbul 2012, XXXVII, 581-584.

Küçükvatan, Mahir, “İngiliz Basınında Osmanlının Kut’ül-Amare Zaferi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (Journal Of Modern Turkish History Studies)* Sayı: 26, 2013, 55-85.

Orhan, Davut, *Yirminci Yüzyılda Suudi Arabistan’da Romancılık*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2019.

Özcan, Azmi, “Şerîf Hüseyin”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 585-586.

er-Reşîd, Medevî, “Reşîdîler”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 19.

Safve, Necde Fethî, *el-Cezîretu’l-‘Arabiyye fi Vesâiği’l-Birâtâniyye I (Necd ve Hicâz)*, (1. Baskı) Dâru’s- Sâkî, Londra 1996.

Sağlık, Şaban, *Popüler Roman Estetik Roman*, Akçağ Yayınları, Ankara 2010.

Sa‘îd, Emîn, *es-Sevretu’l-Arabiyyetu’l-Kubrâ I*, Mektebetu Medbûlâ, Kahire t.y.

es-Sebîl, Abdulazîz, *Buhûsu’l-Mu’temer es-Sânî lil-Udebâ’i’s-Su‘ûdiyyîn*, (el-Cuz’ul Evvel), Câmi‘atu Ummu’l-Kurâ, Mekke 1999.

Seyfulislâm b. Suud b. Abdulazîz, *el-Kenzu’t-Turkî*, (2. Baskı) Dâru’l-Farâbî, Beyrut 2008.

_____, *Kalbun min Bankalân*, Dâru’l-Farâbî, Beyrut 2004.

_____, *Ṭanîn*, (1. Baskı) Dâru'l-Farâbî, Beyrut 2006.

Steiner, M. J. *Inside Pan-Arabia*, Chicago 1947.

Stevick, Philip, *Roman Teorisi*, (Çev.: Sevim Kantarcıoğlu), (2. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

Şentürk, Abdülmecid, *Medine'nin Son Emanetleri Fahreddin Paşa'nın Yağmadan Kurtardığı Teberrükât Eşyası "Kutsal Emanetler ve Fahreddin Paşa Kitabı"*, Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul t.y.

T.C. Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi VI (Hicaz, Asîr, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı 1914-1918)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1978.

Tekin, Mehmet, *Roman Sanatı*, (16. Baskı) Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.

el-'Ulvî, Makbûl, *Seferberlik*, Dâru's-Sâkî, Beyrut 2019.

el-'Umarî, Subhî, *Lawrensi'l-Haķîķa ve'l-Ekzûbe*, (1.Baskı) Riyâd er-Reys li'l-Kutubi ve'n-Neşri (London-Cyprus) Londra 1991.

el-'Umrî, 'Ulyâ Abdullah, "er-Rivâyetu's-Su'ûdiyye beyne't-Tenvîr ve't-Tefkîr: Kırâ'e İctimâ'îyye Târîhiyye", [Aydınlanma ve Fikir Arasında Suudi Arabistan Romanı, Toplumsal ve Tarihsel Okuma], *Mecelletu'l-Mustakbeli'l-'Arabî*, 40 (463), 2017, 95-109.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Mekke-i Mükەرreme Emirleri*, (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

Ürün, Ahmet Kâzım, *Modern Arap Edebiyatı*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2015.

Yalar, Mehmet, *Modern Arap Edebiyatına Giriş*, Emin Yayınları, Bursa 2009.

Yatak, Süleyman, "Fahreddin Paşa", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 87-89.

Zeydân, Corcî, *Târîhu Âdâbi'l-Luġati'l-'Arabîyye IV*, Muessetu Hindâvî, Kahire 2013.

ez-Ziriklî, Hayru'd-Dîn, *el-A'lâm II*, (15. Baskı) Dâru'l-İlmi lil-Melâyîn, Beyrut 2002.

İNTERNET KAYNAKLARI

ebû Şâvir, Râşid, Savtu'l-Ûrûbe, <https://arabvoice.com/51772/طنين-رواية-مالم-يروه-التاريخ/> (Erişim Tarihi: 19.11.2020).

el-'Arabî, Ahmed, al-Ayyamsyrianet, <https://ayyamsyria.net/قراءة-في-رواية-قلب-من-بنقلان/> (Erişim Tarihi: 17.11.2020).

http://malikaljabri.blogspot.com/2013/04/blog-post_29.html (Erişim Tarihi: 17.11.2020).

<http://raffy.me/author/2065/سيف-الإسلام-بن-سعود-بن-عبد-العزیز-آل-سعود/> (Erişim Tarihi: 10.11.2020).

<https://arabicfiction.org/ar/about-the-prize>, (Erişim Tarihi: 17.02.2020).

<https://freshbooks2u.com/تنهيدة-العربي-الأخيرة/> (Erişim Tarihi: 10.11.2020).

<https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/رواية/> (Erişim Tarihi: 23.08.2020).

<https://www.almaany.com/ar/dict/ar-tr/سفربرلك/> (Erişim Tarihi: 04.02.2020).

https://www.marefa.org/تركي_الحمد/ (Erişim Tarihi: 16.03.2021).

Sonyel, Salâhi R. *Lawrence, Haşimi Araplarını Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı Ayaklanmaları İçin Nasıl Aldattı (İngiliz Gizli Belgelerine Göre)*, <https://www.ttk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Roman mad”, <https://sozluk.gov.tr/> , (Erişim Tarihi: 25.08.2020).

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Seferberlik mad”, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 04.02.2021).

Zeynelâbidîn B. K, “ Tatavvuru'r-Rivâye fi'l-Memleketi'l-'Arabiyyeti's-Su'ûdiyye”, https://www.nidaulhind.com/2016/12/blog-post_76.html. (Erişim 10.11.2020).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Ahmet AKTAŞ
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Bilgileri	
Lisans Eğitimi	İstanbul Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Arap Dili ve Edebiyatı
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	MEB Öğretmen Yetiştirme
Projeler	PIKTES Projesi (MEB-AB Ortak)
Çalıştığı Kurumlar	Millî Eğitim Bakanlığı
İletişim	
e-posta	
Tarih	25.06.2021